

Den kirkelige gjenreisningen i Finnmark etter 2. verdenskrig,
med særlig fokus på årene 1945-1952

Ruth Miriam Kolstad Varhaug

VID vitenskapelige høgskole

Misjonshøgskolen

Masteroppgave

Master i teologi

Antall ord: 29 994

9. desember 2016

Krigen og kirkekampen har krevd sine store offer. Men vi vil tro at en bedre og skjønnere verden skal gro av ødeleggelsens vederstyggelighet. Vi mennesker som har så vanskelig for å lære av historien, må iallfall være enige om å ville lære av hvad vi selv har gjennomlevd. Vi ber Gud bruke det onde som er skjedd, i det godes tjeneste.

Biskop Krohn-Hansen, 1945

FORORD

Denne oppgaven har for det meste vært en fryd å skrive. Jeg har lært utrolig mye om noe jeg ikke hadde noe kunnskap om fra før, og jeg blitt kjent med så mange gode mennesker med utrolige historier og livserfaring. Det mange som skal ha takk for at jeg har fått gjennomført oppgaven.

Først vil jeg gi en stor takk til Gud som var med på hele sykkelturen hvor jeg fikk min interesse og kjærlighet for Finnmark, og som har gitt meg styrke i en skriveprosess med mye smerter og mange timer hos fysioterapeut etter nakkeprolapsoperasjon i sommer.

En stor takk vil jeg gi til informantene fra Porsanger som villig fikk besøk av meg, serverte kaffe og kaker, og fortalte fra sin barndom. Disse historiene har gjort noe med meg, og gitt oppgaven det personlige preget jeg ville ha.

Jeg lært mye om det historiske, og viktigheten å være kirke for folk, der de er. Denne historiske lærdommen vil jeg spesielt takke Per Oskar Kjølås for, som villig lot seg intervju. I tillegg tok han seg tid til å lese oppgaven noen ganger i løpet av høsten, og kom med gode og konstruktive tilbakemeldinger. Tusen takk!

Det er mange i Porsanger utenom informantene jeg skulle ha takket, men spesielt vil jeg takke Asfrid Karlsen som kom med forslag til hvem jeg kunne intervju og mye nyttig litteratur. Takk til henne og ektemannen Oddbjørn, for all omsorg både i sommer og i høst.

Takk til pappas onkel Tarald og tante Britt Jorunn Varhaug som stilte opp med husly, mat og omsorg for meg ei lita uke i Tromsø, da jeg gravde meg ned på Statsarkivet i Tromsø.

Torstein Jørgensen, takk for god veiledning! Jeg setter pris på svar på alle spørsmål, oppmuntringer, og ikke minst at du har vært klar på at helse er viktigst. Takk også til skolen for lån av en god kontorstol jeg kunne ha på biblioteket for å hvile nakken og ha ei god sittestilling.

Takk også til Presteforeningen som gav meg 5000 kr i stipend slik at jeg fikk reise rundt til museer i Finnmark, og fikk mulighet til å dra til Tromsø uten å bruke opp alle pengene mine.

En stor takk vil jeg også gi til mine fantastiske klassevenninner Birgitte og Møyfrid. Sistnevnte hjalp meg med å sortere 500 ark fra Statsarkivet da de ikke ble skrevet ut i riktig rekkefølge, og jeg holdt på å gi opp og ville skrive ut for 500 kr ekstra (da jeg fant ut hvordan jeg skulle gjøre det...). Dere to er de beste å ha pause sammen med, dere lytter, ler sammen med meg og oppmuntrer når ting ikke alltid er like lett. Takk for alle gode, utfordrende, og kanskje mest av alt morsomme og latterfulle stunder vi har hatt sammen på MHS/VID!

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min gode venninne Malin Therese som var med meg på sykkelturen fra Nordkapp til Trondheim, da jeg fikk interesse for dette spennende emnet. Uten denne turen hadde nok aldri masteroppgaven min handlet om det den nå gjør, noe som jo ville vært forferdelig trist..

Ruth Miriam K. Varhaug, Stavanger 2016

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING.....	6
1.1 Tema, problemstilling og avgrensning	6
1.2 Metode.....	7
1.2.1 Tekststudier	7
1.2.2 Kvalitativ metode	8
1.3 Kildevalg	8
1.3.1 Skriftlige kilder	8
1.3.2 Muntlige kilder.....	9
1.4 Etske spørsmål.....	10
2. HISTORISK UTBLIKK OVER SITUASJONEN I FINNMARK FREM TIL KRIGENS SLUTT I 1945	12
2.1 Kirken i krigsårene.....	12
2.2 Hvordan krigens herjinger rammet Finnmark	15
2.2.1 Okkupasjon.....	15
2.2.2 Tvangsevakuering.....	17
2.2.3 Frigjøring og store skader.....	18
2.2.4 Den sjøsamiske kulturen – et eksempel på katastrofale følger for en hel kultur.....	20
2.3 Oppsummering	21
3. DEN KIRKELIGE GJENREISNINGEN.....	22
3.1 Alf Wiig – fylkesprost i Finnmark.....	23
3.2 Interimskirker og presteboliger	27
3.2.1 Provisoriske brakker	29
3.3 Kirkeskøyta og presteskøytene.....	31
3.3.2 Presteskøytene.....	34
3.4 Den permanente gjenreisningen av kirkebyggene	36
3.4.2 Byggeplaner og hindringer	37
3.4.3 Reisning og vigsling av gjenreisningskirkene og andre kirkebygg	39
3.5 Amerikagaven og andre gaver.....	42
3.5.1 Ulike gaver	43
3.5.2. En gave fra Danmark – Kjøllefjord kirke	44
3.5.3 Forsoningsgave fra Tyskland - Kokelv kapell	45
3.6 Oppsummering	47

4. KRISTENDOM OG DEN FØRSTE GUDSTJENESTEAKTIVITETEN.....	48
4.1 Det kristne livet	48
4.1.1 Vekkelse, traumer, umoral og kirkesøkning	49
4.1.2 Alf Wiig om kristenlivet	51
4.1.3 Menighetslivet settes i gang.....	53
4.2 Kirkeliv, kirkelige handlinger og engasjement	55
4.2.1 Menighetslivet.....	57
Året 1949.....	57
Året 1950.....	58
Året 1951.....	59
Året 1952.....	61
Årene 1952 til 1965	62
4.3 Oppsummering	64
5. ENDRINGER SOM KONSEKVENNS AV GJENREISNINGÅRENE.....	66
5.1 Deling av Hålogaland bispedømme	66
5.2 Fornorsking av den kvenske og samiske kulturen, med kirken som kulturbærer	68
5.3 Konsekvenser av nye sentrum og bosettingsmønstre.....	70
5.4 Endringer i menighetslivet.....	72
5.4.1 Samarbeid med kristne organisasjoner og andre trossamfunn.....	73
5.5 Oppsummering	75
6. SLUTTORD	76
TABELL OVER VIGSLEDE KIRKEBYGG.....	79
BIBLIOGRAFI.....	80

1. INNLEDNING

1.1 Tema, problemstilling og avgrensning

Hvordan foregikk den fysiske gjenreisningen av kirkebyggene i Finnmark etter tyskerne hadde brent dem ned som følge av «den brente jords taktikk»? Hvem hadde ansvar, hvem finansierte? Hva slags utfordringer støtte kirken på? Og hva med menighetslivet, hvordan var dette i de første årene etter krigen? Skjedde det noen endringer av betydning?

Dette er spørsmål jeg vil prøve å finne svar på med denne oppgaven.

Temaet kirkelig gjenreisning etter 2. verdenskrig i Finnmark har jeg valgt fordi jeg fikk interesse for dette sommeren 2015 da jeg syklet fra Nordkapp til Trondheim. Jeg var innom i Nordlyskatedralen i Alta og der var det en utstilling om krigen og gjenreisningen, og jeg fant ut at jeg kunne svært lite om nedbrenningen, krigen i nord og etterkrigstiden. Dette gjorde at jeg ble lei meg fordi det er så nærme i tid, men jeg kunne ikke noe om det, og mange husker fremdeles dette og har mange vonde sår og minner. Jeg ble også lei meg fordi at i Sør-Norge blir det lite undervist om på skolen om at den «virkelige» krigen skjedde i nord, men mest fokus på det som skjedde her sør. Vi har kanskje hørt om «den brente jords taktikk», og at folk måtte evakuere, men ikke mye mer. Selv i dag når jeg snakker med folk fra sør, vet de like lite som jeg visste om hva som virkelig skjedde i nord.

I løpet av høsten fant jeg ut at jeg ville skrive om gjenreisningen i masteroppgaven min. Etter å ha snakket med ulike fagpersoner på mail og telefon, fant jeg ut at jeg ville skrive om gjenreisningen i Finnmark fra et kirkelig perspektiv.

Jeg vil finne ut hva som skjedde med kirken under krigen, hvordan den reiste seg opp fra ruinene, se på om den spilte noen rolle, hvordan menighetslivet var de første årene, og om det skjedde store endringer som konsekvens av det hele. Jeg vil legge vekt på Den norske kirke, som da var statskirke.

Grunnen til at det er fokus på kirkens rolle jeg vil ha, er fordi det i senere tid er skrevet mer om gjenreisningsprosessen fra et samfunnmessig perspektiv og andre perspektiver, men jeg synes det virket spennende å se på dette fra et kirkelig perspektiv.

En annen grunn til at jeg vil skrive om dette temaet, er at jeg har fått den forståelsen av at mange i nord føler at historien deres er glemt. Jeg vil få historiene deres opp i lyset, og med denne oppgaven bidra til at lesere kan få en liten forståelse av hvordan krigens sår rammet folk, og hvilke utfordringer de stod ovenfor.

Jeg må avgrense oppgaven i og med at det er tidsbegrensning og ordbegrensning. På grunn av dette har jeg valgt å kun skrive om kirkens gjenreisning i Finnmark, og ikke i Nord-Troms. Troms ble også hardt rammet under krigen, og ofte snakkes og skrives det om disse to fylkene under ett når det gjelder tiden etter krigen. Dette har jeg valgt å ikke gjøre, fordi det er i Finnmark jeg har informanter fra (med unntak av Per Oskar Kjølaas som bor i Tromsø), og det er også der de største ødeleggelsene var.

I intervjuene jeg har med for å sette preg på oppgaven, er alle informantene fra Porsanger, noe som også er med på å avgrense oppgaven, men kun i en liten grad i og med at mange i hele Finnmark opplevde mye av det samme som dem. Avgrensningen for stedet hvor jeg utførte intervjuene er også fordi det var her jeg var prestevikar i juli 2016 og hadde mulighet og tid til å gjøre disse. Fordeler og ulemper med å ha informanter kun fra Porsanger kommer jeg tilbake til under «muntlige kilder».

Jeg har også valgt å avgrense oppgaven min til å ha hovedfokus på årstallene 1945 – 1952. Den kirkelige gjenreisningen varte til 1965 da den siste kirken ble bygget, men så langt tidsomfang har jeg dessverre ikke mulighet til å ta for meg. Grunnen til denne avgrensningen er at fylkesprost Alf Wiig som hadde ansvaret for den kirkelige gjenreisning var fylkesprost i Finnmark før han ble biskop i 1952, og samme år ble også Hålogaland bispedømme delt i Sør- og Nord Hålogaland.¹ Dette er også de aller første årene etter krigen, og var de mest kritiske både for kirken og befolkningen i Finnmark.

Noen steder, eksempelvis om menighetslivet og hvordan dette endret seg, og om gjenreisningen av de permanente kirkebyggene vil det være aktuelt å gå lenger utover tidsperioden jeg har valgt, men hovedfokuset vil flere steder i oppgaven være frem til 1952.

1.2 Metode

1.2.1 Tekststudier

I den første delen har jeg valgt å bruke tekststudier, og dette er fordi jeg skal finne faktainnhold i kildene og anvende dem i min egen oppgave. Denne type metode går ut på at en bruker skriftlig materiale for å få hjelp til å kaste lys på en bestemt problemstilling.² At jeg bruker tekststudier som metode betyr at jeg vil finne ulike kilder og setter dem sammen til en sammenheng. Dette resulterer i at jeg tolker kildene og materialet ut fra et tematisk

¹ Intervju Kjølaas.

² Pål Repstad, *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 103.

overperspektiv slik at jeg velger ut hva som er relevant og ikke.³ Jeg vil komme tilbake til hvilke kilder det er under «kildevalg», men det vil stort sett være skriftlige primærkilder fra bøker, tidsskrift og arkivmateriale fra Statsarkivet i Tromsø.

1.2.2 Kvalitativ metode

Denne metoden er en metode hvor en får kunnskap av et begrenset antall individer.⁴

Kvalitativ metode ser på innhold og kvalitetene, altså egenskapene og karaktertrekkene ved fenomener.⁵ Det er nettopp dette jeg skal gjøre, jeg skal se på gjenreisningen som fenomen og om kirken spilte noen rolle i denne tidsperioden, ved hjelp av informanter.

Jeg har valgt å få mye informasjon av informantene for å få bedre forståelse av hvordan de opplevde kirken og kristendommen i gjenreisningsarbeidet. Kvalitativ metode hjelper med å få et innblikk i menneskenes liv, og er derfor en gunstig metode å bruke i denne oppgaven.

Jeg har også med en informant, Per Oskar Kjølås, som jeg intervjuer mer om det historiske enn levd liv. Grunnen til at jeg har valgt ham sier jeg mer om under kildevalg.

1.3 Kildevalg

1.3.1 Skriftlige kilder

Om gjenreisningen er det skrevet mye om samfunnet generelt og ikke så mye om den kirkelige gjenreisningen, derfor har jeg tatt i bruk noen ulike kilder. Dette er fordi mer spesifikt om den kirkelige gjenreisningen står det litt om noen få steder. Mens jeg var prestevikar i Porsanger fikk jeg låne med meg bøker fra Biblioteket i Porsanger kommune, og jeg har også fått låne noen bøker privat.

Tidsskriftet «*Vår kirke i Nord*» (forkortes til *VKN*) vil være en viktig kilde gjennom hele oppgaven. Dette har jeg valgt å bruke fordi her er det de kirkelige forholdene i nord som er i fokus, og er ofte skrevet av mennesker fra landsdelen selv. Spesielt nyttig vil siste kapittel i hver årbok være, med innberetninger eller «kronikker» om statistikker og året som er gått. Det første tidsskriftet kom ut i 1949, og inneholder mye interessant informasjon om kirkelige forhold og kirkelig gjenreisning. Tidsskriftet uttrykker hva kirken var opptatt av, og kommer til å påvirke noen av temaene jeg vil ta opp.

Jeg har også et par kilder av forfatter Arvid Petterson, og disse fant jeg mens jeg var vikar i Porsanger. Han er selv fra samme kommune, og har skrevet mye om det som skjedde i

³ Veiledning med Torstein Jørgensen, veileder for oppgaven.

⁴ Store norske leksikon, «Kvalitativ»; tilgjengelig på <https://snl.no/kvalitativ>, besøkt 6. September 2016.

⁵ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 103.

Finmark og løftet dette frem i lyset. I tillegg opplevde han evakueringen som barn⁶, og derfor har jeg vurdert hans bøker til gode og pålitelige kilder.

Kilder fra Statsarkivet i Tromsø kommer også til å ha en viktig rolle. Disse er primærkilder i likhet med tidsskriftet *VKN*, i og med at de er håndskrevne/maskinskrevne manuskripter direkte fra etterkrigstiden. I arkivet valgte jeg å fokusere på arkivet «Biskopen i Troms stift, Hålogaland og Nord-Hålogaland bispedømme» (arkivkatalog 75) og arkivet «Finnmark amtsdireksjon 1804-1844. Tromsø/Hålogaland/Nord-Hålogaland stiftsdireksjon 1844-1996» (arkivkatalog 76.) Begge disse katalogene inneholder mye av det Alf Wiig som ble fylkesprost i 1945 har skrevet. Han vil være en sentral person i hele oppgaven fordi han fikk ansvaret for den kirkelige gjenreisningen fra 1945.

1.3.2 Muntlige kilder

Jeg har valgt å bruke noen få muntlige kilder. Dette er fordi jeg hadde lyst til å få med noen levende historier om kirken og kristendommen og hva dette betydde i folks liv, og kaste lys på deres historie.

Per Oskar Kjølaas, tidligere biskop i Nord-Hålogaland, som er den ene informanten, ble jeg tipset om fra flere professorer og teologer som jeg kontaktet i forbindelse med oppgaven. Han har jeg intervjuet om de historiske hendelsene, spesielt om menighetslivet og hvordan dette endret seg. Det kan være en ulempe at jeg bare har én informant på denne delen, men fordi at jeg har flere skriftlige kilder på noe av det samme stoffet og jeg har fått flere tips om ham, så har jeg konkludert med at jeg ikke trengte flere. Jeg valgte å gjøre det slik, fordi jeg fant ut at han kunne være en god muntlig kilde i tillegg til de skriftlige kildene. Han kan mye om det valgte teamet, i tillegg til historiske opplysningen som ikke er nedskrevet så mange steder.

Grunnen til at jeg stiller ham andre spørsmål enn informantene i siste del av oppgaven, er fordi han har vært biskop i Nord-Hålogaland, han var også den første samiske biskopen Norge og kan veldig mye om det historiske under gjenreisningen. Han ble selv født i 1948 i Kirkenes og vokste opp i gjenreisningsårene.⁷

⁶ Arvid Petterson, *Fortiet fortid. Tragedien Norge aldri forstod* (Hammerfest: Museene for kystkultur og gjenreisning IKS og Arvid Petterson, 2008), 5.

⁷ Intervju Kjølaas.

De andre informantene er fra Porsanger kommune, og jeg kom i kontakt med dem gjennom mennesker jeg ble kjent med da jeg var i Porsanger menighet som prestevikar. Disse hadde alle et forhold til kirken som barn og ungdom, og har det enda, derfor hadde jeg lyst til å intervju dem.

Noen av dem traff jeg også helt tilfeldig, og da jeg forklarte dem om oppgaven min svarte de ja til å bli intervjuet. Jeg forklarte alle nøye hva de var med på, og de samtykket. Det var også et par tilfeller hvor jeg ringte til eventuelle informanter jeg hadde fått tips om, men disse takket nei fordi de var for unge til å huske noe, eller de ville helst ikke snakke om det. Grunnen til dette kan være at det er et sårt tema, og de har fortrent mye eller at de ikke føler de husker nok til å kunne være informanter. Dette var helt greit og jeg aksepterte ønsket deres.

At alle informantene til den siste delen er fra Porsanger kan være både positivt og negativt. Jeg ble prestevikar her fordi jeg hadde sagt i søknaden min hva jeg skulle skrive masteroppgave om, noe bispedømmerådet tok hensyn til. Grunnen var at her husker mange fortsatt krigen, og Porsanger ble hardt rammet. Dette gjør at både informantene herfra har mange historier, og jeg opplevde også at uansett hvor jeg kom møtte jeg folk som hadde historier fra gjenreisningen å fortelle. Det som kan være negativt er at det blir et veldig avgrenset område, og mange har opplevd mye av det samme. Dette har jeg konkludert med at ikke vil være negativt fordi informantene har bodd på hver sin side av Porsangerfjorden hvor det var forskjellige tilstander etter krigens slutt, og dermed har de allikevel forskjellige historier.

På grunn av tidsbegrensningen jeg hadde mens jeg var der som prestevikar, hadde jeg ikke anledning til å reise rundt å intervju i hele Finnmark. Dermed konkluderte jeg med at de intervjuene jeg har fått er med på å gjøre det jeg vil i oppgaven min – nemlig skrive levde historier, kaste lys over deres historie, og se på hvilken rolle kirken og troen hadde i det levde liv.

1.4 Etske spørsmål

I kvalitativ metode hvor jeg har valgt å bruke muntlige kilder, er det min plikt å forholde meg til etiske retningslinjer. Dette er i all hovedsak for å ikke misbruke informantenes informasjon og opplevelser, og ikke misbrukes deres tillitt til meg. I mange tilfeller handler etiske spørsmål også om hvorvidt informantenes svar er oppriktige eller ikke, og om hvorvidt en skal gi «belønning» av noe slag for at de stilte opp. Jeg ble litt kjent med de fleste informantene under mitt opphold i Porsanger, og dermed intervjuet jeg dem i hjemmene sine,

og det ble noen riktig koselige intervjubesøk. På grunn av at det var slik jeg gjennomførte mine intervjuer, så har jeg vurdert etikken i dette til at jeg stoler på det informantene har fortalt meg og at de er oppriktige. Jeg gav dem heller ingen form for belønning, men for meg virket det nesten som en belønning i seg selv at jeg i det hele tatt ville høre historien deres og lære om disse hendelsene de har opplevd. De fikk tilbud om å lese gjennom det jeg hadde skrevet ned i intervjuene, men alle stolte såpass på meg at de ikke følte at de trengte det.

Et etisk spørsmål jeg stilte meg da jeg vurderte om jeg skulle intervju personer som hadde opplevd krig og gjenreisning, var om det kunne bli for personlig og vondt å snakke om i og med at det er mange vonde sår etter hendelsene folk har opplevd. Jeg visste ikke om jeg kunne komme til å rippe opp i vonde ting og dermed kunne det blir vanskelig å gjennomføre noe intervju, men jeg kom frem til at det jeg ville intervju om gikk mer på kirken og hvordan de opplevde at den var der for dem. Etter å ha spurt informantene mine om de ville være med på prosjektet mitt, ble jeg positivt overrasket da de som sa ja stort sett var takknemlige for at ei ung jente som meg var interessert i å høre deres historie.

Andre etiske problemer som jeg var bevisst på at kunne dukke opp, var hvorvidt informantene fortalte det de trodde jeg ville høre, eller at de hadde fortrenget for mye av barndommen sin eller ungdomstiden sin til å huske noe av det jeg ville vite.

I intervjuguiden min hadde jeg skrevet fire spørsmål som jeg las opp for informantene først slik at de hadde en liten rettesnor på hva jeg var interessert i. Jeg ville med vilje ikke styre samtalen mer enn jeg måtte, i og med at jeg synes det meste av det de fortalte var interessant og spennende, både for oppgaven og min egen del. Jeg følte også at jeg ikke kunne nok om temaet til å stille veldig konkrete spørsmål, og lot heller informantene fortelle det de hadde lyst til, så har jeg valgt ut det som er relevant for oppgaven. Derfor har jeg en «fleksibel intervjuguide», som går ut på at spørsmålene mine er mer en huskeliste, og mer en rettesnor for informantene for hva jeg er ute etter.⁸

Jeg søkte også til «Personvernombudet for forskning» og fylte ut meldeskjema der, og fikk godkjent å intervju informantene mine. Den ene informanten ville være anonym, dermed bestemte jeg for å gjøre alle informantene i siste delen anonyme.

⁸ Repstad, *Mellom nærhet og distanse*, 78.

2. HISTORISK UTBLIKK OVER SITUASJONEN I FINNMARK FREM TIL KRIGENS SLUTT I 1945

Nå vil jeg gi et overblikk over hvordan situasjonen var i Finnmark frem til 2. verdenskrig var over, og se på hvilken måte fylket ble rammet som konsekvenser av lange krigsåre. Dette vil jeg gjøre for å få en bedre forståelse av hvor dramatisk krigen var i nord, og hvilke forutsetninger menneskene som kom tilbake etter evakueringen hadde for å bygge opp hjem, kirker og andre institusjoner. Jeg vil si noe om hele situasjonen i nord og ikke bare den kirkelige, for å vise hvilke vanskeligheter både folket og kirken stod overfor.

Jeg velger å ikke ta med så mye av selve krigsforløpet, men fokuserer mest på årene 1944 og 1945 her. Dette er fordi selv om tyskerne hadde okkupert Finnmark helt fra krigen startet, var det i året 1944 at krigen tilspisset seg i landsdelen. I tillegg er det det som skjedde høsten samme året med evakuering og svidd jord som er kanskje den største grunnen til at gjenreisningen ble så utfordrende som den ble.

Jeg vil også si noe om hvordan statskirken forholdt seg til krigen, dette fordi jeg synes det er en interessant del av historien, men mest av alt fordi det sier noe om mennesker og prester i Norge sitt forhold til kirken både før og under krigen. Dette gir et godt grunnlag for å se på om kirken spilte en viktig rolle i gjenreisningen også, og hvorfor den eventuelt gjorde det. Det er kirke-stat-forholdet jeg vil begynne dette kapittelet med fordi dette forholdet kompliseres allerede helt i starten av krigsårene.

2.1 Kirken i krigsårene

Som kjent har det vi i dag kaller Den norske kirke vært statskirke i Norge i mange århundrer.⁹ For å se nærmere på kirkelige forhold under krigen vil jeg bruke en artikkel fra *VKN* fra 1967 som hovedkilde. Dette er fordi det var biskop Wollert Krohn-Hansen, som var biskop i Hålogaland bispedømme under krigen som har skrevet den, og han skriver også litt om forholdene i nord. Artikkelen han har skrevet heter «Kirkekampens klimaks», og er et 25 års minne i nord-norsk perspektiv.¹⁰

Om vi følger det Krohn-Hansen har skrevet, ser vi at kirken ble en selvstendig kirke i Norge i 1942, selv om vi skal se etter hvert at noen prester fortsatt beholdt sine embeter og var

⁹ Norsk kirkehistorie kan leses mer om her: Den norske kirke, «Vår historie»; tilgjengelig på <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/bakgrunn/var-historie/>, besøkt 13. September 2016.

¹⁰ Wollert Krohn-Hansen, «Kirkekampens klimaks», *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1967* (1967):36-43, 36.

fortsatt en del av statskirken. Dette var fordi da det ble NS-styre (Nasjonal samling) i Norge under Quisling, så ville ikke kirken være medskyldige i den politikken som ble ført med en helt ny ideologi, og ble dermed en selvstendig kirke. Det var ikke bare på grunn av det politiske, men det var også på grunn av «utålelige overgrep overfor kirken selv» som Krohn-Hansen skriver det, at de aller flere prester og alle biskoper la ned sine embeter. Det ble pålagt «Lov om ungdomstjeneste» som gikk ut på å gi ungdommene nytt livssyn. Denne loven gikk kirken, lærere og foreldre til aksjon mot, og ble avverget. Det var midt i dette at embetsnedleggelse fra biskopene kom da hyrdebrevet «Kirkes grunn» ble sendt som rundskriv til alle prester, og dette skjedde i 1942.¹¹

Oppsummert ble det bestemt av Kirkedepartementet at prostene skulle ta over bispedømmene og det ble det sendt ut brev til prester og menighetene, men prostene nektet og la også ned sine prosteembeter. Selv om kirken som embete nå ble nedlagt, fortsatte livet i menigheten videre, men som en fri folkekirke.¹² Slik var altså situasjonen blitt i kirken i Norge generelt. I Hålogaland bispedømme (som vi senere skal se ble delt i Nord- og Sør Hålogaland) var det lange avstander, og som Krohn-Hansen skriver, følte han seg ganske isolert i Troms, og han visste lite om at for eksempel tre prester i Hålogaland bispedømme hadde lagt ned sine embeter. Da det viktige hyrdebrevet «Kirkens grunn» av biskop Eivind Berggrav i Oslo, ble det satt mange mennesker i sving i nord for å få disse utlevert, for de hadde tidsfrister. Biskop Berggrav var på mange måter han som stod i spissen for embetsnedleggelsene. Dette hyrdebrevet ble lest opp 1. påskedag i alle kirker, men i de nordligste var tidsfristen satt til 2. påskedag, noe de rakk.¹³ Et problem i Nord-Norge var at et trusselstelegram fra Kirkedepartementet kom frem før hyrdebrevet. Dette telegrammet inneholdt informasjon om at det var en opprørshandling mot frihet og selvstendighet i Norge å legge ned sine embeter. På tross av dette gikk de fleste prestene med på å legge ned. Noen veldig få prester ble værende i stillingen sin, og noen ble også NS-prester, men de talte til så å si tomme kirker.¹⁴ Det var ulike grunner til at noen valgte å bli være i sin stilling, selv uten å være NS-prester. Dette kunne være av praktiske årsaker, som at de måtte ha noe å leve av, eller fordi de tolket

¹¹ Ibid, 36-38.

¹² Ibid, 39-40.

¹³ Store norske leksikon, «Kirkens grunn»; tilgjengelig på https://snl.no/Kirkens_grunn, besøkt 14. september 2016.

¹⁴ Krohn-Hansen, «Kirkekampens klimaks», 42-43.

Romerbrevet kapittel 13, 1-7 bokstavelig, som sier at myndigheten er Guds tjenere, og er innsatt av Gud.¹⁵

Selv om kirken nå var løst fra staten, var det stor oppslutning om de kirkelige handlingene, og kirken hadde satt en grense overfor hva de kunne tolerere og være med på i den norske stat og NS-statskirken. Dette skjedde ikke uten vanskeligheter ettersom det ble sett på som opprør, flere ble arrestert, også biskop Krohn-Hansen. På tross av dette var kirkekampen nå vunnet, slik biskopen uttrykte det, og folket støttet opp om det som nå var en folkekirke.¹⁶

I en oversikt over prester i Hålogaland kommer det frem at av de som la ned sine embeter, var 11 av 85 prester i bispedømmet lojale mot NS. Det vil si at 13 % forble lojale, mens i Norge i sin helhet var det kun 7% som holdt seg til NS. Dette kan spekuleres i om det var på grunn av kommunistfrykt i og med at bispedømmet hadde nærhet til Sovjetunionen.¹⁷

Det var mange prester som la ned sine embeter ser vi, men så mange som åtte prester ble avskjediget i unåde i Hålogaland, og samme antall ble også forvist.¹⁸

Vi kan lese i en statistikk, at på tross av disse vanskelighetene og urolighetene var det ikke bare et rikt folkekirkeliv, men kirke- og nattverdsøkningen økte også sterkt i krigsårene. Øyvind Norderval skriver i sin artikkel «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme» i *Et helligt land for Gud*: «I 1939 var det samlede antallet registrerte nattverdsgjester 30600. I 1942 var det 43170 og i 1943 52300. Bare i Tromsø økte antallet kommunikanter fra 1500 til 4500 i denne perioden».¹⁹

Da Finnmark ble frigjort høsten 1944 var biskop Krohn-Hansen internert på Helgøya, men han fikk derfra anmodet at Arne Fjellbu, som var avsatt domprost i Trondheim, skulle bli sendt til de befrie områdene som tilsynsmann. Dette skjedde ved kongelig resolusjon 15. desember 1944, og han var allerede oppe i Kirkenes 12. januar 1945. Her beskriver han:

Det var fem prester tilbake. De andre var tvangsevakuert sammen med en stor del av befolkningen. De fleste kirker var brent. Kirkenes, Vadsø, Vardø var ruinhauger. Den del av befolkningen som ikke var evakuert, hadde gjemt seg bort i huler og berg de

¹⁵ Intervju Kjølås.

¹⁶ Krohn-Hansen, «Kirkekampens klimaks», 42-43.

¹⁷ Øyvind Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», i *Et helligt Land for Gud. Hålogaland bispedømme 200 år* (red. S. Malmbekk, S. Nesset, Ø. Norderval, K. Y. Riise; Universitetsbiblioteket i Tromsø skriftserie: Gjøvik Trykkeri A.s, Gjøvik 2004), 64-77, 70.

¹⁸ Wollert Krohn-Hansen, *Den brente jord. Dagboksopptegetelser fra krigen og kirkekampen i Nord-Norge* (Oslo: H. Aschehoug & co., 1945), 169-170.

¹⁹ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 73.

redseldagene da tyskerne etterlot seg den brente jord. De kom tilbake og fant seg til rette under de mest primitive forhold. Det var vinter og mørketid.²⁰

Nevneverdig i krigsårene er å se på hvordan biskopene, prostene og de fleste prestene var tro mot sitt kall, og derfor å ikke fortsette som prester i statskirken. Ikke bare dette, men også hvordan det fortsatt var et rikt folkekirkeliv selv om kirke og stat var løst, er interessant. Det viser at kirken var viktig, og selv under vanskelige forhold søkte folk til kirken.

Selv om de kirkelig ansatte la ned sine embeter, la de bare ned den statlige delen av sine embeter som innebar «hva kongen har overdratt meg», men ikke den åndelige delen «hva Gud har overdratt meg». Det vil si at de gjorde fortsatt det de pleide å gjøre i sitt daglige virke med gudstjenester og kirkelige handlinger utenom vigsler som er statlig.²¹

2.2 Hvordan krigens herjinger rammet Finnmark

Nå vil jeg se litt mer generelt på hvordan utsiktene var ved krigens slutt. Dette er for å se på hvilke utfordringer en stod overfor, både som kirke, landsdel og folk. Dette vil jeg nå prøve å skissere så godt det lar seg gjøre. Her vil jeg blant annet bruke boken til Øyvind Finne, *Krigen som aldri slutter*, boken til Arvid Petterson, *Fortiet fortid*, og noe informasjon fra intervjuene.

2.2.1 Okkupasjon

Det siste området som ble okkupert i Norge, var Finnmark, dette skjedde 20. juli 1940.²²

I korte trekk kom tyskerne som okkupanter, og de ble værende i landsdelen. Nordmenn og tyskerne omgikk hverandre daglig, og innledet også en form for vennskapelig forhold.

Mange hus ble overtatt av tyskerne, men ofte bodde tyskerne sammen med de norske her, noe som for de fleste var utfordrende.

Mange opplevde også å ha sovjetiske og russiske fangeleirer rett utenfor husene, og fikk se forferdelige ting. Selv om det var risikofyllt å hjelpe dem, var det en del som gjorde det ved å f. eks legge ut mat til dem.²³

En kan si at det oppstod et slags vennskap, og finnmarkingene på et vis ble vant til å omgås fienden, men på tross av dette var det jo nettopp det disse okkupantene var – fienden. Dette var på ingen måte uproblematisk. Folketallene mangedoblet seg, hus ble som sagt tatt av tyskere, kjærlighetsforhold med fienden oppstod, og mye som ikke er plass til å nevnes her er

²⁰ Ibid, 75.

²¹ Samtale/veiledning med Torstein Jørgensen 10.10.2016.

²² Øyvind Finne. *Krigen som aldri slutter*. (Vaasa: Davvi Girji OS, 2005), 61.

²³ Finne, *Krigen som aldri slutter*, 61-75.

bare noe av det finnmarkingene måtte tåle. Jeg vil ikke gå i dybden på alt som skjedde, dette er bare et helt overfladisk omriss av hvordan ting var. Som vi ser var det på sett og vis en ganske fredelig okkupasjon, ifølge Finne.²⁴

På tross av at Finne skisserer til dels fredelige forhold noen steder i nord i de første krigsårene tilspisset situasjonen seg i 1944 til å bli en av de verste i norsk historie. I hans skildringer kan okkupasjonen se ganske rolig ut, men dette var ikke tilfelle alle steder. Hele Finnmark fylke var preget helt fra krigen startet, fordi dette var en krigssone mot Russland. I Øst-Finnmark var det mye bombing fra de allierte gjennom alle krigsårene, og Kirkenes var den byen i Europa med nest flest bombing, og Malta hadde flest.²⁵ I Vardø var det også i første halvdel av 1942 omkring 200 flyalarmer, og flyangrepene var så mange som 37, i tillegg var det over 1000 bomber samme sted.²⁶ Dette gav konsekvenser, biskop Krohn-Hansen skriver at sommeren 1942 var det kun 5-600 mennesker igjen i byen, folketallet økte utover året til ca 1000-1100 mennesker, mens det tidligere hadde bodd 4000 der. Krohn-Hansen gir også en detaljert rapport over de ulike kirkene både i Vardø, Vadsø og Kirkenes, men også i hele Hålogaland, om hvordan de ble kapret av tyskerne og brukt til festlokaler eller lager for eksempelvis vin eller mel. I tillegg skriver han om hvordan prestene med familien ble kastet ut av presteboligene for at tyskerne skulle bo der, eller ble tvunget til å bo der sammen med dem. Dette viser at presten og kirken delte samme kår som resten av befolkningen, og hvor vanskelig det var å være kirke og menighet i krigsårene.²⁷

En av informantene forteller også at deres hus ble okkupert. Tyskerne tok huset, og deretter måtte familien hennes bo provisorisk hos andre folk. Da bodde de et halvt år her og et halvt år der, før evakueringen skjedde. Da kom familien til Nord-Vestlandet, til en fremmed familie, som heldigvis tok godt vare på dem.²⁸

Høsten og vinteren 1944 skulle vise seg å bli det som var den virkelige krigen i Norge. Under krigsforløpet hadde det vært store både fysiske og psykiske påkjenninger, og for mange

²⁴ Ibid, 49.

²⁵ Intervju Kjølås.

²⁶ Sverre D. Husebye, «Glimt fra det kirkelige og kristelige arbeid i Nord-Norge», *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1949* (1949):83-102, 86.

²⁷ Krohn-Hansen, *Den brente jord*, 161-165.

²⁸ Intervju Porsanger 27.07.2016.

er det traumatisk å tenke tilbake på disse årene, men denne høsten hvor tvangsevakueringen startet, toppet det hele seg for de fleste.²⁹

2.2.2 Tvangsevakuering

Det kom ordre fra høyere hold om at Troms og Finnmark skulle tvangsevakueres sørover. Quisling og hans menn oppfordret til en frivillig evakuering, og mange gikk med på dette. Det gikk ut beskjeder om store straffer om evakueringen ble nektet, men mange rømte også til fjells, og kalles gjerne for huleboere. En stund var evakueringen ganske frivillig og det foregikk forholdsvis rolig.³⁰

Hitler mistet tålmodigheten, og Finne skriver «I slutten av oktober var imidlertid tyskernes tålmodighet slutt. 28. oktober kom Hitlers ordre om at hele den norske befolkningen øst for Lyngen skal fjernes med makt: 'Medlidenhet med befolkningen er ikke på sin plass'».³¹

Okkupantene startet nå med å brenne all jord, rasere alt, brenne alt og legge ut miner. Tyskerne startet i øst, og brant ned alt på sin vei mot Troms. Befolkningen fikk beskjed via diverse kilder om hvilke tidspunkt de skulle være klare til å evakuere og gå om bord på skipene. De fleste gjorde dette, men som sagt rømte også en del til fjells og overvintret i primitive kår i for eksempel i gammer eller huler. De som evakuerte med skip hadde det også vanskelige og forholdene på skipene var primitive og elendige. Av de som ble evakuert sørover ble ofte familier splittet, eller en mistet noen av sine kjære. Tiden var preget av kaos, og i flere samtaler er det blitt sagt at det var troen på Gud som gjorde at ikke foreldrene deres fikk en psykisk knekk. Det var forskjellig hvordan de evakuerte ble behandlet da de kom dit de var sendt sør. Noen ble godt tatt imot og det ble livslange vennskap, andre opplevde å bli møtt med mer skepsis.³²

Av landsdelen med omkring 70 000 innbyggere³³ kan vi se i en tabell etter kommunale oppgaver hvor mange som tvangsevakuerte og overvintret. I denne kan vi se at det var 36 817 evakuerte i Finnmark, 12 090 i Nord-Troms, og av overvintreere var 22 730 i Finnmark og 391 i Nord-Troms.³⁴ Av disse kan en med ganske stor sikkerhet si at 300 døde.³⁵

²⁹ Finne, *Krigen som aldri slutter*, 89.

³⁰ Ibid, 90.

³¹ Ibid, 90

³² Dette avsnittet er sammendrag av evakueringens forløp, og kildene er fra samtaler i møte med folk i Finnmark i sommer, og også fra museumsbesøk i Skoganvarre i Porsanger, «Porsanger museum».

³³ Norgeshistorie, «Tvangsevakuering og overvintring i Finnmark og Nord-Troms 1944-1945»; tilgjengelig på <http://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1736-tvangsevakuering-og-overvintring-i-finnmark-og-nord-troms-1944-45.html>, besøkt 22. september 2016.

³⁴ Trond M. E. Dancke. *Opp av ruinene. Gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S, 1986), 21.

³⁵ Norgeshistorie, «Tvangsevakuering og overvintring i Finnmark og Nord-Troms 1944-1945».

En av informantene forteller at det de hadde med seg da de ble evakuert var Luthers postill og Bibelen. Dette kan si noe om hvor viktig kristentroen var for mange av de evakuerte, og at den allmenne kristentroen stod sterkt.³⁶

Fylkesprost Alf Wiig, som vi skal se mer på senere, skriver også noe om dette som hendte. Vi skal se senere på hvordan han beskriver raseringen som hadde skjedd, men han sier også at i Øst-Finnmark var forholdene annerledes. Grunnen til dette var at her hadde ikke befolkningen blitt evakuert. Dette var fordi tyskerne ikke rakk å evakuere dette området på grunn av at russerne rykket frem fra øst, og tyskerne fikk det travelt med å komme seg unna dem. I denne delen av fylket hadde befolkningen, som vi har sett, fått kjenne krigens herjinger på kroppen helt fra krigens start. Dette gjorde at store deler av dem hadde måtte dra tidligere til sydligere deler av landet, andre dro til Sverige eller til vidda og øyer.

Wiig skriver også at grunnen til tyskernes taktikk var at dette var et ledd i planene deres om å fortsette krigen. Han skriver at Finnmark måtte oppgis, men Norge var ikke oppgitt, og «Lyngenlinjen», en ny forsvarslinje skulle opprettes. Dette var grunnen til at alt nord for Lyngen skulle tilintetgjøres, fordi da ble Finnmark mest mulig ubrukbart som oppmarsjomsråde for fienden. Wiig nevner også at «det var tyske soldater som ikke bare beklaget det, men gråt da de satte fyr på husene deres». Dette viser hvor umenneskelige handlingene var, og hvor umenneskelig hele taktikken var.

Det blir ofte nevnt at det var et under at ikke flere menneskeliv gikk tapt under krigen og evakueringen enn det gjorde, og dette nevner også Wiig når han sier at høsten 1944 hadde Gud med en finger når det gjaldt været. Vanligvis var det forferdelig uvær på høsten i fylket, men denne høsten var usedvanlig fin, noe som nok har bidratt til at såpass mange overvintrede overlevde.³⁷

2.2.3 Frigjøring og store skader

Ved krigens slutt og frigjøringen av Norge fikk de evakuerte beskjed om at de etter hvert kunne dra hjem igjen. Ofte var det slik at mennene og de eldste sønnene dro hjem for å starte å bygge opp, men mange av kvinnene dro også opp så tidlig som mulig og var sivilt ulydige. Det har blitt meg fortalt at egentlig kunne ikke familiene dra hjem før de var sikret at de kunne dra tilbake til et sted å bo, men lengselen etter familiemedlemmer og Finnmark var så stor at de dro tilbake så fort de kunne.

³⁶ Intervju, 14.07.2016.

³⁷ Wiig, Alf, «Våre kirkehus i nord er gjenreist». *Vår kirke i Nord 1966* (1966):29-41, 31-32.

Det de kom tilbake til var et forferdelig skue. Det var brente hus og bygninger overalt, sprengte veier og broer, telefonstolper var bombet, og stort sett alt var ødelagt med unntak av for eksempel steder som var vanskelig å komme til, eller hvor noen av kirkene var spart. Huleboerne hadde kommet tilbake før de evakuerte, og noen steder, som var tilfellet i Kistrand, hadde de gravet opp eller funnet det mange hadde prøvd å gjemme vekk av verdier for tyskerne.³⁸

Som vi ser var det dystre tilstander finmarkingene kom tilbake til. En kunne tenkt at de mistet motet, men de startet straks de kom tilbake igjen med å bygge opp brakker av det de fant, og deretter hus. De bygde opp veier og det som var ødelagt, og stod på.

I en stortingsmelding kan vi lese at blant annet 20 kirker (omkring halvparten av alle kirker), 12 000 bolighus ble brent for 60 000 mennesker, 500 bedrifter, 15 prestegårder, 15 skoler, 22 000 telefonstolper, ca. 430 km luftledning og kabel, ca 350 motorfartøyer, og mye annet ble ødelagt.³⁹

Fylkesprost Alf Wiig sier også noe om hvordan tilstandene var da han var på en tur i Finnmark kun to uker etter krigens slutt. Han beskriver det slik:

Helt til vi kom til Øst-Finnmark, var det gjort rent bord, ikke bare tettbebyggelser var rasert, men enkeltstående boplasser i vikene og på øyer var brent. Sjelden var det å se et hus som var spart. Det samme var tilfelle med kaier og båter, stikkrenner og bruer. Telefon- og telegrafstolper var sprengt og ledninger kuttet i småbiter. Alt var gjort systematisk og med tysk grundighet.⁴⁰

Om kirkens tap sier Wiig videre:

Før brenningen var det i Finnmark i alt 49 kirker og lokaler vigslet til kirkelig bruk, mange små og i dårlig stand. Av disse gikk 27 tapt. Noen hadde vi altså igjen, men det var for det meste de minste og mest avsideliggende. Alle bykirkene og de fleste hovedkirkene lå i grus, og flere av dem svar var spart, var skadd av eksplosjoner og eller ille medfart fordi de hadde vært rekvirert til militært bruk. Tapet var katastrofalt for gjenopptakelsen av kirkelig virksomhet og menighetsliv. Hertil kommer at samtlige kirkegårder, 15 i tallet, var borte.⁴¹

³⁸ Dette avsnittet er sammendrag av evakueringens forløp, og kildene er fra samtaler i møte med folk i Finnmark i sommer, og også fra museumsbesøk i Skoganvarre i Porsanger, «Porsanger museum» og Gjenreisningsmuseet i Hammerfest.

³⁹ Petterson, *Fortiet fortid*, 302.

⁴⁰ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 30-31.

⁴¹ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 33.

Ei av informantene forteller at fem familier kom tilbake til Kistrand, og da måtte de bo i Kistrand kirke, som var ei av de få kirkene som ikke var blitt brent. Denne kirken var den eneste bygningen stod igjen fordi laglederen var kristen, har hun blitt fortalt. Hun forteller at da de kom tilbake var kirken fin og ryddet, noe som tydet på at folk hadde vært der før dem og ryddet etter at tyskerne hadde hatt hestene sine der, og malm og alt var blitt måket ut. Grunnen til at det var blitt vasket, var fordi det allerede hadde vært gudstjeneste der, fortelle hun. De kom tilbake i august i 1945, da hadde det allerede Norge vært frigjort noen måneder. Her i Kistrand kirke bodde altså disse familiene fra august til november, og hvordan de hadde det her kommer jeg tilbake til senere.

Selv om familien var heldig som fikk bo i kirken, i forhold til folk som kom tilbake til steder uten noen bygninger, var det også ganske risikabelt, tyskerne hadde jo lagt miner over alt.

Informanten forteller at en dag smalt det. Det var dekket til middag på langbordet, en kjempegod middag. Plutselig knuste vinduene, og det kom glasskår i maten, så alt måtte kastes. Alle løp ut, og de gjemte seg under det de kalte «kirkebakken». Her forteller hun at granater føk forbi ørene på dem, og den ene snertet nesten borti henne, men som hun sier selv: «det var en vernende hånd over meg». Det tok mange timer før de turte å gå frem, og mannfolkene i familien måtte gå for å undersøke om det var trygt, og måtte gi beskjed til de norske soldatene måtte si fra neste gang de skulle ha minesprengning, og ikke gjøre det så nærme.⁴²

2.2.4 Den sjøsamiske kulturen – et eksempel på katastrofale følger for en hel kultur

Jeg vil si litt om hvordan krigen også rammet ikke bare befolkningen, men også en hel kultur, og derfor vil jeg ta med litt om hvordan den sjøsamiske kulturen ble rammet. Som Kjølås sier det, så var brenningen av Finnmark en katastrofe for denne kulturen. I motsetning til de som var rein/flytt/fjellsamer som hadde sin infrastruktur i reinflokken og flyttet rundt som nomadefolk, så ble hele livsverket til sjøsamene langs kysten ødelagt. Ikke bare brant tyskerne alt de eide og levde av, men i gjenreisningen fikk de ikke bygge opp igjen på de stedene de hadde bodd. Mange av stedene langs kysten var veldig små, og i gjenreisningen skulle alt bli sentralisert og større. Større båter krevde større havner, og på små plasser lot ikke dette seg gjøre. En kan si at brenningen knakk ryggen på den sjøsamiske kulturen. Dette er viktig å

⁴² Intervju Porsanger, 14.07.2016.

nevne det for å vise hvor hardt folk og kultur ble rammet av tyskerne brenning.⁴³ Mange av disse sårene var og er nok fortsatt store, og kirken fikk en stor oppgave i å være tilstede for også disse som kanskje hadde mistet mer enn mange andre.

Kvenene opplevde også mye av det samme som sjøsamene når det gjaldt raseringen, og deres kultur ble også svekket som følge av krigen og at mange av kulturbærerne var forsvunnet. Mange av de minoritetsspråklige mistet så mye som seks-sju års skolegang, skolebyggene deres var brent, og dermed måtte de gå på internatskoler hvor kun norsk språk og kultur var gjeldende.⁴⁴

2.3 Oppsummering

Nå har jeg sett litt på kirken og dens forhold til staten og NS-styret, mest generelt i Norge, men med artikkelen fra Krohn-Hansen har jeg prøvd å se litt på hvordan forholdene var i nord også. På grunn av lange avstander tok det lengre tid før brev og dokumenter kom frem enn det gjorde i sør, og dette så vi at skapte større vanskeligheter. I nord ser vi også at flere prester ble i statskirken, enn resten i landet.

Jeg har valgt å ha med dette for å få litt bakgrunnsinformasjon om hvordan kirken forholdt seg til staten under disse vanskelige forholdene, og fordi det også er en viktig del av historien som ikke snakkes så mye om.

I tillegg har jeg prøvd å få med litt om hvordan kirkelivet var, vi ser at det økte under krigen, og folk støttet kirken og det var et aktivt folkekirkeliv selv om kirken nå ikke lenger var statskirke.

Okkupasjonen gjorde det slik at det ble vanskelige bo-forhold for mange, spesielt i Øst-Finnmark, her evakuerte mange ganske tidlig på grunn av bombing, sprengninger og uutholdelig levestandard. Da tyskerne startet med Hitlers ordre om å brenne alt frem til Lyngen-linjen startet evakueringen, noe som for mange i dag er vanskelige og traumatiske minner. Da både de evakuerte og huleboerne kom tilbake etter at freden kom, var det til triste tilstander. Alt var nedbrent, og de måtte bygge opp alt de har strevd for på nytt. Dette kunne ha gjort at de mistet livsmotet, men de tok fatt på oppgaven og satte i gang med å bygg sine nye hjem. Andre led mer enn andre, for eksempel den sjøsamiske og kvenske kulturen, og de som levde av fiske på kysten.

⁴³ Intervju Kjølås.

⁴⁴ Finne, *Krigen som aldri slutter*, 129.

Etter å ha sett litt på hvordan tilstandene var, vil jeg nå se på oppbygningen og gjenreisningen av kirkene i Finnmark, og hvordan den kirkelige aktiviteten var, og utordringene en nå stod ovenfor. Skadene var store, og vi forstår at det var kritisk for folk å få tak over hodet og bygge bygninger de kunne samles i. Nå vil jeg se på hvordan den kirkelige gjenreisningen foregikk, byggeplaner, hindringer, og de ulike ting en måtte ta hensyn til ved gjenreisningen.

3. DEN KIRKELIGE GJENREISNINGEN

Da gjenreisningen i 1945 startet var Finnmark bestående av 3 prostier med 15 prestegjeld, og under gjenreisningsperioden var, som vi har sett, Wollert Krohn-Hansen biskop.⁴⁵ Omkring halvparten av kirkene stod igjen (mer eller mindre ramponerte), og mange private kirkelige forsamlingslokaler samt bedehus og menighetshus var totalskadet eller delvis ødelagte.

Sognekirkene som er brent, kan vi få en oversikt over i et skriv til 'hjelpende venner' som har spurt om ødeleggelsenes omfang. I Finnmark gjelder dette:

Kirkenes, Tårnet kapell, Vadsø, Vardø, Tana, Gamvik, Mehamn kapell, Finkongkeila kapell, Berlevåg, Lebesby, Kjøllefjord, Veidnes kapell, Lakselv, Børselv, Måsøy, Ingøy, Slotten kapell, Hammerfest, Slettnes kapell, Kautokeino, Masi kapell, Komagfjord, Loppa, Øksfjord og Hasvik.

De stedene som var relativt tettest befolket var de som ble rammet hardest, og dette betyr at 2/3 av befolkningen var uten kirkehus, og utover disse kirkebyggene var det 12 andre kirkehus som var mer eller mindre skadd.

Ellers i Nord-Norge var disse kirkene brent:

Kåfjord, Storfjord, Berg i Senja, Bjergvik, Bodø og Narvik kapell.⁴⁶

I en oversikt fra mai 1945 var det seks prestegjeld som ikke hadde noen prest, og disse var Lebesby, Kjelvik, Måsøy, Hammerfest, Alta eller Talvik og Loppa. Dette er som vi ser like etter krigen, og det uttrykkes i rapporten at det er vanskelig med en korrekt rapport over forholdene så kort tid etter at freden kom. Selv om det på dette tidspunktet var få folk som var

⁴⁵ Dancke. *Opp av ruinene*. 268.

⁴⁶ Statsarkivet, kat. 75, boks (fra nå: b) 263, Skriv 4.9.1945 til hjelpende venner som har bedt om å få rede på ødeleggelsene i den norske kirke og planene for gjenoppbygging, 1.

kommet tilbake, var det viktig å ha en menighetsprest i hvert prestegjeld, og dermed ble prester som var tilgjengelige plassert i de ubesatte gjeldene.⁴⁷

Selv om det er den fysiske gjenreisningen av kirkebygg som står i fokus i dette kapitlet, er det viktig å få fram at den største utfordringen på mange måter var å best mulig få til å være ei kirke for befolkningen i Finnmark som nå var blitt frarøvet all sin eiendom på grusomt vis.⁴⁸ Det er ikke vanskelig å forstå at sårene etter krigen var store både for Finnmark som fylke, men også med tanke på folks helse fysisk og psykisk. Mange vonde minner skulle heles, en kan uten vanskeligheter forstå at traumatiske hendelser preget enhver som hadde blitt tvangsevakuert eller hadde vært huleboere. I tillegg var sjokket over å komme hjem til et syn av alt det brente overveldende.

Nå vil jeg presentere Alf Wiig som er en nøkkelperson i den kirkelige gjenreisningen, og deretter se på noen viktige momenter i gjenreisningsfasen, nemlig interimskirker (foreløpige kirker eller brakkekirker), Kirkeskøyta og Presteskøytene I, II og III. Disse ble brukt som foreløpige samlingssteder i gjenreisningen før kirkene stod på plass, derfor vil jeg se nærmere på dem før jeg ser på den fysiske gjenreisningen av de permanente kirkebyggene.

3.1 Alf Wiig – fylkesprost i Finnmark

Alf Kristian Theodor Wiig var født i 1891 i Kristiansund, og han flyttet med foreldrene til Sunnmøre hvor han hadde sin skolegang. I vitaen hans fra da han ble ordinert til biskop i Nord-Hålogaland kan vi lese litt om ham. Han skriver at hans foreldre var kristne, og Wiig vokste opp i et kristent hjem, noe han var takknemlig for. Han ble ordinert prest i 1917 etter fullendt studie i Oslo. Før han begynte som prest hadde han ulike stillinger i Bergen, og han var blant annet døveprest og fengselsprest før han og kona dro til Karasjok i 1923. Han hadde da tatt eksamen i samisk, og ble sokneprest der i 1923. Han skriver i vitaen hans at han her lærte læstadianismen bedre å kjenne, og satte stor pris på dem og deres verdifulle innslag i menighetene. Etter elleve år i Karasjok var han sokneprest i Sortland frem til 1945 da han fikk jobb med å ha ansvar for den kirkelige gjenreisningen i Finnmark. Dette var et lett valg forteller han, i og med at både hans kone og hans eget hjerte var blitt igjen i Finnmark fra de første årene de bodde der.

⁴⁷ Kat. 75, b. 248, «Disposisjonsliste, 26.5.1945», 1-3.

⁴⁸ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 75.

I et skriv fra «Det kongelige kirke- og undervisningsdepartement» finner vi opprettelsen av stillingen som fylkesprost:

ved kgl. Resolusjon 12 d.m er det bestemt:

1. For å bistå Hålogaland biskop og Hålogaland stiftsdireksjon med forberedelser og gjennomføring av det kirkelige gjenreisningsarbeid i Finnmark, opprettes en midlertidig stilling som fylkesprost i Finnmark.
2. Kirke- og undervisningsdepartementet bemyndiges til i samråd med Hålogaland biskop og Hålogaland stiftsdireksjon å fastsette nærmere direktiver for fylkesprostens gjøresmål, samt å treffe bestemmelse om det distrikt som hans arbeid til enhver tid skal omfatte.
3. Prost Alf Wiig, Sortland, konstitueres midlertidig som fylkesprost for Finnmark fra 11. juni 1945 og inntil videre på de nærmere vilkår som fastsettes av Kirke- og undervisningsdepartementet
4. Utgiftene til tilleggslønn til fylkesprosten kr. 2.000.- pr. år utredes av Kirke- og undervisningsdepartementets Særfond inntil annerledes måtte bli bestemt.⁴⁹

Videre i det samme skrivet leser vi at hans familie fortsatt skulle bo på Sortland i Vesterålen, mens han skulle bo i Vadsø eller hvor han bestemte selv. Han viktigste oppgave skulle være å «forberede og foreslå planen for den kirkelige gjenreisning av Finnmark og lede arbeidet som biskopenes og stiftsdireksjonens befullmektigede».⁵⁰ Videre skulle han jobbe tett med offentlige og kommunale instanser, og få så detaljert kunnskap som mulig på de ulike stedene for å få et overblikk og kunne starte på gjenreisningen. I tillegg til å ha ansvaret for den fysiske gjenreisningen, skulle han også komme med forslag om hvor prester burde plasseres etter hvert som kirkene kom på plass.⁵¹

Den 29. september 1950 ble Wiig utnevnt til Tromsø domprost- og sokneprestembete, men han fortsatte samtidig sitt arbeid med gjenreisningen. Grunnen til dette var at stiftskapellannen der, Aandstad, var blitt permittert for å hjelpe til på kontoret for den kirkelige gjenreisning og i menighetsarbeidet i Tromsø.⁵²

I 1953, den 2. mars, ble Wiig ordinert til biskop i Nord-Hålogaland, etter at Hålogaland ble delt 22. mai 1952, og tidligere biskop i Hålogaland, biskop Krohn-Hansen ble

⁴⁹ Kat. 75, b. 248, «Fylkesprosten», Oslo 27. 6 1945, Jnr. 1628-A-1945.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Bolstad, Ragnvald, «Kronikk». *Vår kirke i Nord 1951* (1951):112-128, 117.

biskop i Sør-Hålogaland.⁵³ Wiig var biskop frem til han gikk av i 1962 på grunn av aldersgrensen.⁵⁴

Wiigs journal fra Statsarkivet i Tromsø inneholder hans reise fra han dro fra Tromsø og hele sin rundtur langs Finnmarkskysten østover, i Sør-Varanger og Indre Finnmark. Han har laget en grundig og detaljert journal med alle kirker, kapeller, kirkegårder og hvordan de ulike stedene han kom til så ut. Denne reisen startet allerede 23. juni 1945, altså like etter krigens slutt.⁵⁵ I *VKN* kan vi lese at turen var en risikofylt tur, som han hadde sammen med en venn i fra Sortland i hans skøyte. Denne turen tok han først å fremst for å skaffe seg kjennskap til hvordan forholdene var i Finnmark etter evakueringen i 1944 og tyskernes brent jords taktikk.⁵⁶

Vi så i stillingsbeskrivelsen hans at det var 11. juni han ble utnevnt til fylkesprost, og allerede bare et par uker etterpå var han kommet til Tromsø og var i gang med sin reise. Dette viser hvor viktig det var med kirkelig gjenreisning, og hvor viktig det var å komme så tidlig som mulig i gang. På denne reisen fikk han se hvordan krigen hadde rammet Finnmark med egne øyne, noe som var verdifullt for hele reisiningsprosessen.

Wiig opprettet et kontor i Tromsø for den kirkelige gjenreisningen, og arbeidet hans gav resultater så raskt det lot seg gjøre.⁵⁷

I Wiigs dagbok ser det ut til at det var 20 kirker nedbrente (likt som i stortingsmeldingen vi så tidligere) ved krigens slutt, og i tillegg til rapporterte han om en del ødelagte bedehus-/skolekapell. I boken «Opp av ruinene» opererer forfatteren Trond M. E. Dancke med 27 kirker og kapeller som ble brent, og han har også inkludert private og statlig eide kirker/kapeller.⁵⁸ Enten en velger å bruke stortingsmeldingen, Dancke, et skriv vi så tidligere som nevnte 25 brente kirker eller Wiigs dagbok som utgangspunkt, ser vi at ødeleggelsene er store uansett hvilke tall en forholder seg til, men en kan med sikkerhet si at omkring halvparten av alle kirkehus i Finnmark var brent.

Wiig satte i gang et enormt gjenreisningsarbeid, og som sagt skjedde ting raskt, og mye ble gjort i det en kan kalle for den kirkelige gjenreisningsperioden. Det er dette arbeidet jeg skal se nærmere på i det følgende.

⁵³ Aandstad, Trygve. «Kronikk». *Vår kirke i Nord 1953* (1953):93-104, 93-94.

⁵⁴ «Fra biskopenes innberetninger 1962». *Vår kirke i Nord 1963* (1963):108-118, 114.

⁵⁵ Kat. 76, b. 593, «Fylkesprostens dagbok fra året 1945».

⁵⁶ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 29-30.

⁵⁷ Dancke, *Opp av ruinene*, 268.

⁵⁸ *Ibid.*, 273.

I en artikkel i VKN 1966 blir Wiig spurt om det hastet med å få i gang gjenreisningen for kirkens vedkommende. På dette svarer han:

Menighetene var jo kommet tilbake og kunne etter krigens og evakueringens påkjenninger fysisk og psykisk ikke være uten kirkens tjenester, tenk bare på ikke å få utført kirkelige forretninger. Prestene var også begynt å komme tilbake fra forvisning og evakuering – i Øst-Finnmark hadde forresten flere vært hos sine menigheter under krigen, - og flere unge sydfra meldte seg til tjeneste. Til å begynne med var det ikke rare saker vi hadde å by dem, en bodde en tid i en gamme, og et ungt prestepar bodde en vinter i et trekkfullt og utrivelig sakristi. Prestene og prestekonene holdt ut, og jeg har trang til her å gi dem heder og kirkens takk for hva de gjorde under forhold som vanskelig kan beskrives.⁵⁹

Wiig hadde allerede så tidlig som 7. mars i 1946 laget en ferdig plan for gjenreisningen av kirkene, og etter denne planen skulle både kirkene og prestegårdene være ferdig i løpet av fem år.⁶⁰ Denne planen kan se ut til å basere seg på en rekkefølge i tre etapper, med et anslag på rundt 5-6 millioner kroner:

1. Avhjelp snarest av den øyeblikkelige nød, (periode 1 a 2 år)
2. Gjenoppføring av alt det brente (periode 2-4 år)
3. Reising av det nødvendige til å gi arbeidet full effektivitet (periode 5-10 år)⁶¹

Dette skal vi se at ikke lot seg gjøre på så få år som først håpet og trodd.

Planen han hadde laget, er det sannsynlig at han baserte på det han selv så på sin reise i Finnmark, men det kan se ut til at han fikk hjelp fra prester i landsdelen. I et skriv til sokneprestene så tidlig som i juli 1945 stiller han dem spørsmål hvor han ønsker innspill fra dem. Disse spørsmålene er sentrale spørsmål som var viktig å ta stilling til:

Kan prestegårdene plasseres heldigere enn før, og i tilfelle hvor? Og hvorfor?
Kan kirkene plasseres heldigere enn før, og i tilfelle hvor? Og hvorfor?
Er det behov for flere kirker? Hvor? Hvorfor?
Er det kirker som ikke bør oppføres på nytt? Hvorfor?
Bør sokne- eller prestegjeldsgrensene reguleres? Hvorfor? Hvorledes?
Er det behov for flere prester i Deres prestegjeld? Muligens i forbindelse med III og V.
Hvorfor?

⁵⁹ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 34-35.

⁶⁰ Dancke. *Opp av ruinene*, 268.

⁶¹ Kat. 75, b. 263. Skriv 4.9.1945 hjelpende venner som har bedt om å få rede på ødeleggelsene i den norske kirke og planene for gjenoppbygging, 3.

Hvor mange sitteplasser hadde kirkene før og hvor mang bør de nye ha?⁶²

Her sier han også at prestene må ta hensyn til omlegging av sentrum, den fremtidige utviklingen av kommunikasjonen og veiene.

Som vi ser var det svært viktig for Wiig å komme i gang med de kirkelige handlingene for å hjelpe folk med det de hadde vært gjennom, og å få et greit sted å bo for prestene og familien deres. Som vi har sett døde flere mennesker, og vi forstår av de grufulle hendelsene at mange slet i tiden etter dette. Det er det voldsomme arbeidet av kirkebygging som ble satt i gang jeg vil se på nå.

3.2 Interimskirker og presteboliger

For å få i gang arbeidet med gjenreisningen av kirkebygg, var det mye fra offentlig hold som skulle på plass. Først av alt ble det i januar 1946 bestemt at det skulle opprettes «Hålogaland stiftsdireksjons kontor for den kirkelige gjenreising». Dette skulle ledes av fylkesprosten, altså Wiig, og legges under stiftsdireksjonen. Det som skulle være ansvarsområdet var alle byggesaker som sorterte under stiftsdireksjonen. Mindre kurante saker kunne Wiig skrive under på alene, men større saker måtte fylkesmannen og biskopen underskrive sammen med ham.

Det var også nødvendig å få en habil kirkearkitekt som skulle være konsulent på kontoret. En forutsetning var også at Kirkedepartementet ikke skulle trenge å legge frem tegninger for Riksarkitekten, for kontoret skulle selv ha direkte kontakt med arkitekten. Det var først når planene var ferdig utarbeidet og hadde fått godkjennelse fra Riksarkitekten at sakene skulle legges frem for departementet. Det ble også slik at gjenreisningskontoret skulle ta seg av saker som hadde med regulering av prestegjelds- og soknegrenser, eventuelle flyttinger av brente prestegårder og kirker til nye steder, og bygging av helt nye kirker.⁶³

Dette skal vi se senere kunne være en utfordring, spesielt med tanke på omregulering av nye sentra i Finnmark.

I rapporter om gjenreisningen kan vi lese at det var egentlig ganske stor optimisme rundt gjenreisningen like etter krigen, og at de permanente kirkebyggene skulle komme relativt fort

⁶² Kat. 76, b. 597. «Herr soknepresten i...» Vadsø, 7. 7.1945, fra Wiig.

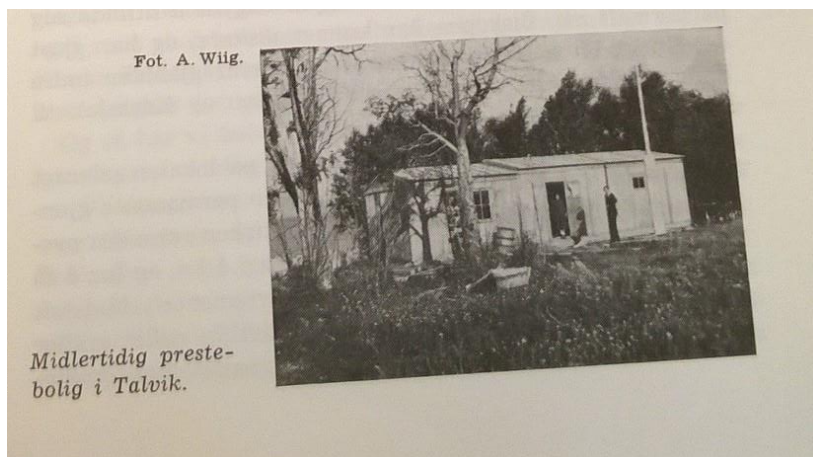
⁶³ Kat. 75, «Tillegg», s. 70.

opp. Etter hvert så Wiig og de andre som hadde hovedansvaret seg nødt til å begynne med provisoriske løsninger. Det gikk ikke an i lengden at presten skulle sove i et sakristi som var trekkfullt, i telt eller i bordskur.⁶⁴

Om prestegårdene kan vi lese at de skulle bygges særlig solide, og de skulle være utstyrt med sentralfyringsanlegg, og ovner i de rommene som var mest brukt. Prestegårdene ble sett på som et viktig ledd i den kirkelige virksomheten, og her skulle også være mulig å samle arbeidende kretser i menigheten. Dermed ble det krav om at boligene måtte ha både kontorrom, arkivplass og plass nok til å ta i mot folk som kom langveisfra på grunn av avstandene.⁶⁵ Det var også forslag om at i disse første presteboligene kunne en slå sammen et par rom som menigheten kunne bruke som kirkerom, slik at det ble muligheter for at dette stedet ble et åndelig samlingssted det første året når folk kom tilbake fra evakueringen.⁶⁶

Før presteboligene kom, levde prestene under like dårlige forhold som resten av befolkningen som hadde kommet tilbake. Prestene som ikke kunne få sin familie nordover etter evakueringen fikk et ekstra lønnstillegg på 5 kr pr. dag, og dette skulle være gjeldende frem til juni 1946. De prestene som fortsatt levde under for dårlige forhold for å kunne få tilbake familien kunne senere søke om særtillegg utover dette.⁶⁷

At Wiig søkte om dette tillegget for prestene viser at forholdene deres var dårlige, og de jobbet under vanskelige og primitive forhold.

Denne midlertidige presteboligen viser at presten bodde like provisorisk som resten av befolkningen⁶⁸

⁶⁴ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 1-2.

⁶⁵ Kat. 75, b. 263, «Verdenskirkerådets hjelpearbeid». Sendt 30.5.1947 fra Det kongelige kirke- og undervisningsdepartementet. Under «Spesifikasjoner».

⁶⁶ Kat. 75, b. 263. Skriv 4.9.1945 hjelpende venner som har bedt om å få rede på ødeleggelsene i den norske kirke og planene for gjenoppbygging, 3.

⁶⁷ Kat. 75, b. 248. Til det kgl. Kirke- og undervisningsdepartement, fra Wiig, sendt 13.6.1946.

⁶⁸ Bilde fra *Vår kirke i Nord 1949*, s. 55.

Det var etter hvert ikke lenger mulig å ha friluftsgudstjenester og møter ute på grunn av vinteren som kom, og de provisoriske husene var heller ikke gode nok for bruk ved gudstjenester. Det ble altså helt nødvendig å begynne å tenke på provisoriske løsninger også med tanke på kirkebygg. Spørsmålet var hvor pengene skulle komme fra. Det første problemet var altså det økonomiske. Det var jo slik at hver krone som ble tatt for å lage noe provisorisk, betydde at det ble en krone mindre til permanente kirkebygg. Dermed ble det viktig å se hvor en mest trengte provisoriske kirkebygg, og ikke bygge der hvor det var allerede satt opp skoler og offentlige bygg. Et annet problem var også at det som trengtes av materiale for å få i gang arbeidet var en mangelvare, ikke bare i nord, men de fleste steder. Dette bidro også til at en måtte sette opp midlertidige bygg der det var aller mest nødvendig.⁶⁹

3.2.1 Provisoriske brakker

Wiig var opptatt av å få i gang gudstjenesteaktiviteten igjen. Det vil si dåp, nattverd, vigslor og begravelser.⁷⁰ Da måtte en ha bygninger, og dermed ble det satt i gang bygging av interimskirker. Disse skulle være foreløpige kirker, og ble satt opp av lemmer, og omtales også som provisoriske kirkebrakker⁷¹. Disse lemmene var halvfabrikat, og det var ikke bare kirker som ble bygget midlertidig av dette, men også skoler og andre offentlige bygg. Mange som kom tilbake fra evakueringen satt også opp slike lem-hus, for i og med at alt var nedbrent var det om å gjøre å få tak over hodet så fort som mulig.⁷²

I et skriv fra Wiig som er skrevet i januar 1946 som går ut til alle prester i Finnmark skriver han om provisoriske boliger og møtelokaler. Det er tydelig at det ikke er sikkert når bygging av permanente kirker kan igangsettes på grunn av diverse forhold som erstatningsbeløp, økonomi og reguleringsplaner. Både i Norge og Sverige ble det tegnet tegninger til de provisoriske byggene, men det kostet en del. Som han skriver videre, kan et problem være at jo mer kostbare brakkene er, jo lengre tid vil det ta før de permanente kirkene kan begynne å bygges. Wiig ønsket å bygge billigere enn det disse tegningene til provisoriske bygg tilsa. Han fikk en billigere løsning fra Finnmarkskontoret som hadde levering av både bolig- og møtebrakker. Stiftsdireksjonen gikk god for denne billigere løsningen, og allerede i det

⁶⁹ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 1-2.

⁷⁰ Intervju Kjølås.

⁷¹ Jeg kommer til å omtale dem som interimskirker og kirkebrakker litt om hverandre.

⁷² Intervju Kjølås.

samme brevet la Wiig med en plan over hvilke steder som skulle få enten:

«Berta» til presteboliger som er 11,30m x 7,6m og inneholder 4 rom,

«MA3 1/2» med målene 23,22m x 8,3m, «18B» med målene 19,94m x 8,3 m, eller

«MA2» med målene 13,30 x 3,30m.

De som fikk i oppgave å bygge brakkene var folkene på Finnmarkskontorets båter som fraktet brakkene, men med tilsyn av byggeledere på det lokale stedet. Brakkene sier han, skulle komme i løpet av sommeren 1946.

Slik så forslaget ut:

«Berta» skulle bli satt opp i Kautokeino, Båtsfjord, Honningsvåg, Hammerfest, Mehamn, Nesseby, Kirkenes, Bjørnevattn, Karasjok og Talvik,

«MA3 1/2» i Havøysund, Lakselv, Børselv og Soleng,

«MA2» til Masi, Brattholmen og Tufjord, og

«18B» til Kjøllefjord og Hasvik. Wiig ba også om at de måtte finne en grei plass til brakkene, og han hadde fikset med ovner til alle brakkene.

Han informerte også om at der hvor det allerede var brakker for eksempel til skolebruk, kunne disse brukes til gudstjenester og møtevirksomhet, eller en kunne bruke brakkene hvor eksempelvis Frelsesarmeen allerede har satt opp brakke.

I samme skriv ba han også om at prestene måtte sende innberetning for byggene som var brent og skadet, samt inventar til «Krigsskadetrygden», og han ba også om at folk prøvde så godt det lot seg gjøre å få inn midler til nye, permanente kirkebygg.⁷³

Brakkene ble satt opp, men ikke uten vanskeligheter. Selv om det var planen at dette provisoriske arbeidet skulle være ferdig innen 1946 var det flere uoppførte og halvferdige bygg i 1947. Noe av denne grunnen var at forholdene som var, hindret gjennomføringen, og det måtte flere brakker til for at folk skulle få tak over hodet enn det som først var tenkt. Dette gjorde at kirkens behov måtte vike, noe jeg vil se mer på om litt.⁷⁴

⁷³ Kat. 76, b. 595, «1945-1947 Fylkesprosten/kontoret for den kirkelige gjenreising - med skriv til sokneprester, proster og menighetsråd om byggeplaner». Skrevet i Tromsø, 26.1.1946, til prestene i Finnmark med tittel «Ad provisoriske boliger og møtelokaler», 1-3.

⁷⁴ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreising i Finnmark», 2.

Et eksempel på provisorisk kirkebrakke i Lakselv, med prestebolig i samme bygg⁷⁵

3.3 Kirkeskøyta og presteskøytene

3.3.1 Kirkeskøyta

Kirkeskøyta ble vigslet til kirkelig bruk 11. april 1946, og det ble bestemt at den skulle «betjene de krigsherjede kyst- og fjorddistriktene i Finnmark med Guds ord og sakramenter».⁷⁶

Biskopen kjøpte Kirkeskøyta med midler fra utlandet, og den inneholdt omkring 40 sitteplasser i et lite kapell. Wiig informerer i et skriv at den skal komme i gang så fort den er ferdig, og da blir den satt ut i Vest-Finnmark. De som styrte skøyta var to kristne fra Balsfjord.⁷⁷

Grunnen til at Kirkeskøyta ble innkjøpt, var fordi en innså at planen om de provisoriske kirkene ikke ble ferdige innen planlagt tid, og dermed var det et veldig mange områder i Finnmark som ikke fikk dekket sine åndelige og kirkelige behov. Slik forholdene var nå var det enda vanskeligere å komme til boligbebyggelse som lå langt borte enn det hadde vært før. De har alltid vært lang reiseveier for store deler av Finnmarks befolkning, og vanskelig å komme seg til kirke, men nå var den ofte enda vanskeligere. Noe måtte gjøres, og dermed ble tanken om Kirkeskøyta til.⁷⁸

⁷⁵ Bilde fra *Vår kirke i Nord 1966*, s. 35.

⁷⁶ Kat. 75. s. 46.

⁷⁷ Kat. 76, b. 595, «1945-1947 Fylkesprosten/kontoret for den kirkelige gjenreising - med skriv til sokneprester, proster og menighetsråd om byggeplaner». Skrevet i Tromsø, 26.1.1946, til prestene i Finnmark med tittel «Ad provisoriske boliger og møtelokaler», 2-3.

⁷⁸ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreising i Finnmark», 3.

Wiig skriver også i en artikkel at han håpet på at kirkeskøyta skulle bli et permanent innslag i Finnmarks kirkeliv på grunn av de store avstandene i fylket, men etter en stund måtte skøyta innstilles på grunn av manglende driftsmidler. Den ble deretter avløst av tre presteskøyter, som jeg skal komme tilbake til.⁷⁹

Øyvind Norderval skriver også om Kirkeskøyta, og sier at den ble som et ambulerende kapell i fylket. Det fungerte slik at prestene i Finnmark kunne bruke skøyta på omgang, i perioder på 14 dager. Dermed kunne de kirkelige handlingene gjennomføres de stedene hvor kirken var brent. Det ble sagt av en av prestene på skøyta at

Folk ble vant til å samles i dette gudshus på sjøen, og alle vi som har hatt den glede å gjøre tjeneste om bord, har mange skjønne minner fra hjertegripende samvær om Guds ord og de hellige sakramenter. Når 'Kirkeskøyta kommer', er det Kirken som kommer til folket. I hver bygd bor en liten menighet som Kirken på denne måte gjerne vil nå.⁸⁰

I et skriv for regler av Kirkeskøyta leser vi at det også skulle skrives journaler med møter og handlinger i skøytas dagbok. Disse dagbøkene var å finne i samme arkiv som reglene, og her finnes det hilsener fra gjester om bord, og i tillegg blant annet tellinger over antall fremmøtte. Videre står det: «under opphold om bord oppebærer presten kr. 5.- pr. dag i kost-godtgjørelse av det offentlige» Det er også opp til fylkesprosten i hvilken orden skøyta skal overdras prestene.⁸¹

Det var også instruks for mannskapet på skøyta. Det var en skipper og en maskinist, og de skulle gjøre det arbeidet det innebar å jobbe på ei skøyte. Om presten ønsket å spise med dem, måtte de lage mat til ham også, og det var presten de skulle rette seg etter hvor de skulle reise så sant forholdene tillot det. Etter instruksene var det også fylkesprosten som bestemte, gjerne i samråd med biskopen.⁸²

Som nevnt tidligere, kjøpte biskopen kirkeskøyta med utenlandske midler. Disse kalles gjerne for «Amerikagaven». Den vil jeg si mer om senere, men i forhold til Kirkeskøyta er det viktig

⁷⁹ Kat. 75, b. 263. Tittelen på heftet artikkelen er skrevet i har jeg ikke, pga at artikkelen var revet ut fra heftet, men overskriften er: «Den kirkelige gjenreisninga i Finnmark», av fylkespost Alf Wiig.

⁸⁰ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 76.

⁸¹ Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta». Dokument «Regler for bruk av kirkeskøyta».

⁸² Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta». Dokument «Instruks for mannskapet på «Kirkeskøyta».

å si at denne var et resultat av disse gavene. Amerikagaven skulle komme Den norske kirke til gode i gjenreisningen, og det ble nedsatt en fordelingskomite for å fordele midlene. Egentlig hadde amerikanerne tenkt at en bil kunne være tjenlig, men biskopen og fylkesprosten mente at en skøyte ville være mer tjenlige i kyststrøkene. Dermed ble, som tidligere nevnt, Kirkeskøyta kjøpt, vigslet og tatt i bruk i 1946.

Det var lange avstander mellom de stedene så det var ofte dagslange turer i skøyta. Wiig skriver videre at «...og hva det ble prestert av slit og uselvisk innsats av prestene fortjener den største honnør», og at «'Kirkeskøyta' ble en: svensk – engelsk – amerikansk gave. Den flytende kirken var til overmåte gagn og seilte seg inn i menighetens hjerter og bevissthet.»⁸³

Bilde fra en av dagbøkene til Kirkeskøyta, med blant annet biskop Krohn-Hansen om bord.⁸⁴

I tillegg til amerikagaven var det også en svensk gave, «Till Bröders Hjälp» som bidro til midler til kirkeskøyta. Som nevnt var det fordelingskomiteen som valgte hvor penger skulle gå til, og denne ble opprettet av Den midlertidige kirkeledelsen 27. desember 1945. En engelsk gave var det også, og dette kommer frem i Wiigs skriv til Oxford hvor han takker for nattverdsbegeret («the altar cup») som han fikk gjennom biskopen i Oslo. Han forteller at den er på plass på alteret i skøytas kapell.⁸⁵

⁸³ Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta». Dokument basert på Wiigs artikkel «Vår kirke i Nord» 1949, 1970, 1950, 1961, 1962.

⁸⁴ Kat. 75, b. 263, Dagbok med navn: «Kirkeskøyta».

⁸⁵ Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta». Skriv til Mrs. Gertrude Dickson, c/o Miss Holbertson, Tromsø 1.4.1946.

Det kostet 18 000kr i året å bruke skøyta, og i 1949 ble den innstilt på grunn av mangel på driftsmidler. Etter at den ble solgt ble den gjort om til en skyssbåt, og ble erstattet av tre nye skyssbåter som ble kalt «Presteskøytene». ⁸⁶

3.3.2 Presteskøytene

Det ble kjøpt tre presteskøyter, «Presteskøytene I, II og III». Vi kan lese at Wiigs kone, Margaretha Wiig, skriver om en reise med disse. Hun og sønnene dro til Tromsø for å være med på sjøsettingen av skøytene. Etter at dette var gjort, dro de til Ålesund for å sjekke det elektriske anlegget, og deretter til Trondheim hvor de ble tatt imot av mottakelseskomiteen, journalister og en representant for «Amerikagaven». Der ble skøytene sjekket, det var kontroll av papirer, og alt var i orden.⁸⁷

Det var i 1949 at skyssbåtene for prester ble innkjøpt, disse også med gavemidler. Båtene var 35 fot lange, godt innredet og sterkt bygget, og var til god hjelp for prestene i deres arbeid. Drifts- og vedlikeholdsutgifter ble dekket av at de fast tilsatte skipperne tjente så mye med båtene i det tidsrommet prestene ikke brukte dem, og dermed ble driften greit finansiert. I VKN mellom 1951 og 1958 er det ikke noe nytt om presteskøytene, men i 1958 kan vi lese at båtene er blitt eldre, og dermed stiger vedlikeholdskostnadene, noe som er en utfordring. Det er en reel frykt for at driften ikke lenger går, og da vil de prestene som tidligere har brukt dem få det vanskelig med å betjene menigheter og komme til gudstjenester.

Det er også i 1958 skrapet sammen penger til å installere trådløst telefoni på «Presteskøyta II», men det er ønske om å få dette på de andre også. Dette er fordi det er harde forhold på sjøen, og om et haveri skulle inntreffe eller om båtene må søke tilflukt i en nødhavn, da er det ønskelig at det er muligheter for mannskapet å kunne si fra hvor de er. Ikke bare for mannskapsfamiliene er det en påkjenning at menneskeliv kan gå tapt, men også for biskopen, menigheten og prestefamiliene. For at alle båtene skal få telefon installert, koster det 10 000 kr, noe det stadig ble jobbet med.

Et annet problem for presteskøytene er utviklingen av fiskeriene. Disse utviklet seg til mer og mer kontinuerlig drift, dermed ble det stadig vanskeligere for prestene å leie fiskebåter til både hverdagstur og søndagstur. Dette bidro til at spørsmålet om hvordan prestene skulle komme seg rundt i prestegjeldene ble enda vanskeligere.

I 1961 er gjelden på skøytene til sammen omkring 90 000kr, og prestene sliter med å

⁸⁶ «Kirkelig gjenreisning i Finnmark og Nord-Troms. Forvaltningskomiteen for amerikanske gavemidler. Beretning og regnskap 16.11.54-30.6.81».

⁸⁷ Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta», «Reisen med Presteskøytene I, II og III».

holde det gående, dette fordi skøytene er høyst nødvendige i tjenesten.

I 1966 ble den ene skøyta solgt, og dette foreslår biskopen også at de andre skøytene burde bli. I og med at de er så gamle og utslitte må de ofte på verksted for ombygging og modernisering, og det er ingen offentlige som vil påta seg ansvar for drift. Dermed kunne det bli til at prestene måtte drive dem rent forretningsmessig, noe som ikke ville være gunstig.⁸⁸

Presteskøytene ble sist nevnt i *VKN* i årboken fra 1967, og vi kan også lese i annen litteratur at de ble brukt som kirkelig skyss i værharde kystkall i Finnmark til ut på 1960-tallet.⁸⁹ Ut fra dette å regne var driften avviklet i denne perioden, men tiden de var i bruk kan vi forstå at de har blitt verdsatt og satt pris på.

Presteskøytene⁹⁰

3.3.3 Avisoppslag

Det var en del avisoppslag rundt både Kirkeskøyta og presteskøytene. Dette var nok fordi det var ganske så uvanlig med slike kirkebåter. Overskriftene var for eksempel «Høytidelig overlevering av presteskøytene til Finnmark i formiddag» med undertittel «Vakker gave fra de Lutherske kirker i USA», «Kirkeskøyta – den eneste av sitt slag», «Gudstjänster skall hållas på Europas hårdaste hav», og «Norges första kyrkskuta har invigts i Tromsö». Disse avisoppslagene viser at det var ganske stor oppmerksomhet rundt skøytene, og at de var ganske så unike. I så å si alle av disse avisoppslagene kan vi lese at det var penger fra

⁸⁸ Oppsummering fra årsberetninger i *Vår kirke i Nord*, årene 1950, 51, 58, 59, 60, 62, 63, 65 og 67.

⁸⁹ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 76.

⁹⁰ Bilde fra *Vår kirke i Nord* 1959, 89.

Amerika, De lutherske kirker i USA, som stort sett finansierte skøytene, og også penger fra Sverige og World Council of Churches i Genève. I den ene avisen kan vi lese hvilke sokn som spesielt fikk nytte godt av presteskøytene: Skøyte I til Loppa, II til Måsøy og III til Tana.⁹¹

3.4 Den permanente gjenreisningen av kirkebyggene

3.4.1 Modernisering og økonomi

Det var mye som skulle tenkes gjennom når kirkene skulle bygges. Noen kirker ble bygget opp andre steder på grunn av endrede bosettingsmønstre, fordi det ble lagt vekt på at Nord-Norge skulle bli med i moderniseringen som resten av landet var med på i etterkrigstiden. For Wiig betydde dette at han måtte forholde seg til reguleringsplaner og offentlig instanser. Det skjedde for eksempel at på to steder ble kirken stående igjen etter at tyskerne var der, men på grunn av disse endrede bosettingsmønstrene måtte kirken tas ned og bygges opp igjen et annet sted. Det var også allerede før krigen skjedd endringer i kommunikasjoner og fiskerienes områder. Mange av fiskerne var trukket til større sentra med gode havner, og dermed var flere kirker og prestegårder blitt liggende langt borte fra der hvor folk nå bodde. I gjenreisningen kunne en forutse slike forhold bedre, og bygge opp igjen kirkene på mer sentrale plasser, og bygge der folk bodde.⁹²

Gjenreisningen kostet penger, og det var snakk om store pengesummer. Wiig skriver at det antakeligvis har gått med 25 mill. kroner.⁹³ Gjenreisningen av kirkebyggene var stort sett basert på en økonomi finansiert både av kommunene og staten. Det ble også søkt om og bevilget krigserstatning for en del av kirkene som brant ned. Selv om kommunene betalte en god del selv, spilte staten en vesentlig rolle i byggingen av gjenreisningskirkene.

Amerikagaven spilte også en stor rolle, som det ble opprettet en fordelingskomite for, og senere, da enda ikke alle pengene var brukt opp, ble det opprettet en forvaltningskomite.⁹⁴ Følger vi Wiig ser det ut som at pengene er kommet fra det offentlige som trådte til, og i tillegg spilte Kirkedepartementet, Kommunens Krigsskadefond og Det nordlandske Kirke- og skolefond også en viktig rolle sammen med Krigsskadeerstatningen (fra Tyskland⁹⁵). Dette

⁹¹ Kat. 75, b. 263, «Kirkeskøyta». Avisartiklene er klippet ut, så hele avsnittet baserer seg litt på alle.

⁹² Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 36-37.

⁹³ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 39-40

⁹⁴ Intervju Kjølås.

⁹⁵ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 76.

økonomiske arbeidet ble gjort i samarbeid med Forvaltningskomiteen for Amerikagaven, Nord-Hålogaland stiftsdireksjon, og Kirkedepartementet.⁹⁶

Følger vi Dancke i hvordan fordelingen av den økonomiske støtten var, leser vi at Kirkedepartementet skrev et brev i 1950 til Kommunaldepartementet om hvordan de mente fordelingen skulle være. De mente at «menighetenes ødelagte kirker 'naturlig måtte betraktes på samme måte som andre gjenreisningsformål av kommunal karakter'», og at «plikten til å gjenreise kirker som tilhørte 'Det nordlandske kirke- og skolefond' må antas å påhvile offentlige (utover krigsskadeerstatning)». Dermed ble «Lov om dekning av utgifter i samband med krigsskadeoppgjøret» endret, og det ble mulig å gjenreise prestegårder og kirker med støtte fra Kommunens Krigsskadefond. Kirkene og prestegårdene, og alle eiendommer og erstatningene som tilhørte «Det nordlandske kirke- og skolefond» ble overført til kommunene, og det var først da at de fikk tilgang til dette krigsskadefondet og fikk støtte fra dette. Konsekvensen av dette ble at alle kirkene nå tilhørte kommunen, med et par unntak.⁹⁷

I tillegg til offentlig støtte, ble det gitt mange gaver, både mindre og større beløp, disse vil jeg se på senere. Wiig skriver om disse givergavene at «jeg håper at alle givere har følt like stor glede ved sin hjelp som vår kirke har nytt av den».⁹⁸

3.4.2 Byggeplaner og hindringer

Når reisingen av de permanente kirkebyggene skulle i gang var det ingen enkel sak. Det var rasjoneringstider til langt utpå 50-tallet, slik det også var da brakkene skulle bygges, og dette gjaldt byggematerialene i lik grad som eksempelvis mat. Dermed ble det til at selv om kirkene fikk bevilgninger og økonomisk hjelp, tok det ofte flere år før de var oppe og klare til bruk.⁹⁹ Rasjoneringen sammen med andre faktorer som regulering, mangel på arbeidskraft, finansiering og alt det formelle som må ordnes når et offentlig bygg skal bygges, gjorde også sitt til at det ble prioritert å bygge andre ting enn kirker med det første. Gjenreisningsprogrammet var slik at først skulle det bygges boliger til mennesker, deretter fjøs, kaier og 'fiskeetablissementer', og til slutt skulle kirker og skoler bygges, som kom i kategorien «uproduktive» bygg. Slik situasjonen var i 1949 var det ikke reist noen permanente skoler, med unntak av Det norske Finnemisjonsselskaps ungdomsskole for samer i Karasjok og mange andre av frivillige organisasjoner var kommet i gang med sin gjenreising. Selv om

⁹⁶ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist», 39-40.

⁹⁷ Dancke, *Opp av ruinene*, 269-270.

⁹⁸ Wiig, «Våre kirkehus i nord er gjenreist». 39-41.

⁹⁹ Intervju Kjølås.

ikke den kirkelige gjenreisningen var kommet så langt som ønsket, var situasjonen i 1949 slik at Hamningberg bedehuskapell og Kåfjord soknekirke i Lyngen skulle bli vigslet i juni 1949. Samme år ble også Billefjord bedehuskapell (som ble reist sammen med Finnemisjonselskapet) og Kjøllefjord soknekirke begynt på, og forhåpentligvis skulle det begynnes å bygge tre eller fire andre kirkebygg.¹⁰⁰

I en rapport/skriv kan vi finne at Alf Wiig¹⁰¹ skriver mer om den kirkelige gjenreisningen. Her skriver han om forholdene, og planer videre.

Wiig skriver at de kirkene som skal bygges, må noen steder bygges andre plasser enn der de har stått før. Dette er på grunn av, som tidligere nevnt, endringer i bosettingsmønster og kommunesentre, og dette må også tas hensyn til når en skal bygge nye kirker. Det er blitt større befolkningssentra, og det blir behov for kirker som kan være et hjem for hele menigheten, og det må vær plass til alt arbeidet som skal drives der.

Derfor forklarer han i rapporten at det blir bygget kirker med menighetshus som tilbygg. Det er dyrt å bygge, og som han sier det: «Så dyrt som det nå er å bygge, har en ikke råd til kostbare bygninger som skal stå lukket i la oss si 350 av årets 365 dager. Derfor blir kirkene planlagt med menighetshus som tilbygg».¹⁰² Dette kan hende han har behov for å forklare, fordi vi kan også lese at han skal ha fått en beskjed fra statsråd Holt: «Hør nå her, Wiig. Først bygger vi hus som brukes 7 ganger i uken (underforstått boliger). Dernest bygger vi hus som brukes 6 dager i uken (arbeidsplasser og skoler), og så kan vi begynne å snakke om hus vi benytter *en* dag i uken.»¹⁰³

Wiig skriver med en ydmykhet om at dette nye som skjer med gjenreisnings er uvant og noe nytt for folk, og han skjønner at folk reagerer. Han begrunner også med at mange av menighetene i Finnmark ikke får bygget menighetshus senere hvis de ikke gjør det med en gang, og det blir også lettere å varme opp kirken om vinteren fordi selve kirkerommet blir mindre hvis en har det stengt inn til menighetsalen. Det er også plassbehov når det er storhelger, eller kirkehelger, da kirkebesøket er aller størst. Selv om Wiig forstår at det kan være vanskelig å se for seg et slikt kirkebygg, så håper han at folk vil se at dette vil være bra

¹⁰⁰ Wiig, Alf, «Finnmark reiser seg av asken», *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1949* (1949):53-60, 59-60.

¹⁰¹ Jeg regner med det er ham som har skrevet det, selv om ikke hans navn er nevnt, i og med at denne ligger i hans arkiv, kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark». I tillegg ser dette ut til å være en rapport som er bakgrunnen for artikkelen «Finnmark reiser seg av asken», *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1949*.

¹⁰² Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 5.

¹⁰³ Dancke. *Opp av ruinene*, 269.

for senere generasjoner i fremtiden. Dette viser også at Wiig tenker langsiktig om kirkebyggingen, og ikke bare for å få opp kirker så fort som mulig. Han er bevisst på å forklare folk hvorfor han tenker som han gjør, og han håper også at folk kan se at de ytre former endres fra tid til annen.¹⁰⁴

3.4.3 Reisning og vigsling av gjenreisningskirkene og andre kirkebygg

I *VKN* kan vi få et visst innblikk i hvordan den kirkelige gjenreisningen foregikk, og det er tidsskriftet jeg vil bruke som utgangspunkt for å se hvordan reisningen av byggene foregikk år for år.

Som vi har sett, kom byggingen av de permanente kirkebyggene i gang senere enn forventet, og det ble bygget interimskirker i mellomtiden. I det følgende vil jeg se på de ulike årene, hvilke kirker som ble bygget når, planer, og jeg vil også ta med bygging av prestegårdene.

VKN skriver om alle kirkene som ble bygd og innviet i hele Hålogaland, men jeg har valgt å bare skrive om de som ble bygget i Finnmark, og spesielt de som ble gjenreist på grunn av at de var nedbrente, og de som ble gjenåpnet etter krigsskader. *VKN* tar utgangspunkt i at det var 26 gudshus som gikk tapt på grunn av tyskerne, men at det er 24 som skal bygges opp igjen.¹⁰⁵ I tillegg ble det flere gudshus, altså både bedehuskapell, kapell og kirker, bygget. Selv om ikke var gjenreisningskirker, har jeg valgt å ta disse og med fordi det viser den store byggeaktiviteten og den enorme gjenreisnings- og byggingsprosessen som ble satt i gang. Disse gudshusene som også ble bygget samtidig som og i tillegg til gjenreisningskirkene, viser at Wiig tenkte langsiktig, og at arbeidet hans ikke bare handlet om å få reist de brente kirkene, men også at det skulle bli reist gudshus der hvor folk bodde.

Reisingen år for år

Det var først i 1949 at det første permanente bygget ble vigslat, og dette var Hamningberg bedehuskapell. Samme år ble også grunnarbeidet på Øksfjord og Kjøllefjord kirke startet på, og mange av presteboligene ble også byggeprosessen startet på. Det var også dette året at Kirkeskøyta ble ombygget til skyssbåt, og erstattet med de tre skyssbåtene, presteskøytene.

I 1950 ble sju av boligene ferdig, og disse var i Alta, Talvik, Kjelvik (i dag Nordkapp), Måsøy, Karasjok og Vadsø. Frem til da hadde prestene og familiene bodd under primitive forhold, og de som ikke hadde fått ferdige sine boliger enda gjorde det fortsatt. I samme år ble

¹⁰⁴ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreising i Finnmark», 5.

¹⁰⁵ «Fra biskopenes innberetninger til kirke departementet» i *Vår kirke i Nord 1960* (1960): 115-127,122.

mange bedehus reist, samt andre forsamlingslokaler. Norges Finnemisjonselskap reiste Den samiske ungdomsskole i Karasjok, og det ble også startet grunnarbeid for den kristelige ungdomsskole i Havøysund.

Året 1951 ble den første kirken vigslet, og det var Kjøllefjord kirke, som vi skal se mer om under «gaver», fordi den ble reist med hjelp fra danske gavemidler. I tillegg ble også Billefjord bedehuskapell i Kistrand (som tilhører Norges Finnemisjonselskap) og Bergsfjord kapell i Loppa bygget.

I 1952 ble Kiberg bedehus i Vardø vigslet som interimskirke, og Galten kapell i Hasvik sokn ble nedrevet og flyttet til Dønnesfjord og fikk navnet Dønnesfjord kapell. Det var ingen prestegårder bygget på grunn av reduksjoner av byggeplaner, men det pågikk dette året bygging på boligene i Vardø, Hammerfest og Kjøllefjord.

Måsøy kapell ble bygget i 1953, og dette var også med gave fra Amerika, så mye som 70 000 kr, fra Riverside Presbyterian Church i Jacksonville, Florida. Loppa soknekirke som ble bygget året før, ble dette året vigslet, og her var det også amerikanske representanter til steder for de amerikanske gavemidlene. Under bygging var Øksfjord hovedkirke i Loppa, og neste prosjekt var Vardø og Hasvik. Vi leser også at dette året er det blitt gitt forordning for finansiering fra Det Nordlandske Kirke- og skolefonds kirker¹⁰⁶, og en håper å kunne få opp til bevilgning for tre kirker hvert år fremover. Status på presteboliger var nå at Vardø og Kjøllefjord hadde fått boliger, og de som var under bygging var Kautokeino, Nesseby, Tana og Kistrand. Disse ble regnet ferdig i løpet av året, og Hammerfest som var den siste ble det regnet med at skulle bli ferdig i 1954.

I 1954 ble Loppa hovedkirke i Øksfjord vigslet, selv om den ble reist i 1952. Dette året ble bygging på kirkene i Hasvik soknekirke, Vardø og Vadsø satt i gang, og en stor glede var også at alle sokneprester i Finnmark nå hadde fått permanente presteboliger.

1955 var året Veidnes skolekapell i Lebesby ble bygget, og Hasvik soknekirke ble også ferdig reist.

Indrefjord kapell i Hammerfest ble bygget i 1956, det gjorde også Slettnes bedehuskapell samme sted. Jeg vil også nevne at Kistrand kirke feiret 100-års jubileum dette året, og som vi forstår etter de dramatiske nedbrenningene og ødeleggelsene er dette er storbegivenhet for en kirke i Finnmark. Når det gjaldt presteboligene hadde alle fått installert

¹⁰⁶ Dette fondet ble opprettet i 1715, og formålet var å sørge for finnenes omvendelse i Finn- og Lappemarken. Det ble bestemt etter hvert at driften av skolene i Nordlandene skulle bestrides av fondet, og det skulle også kirkene og prestegårdene. Dette opphørte i 1973, og utgiftene overført til Opplysningsfondet. Dancke, *Opp av ruinene*, 447.

oljefyring, utenom i Kautokeino, men det var fordi at det ble fyrt elektrisk der. Biskopen nevnte også i sine beretninger at prestegårdene er noe det ble jobbet mer med, og det ble vist større interesse for arbeidet med å få disse i orden.

I 1957 ble Ingøy kapell i Måsøy prestegjeld bygget, og i tillegg feiret Karasjok kirke 150 år. (Denne kirken ble ikke ødelagt under krigen, men den fikk ganske store skader da tyskerne sprengte broen i nærheten.¹⁰⁷)

1958 kan sies å være et godt gjenreisningsår. Da ble mange av kirkene bygget og vigslet, og i Finnmark var dette Børselv kapell, Austertana kapell, Gamvik soknekirke, (Svalbard), Kautokeino, Vadsø og Vardø kirke. Byggearbeid ble også startet i Hammerfest, Berlevåg, Lebesby, og i tillegg ble bygging av bedehuskapell i Polmak, Breivikbotn og Nuvsvåg i Loppa startet. Det var altså først 15 år etter krigen at den virkelige reisingen av permanente kirkebygg kom i gang. Med så mange ventear er det ikke vanskelig å forstå at optimismen ikke var like stor når det gjaldt gjenreisningen som den var i begynnelsen da en trodde en kunne ta fatt på det permanente arbeidet mye tidligere.

I 1959 var 15 av kirkebyggene reist, fire under bygging og tre skulle settes i gang året etter. Byggene som ble vigslet dette året var Sør-Varanger hovedkirke og Sirma kapell i Polmak.

I 1960 ble Komagfjord kapell vigslet, og det samme gjorde Kokelv kapell, Gjesvær fiskarheimkapell, Karlebotn bedehuskapell og Berlevåg kirke. Nå gjenstod kirkene i Tana, Mehamn, Lakselv, Slotten og Masi.

Hele åtte kirker ble vigslet i Finnmark i 1961, men kun to av disse var krigsødelagte kirker, og dette var Hammerfest og Måsøy hovedkirke i Havøysund. De andre som ble vigslet var av bedehuskapell Vestertana, Øvretana, Nuvsvåg og Breivikbotn i Loppa, og av kapell ble Skarsvåg i Nordkapp og Skallelv i Vadsø. At så mange andre bygg til kirkelig bruk ble vigslet, viser at gjenreisningen også bidro til at flere steder fikk egne kapell som vi har sett tidligere.

I 1962 ble Lebesby kirke bygget, i 1963 Lakselv kirke og Skoganvarre kapell, og i 1964 kom Tana hovedkirke.

I 1965 ble Mehamn kirke vigslet og til sist Masi kapell i Kautokeino.¹⁰⁸
Da sistnevnte kapell ble vigslet, som var den siste gjenreisningskirken, ble dette feiret med

¹⁰⁷ Dette ble meg fortalt av prosten i Indre Finnmark, Egil Lønmo da jeg var prestevikar.

¹⁰⁸ Se oversiktstabell i vedlegg

festgudstjenester i hele bispedømmet.¹⁰⁹ Kjølås forteller også at da denne kirken ble vigslet, ringte kirkeklokkene i hele bispedømmet som et tegn på at gjenreisningen var fullført.¹¹⁰

Av det enorme gjenreisningsarbeidet som er gjort, kan vi se styrken i den norske kirke som organisasjon. Den hadde stått i mot NS-styret i fem år, og resultatet kom til uttrykk gjennom ønske fra folket om å se sine egne kirker bli reist opp av ruiner. For mange var det nok også både viktig og en nødvendighet at kirken kom på plass for å kunne gjennomleve erfaringer fra krigstiden, og for å kunne lege sårene krigen hadde påført både individer og lokalsamfunnet. Det var store sår, og disse trengte lang tid for å leges, og kanskje kunne gjenreisningsperioden være en god hjelp til denne legeprosessen.¹¹¹

3.5 Amerikagaven og andre gaver

Det ble gitt mange gaver til den kirkelige gjenreisningen i tillegg til den statlige støtten. Gaven fra Amerika var den største, men også fra menigheter rundt om i Norge og andre land kom det større og mindre gaver. Wiig skriver at «skal man få det brente gjenreist og muligens nytt bygget, er enhver håndsrekning av betydning».¹¹²

Av amerikagaven ble det opprettet en ungdomspreststilling. Denne stillingen ble opprettet fordi det var behov for økt geistlig betjening etter frigjøringen, og da spesielt i forbindelse med at mange unge gjenreisningsarbeidere strømmet til de ødelagte områdene.

Ungdomspresten hadde sitt virke i omkring 1 ½ år, og utførte et «meget påkrevd arbeide». Stillingen ble finansiert av en sum på 200 000 kr som også gikk til å kjøpe inn skyssbåtene. Resten av pengene (30.000 kr) som ble igjen da denne stillingen opphørte, ble brukt i samarbeid med N.K.U.F som fikk tre ungdomsprester i Alta, Vadsø og Vardø.¹¹³

Amerikagaven gav også 10.000 kr til prestemøter for prester i Finnmark. Disse samlingene var et sted for rekreasjon en gang i året, og et møtepunkt for å drøfte felles aktuelle problemer. Disse møtene har vært av stor betydning for både prestene og prestekonene i oppslitende og vanskelige tjenester. Gaven gjorde dette mulig å få til en gang i året, og i 1952 skriver Wiig at

¹⁰⁹ Hele dette delkapittelet baserer seg på biskopens innberetninger i årbøkene *Vår kirke i Nord* årene 1949-1966.

¹¹⁰ Intervju Kjølås.

¹¹¹ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 77.

¹¹² Kat. 76, b. 595, «1945-1947 Fylkesprosten/kontoret for den kirkelige gjenreisning - med skriv til sokneprester, proster og menighetsråd om byggeplaner». Skrevet i Tromsø, 26/1-16, til prestene i Finnmark med tittel «Ad provisoriske boliger og møtelokaler», 3.

¹¹³ Kat. 75, b. 263. Sendt fra Alf Wiig til biskopen i Hålogaland den 30. juli 1952, 2.

disse da hadde vært holdt i tre år, og det fjerde skulle være det nevnte år.¹¹⁴ Med de lange avstandene stod ofte presten alene i sitt arbeid, og da var det godt å ha et årlig samlingspunkt hvor en kunne treffe ander prestekolleger.

Fra Amerika var det ikke bare pengegaver som ble sendt, men også klær og det familiene ellers skulle trenge ble sendt til Nord-Troms og Finnmark.¹¹⁵ For å få et innblikk i hvilke typer gaver som ble gitt, gir jeg en liten oversikt med eksempler her. På grunn av at det ble gitt mange gaver har jeg bare tatt med et lite utvalg.

3.5.1 Ulike gaver

Mange gaver ble sendt til trengende familier som trengte hjelp og støtte. Disse familiene kunne være nevnt ved navn spesifikt, eller så var pengene merket til trengende familier generelt. Det var en stor dugnad i hele Norge og andre land, og dette ble satt veldig pris på. Mange av gavene var ofringer fra gudstjenester sørover i landet. Det var også enkeltpersoner, lag og foreninger som gav.

I arkivet vises mangfoldet i gaver, hvor noen av gavene er delt inn slik:

- «Materiell støtte for trengende familier i Finnmark», hvor vi for eksempel finner en pengegave på 29.125,56 kr fra Aker Sparebank hvor det blir understreket at pengene er til materiell støtte for trengende familier i Finnmark, og det er biskopen som bestemmer hvem det er rimelig å gi til.¹¹⁶

- «Gaver til utstyr av kirker». Her leser vi blant annet at penger fra Åens kvinneforening er oversendt til fylkesprosten, 100 kr til kirkers gjenreisning i Finnmark.¹¹⁷

- «Utenlandske adresser». Her finner vi en gave til Måsøy kapell fra Riverside presbyterian Church i Jacksonville på 73.801,60 kr,¹¹⁸ og et av mange håndskrevet brev er sendt fra Virginia hvor det står at det er oversendt fire bokser med klær som de håper biskopen kan dele ut.¹¹⁹

- «Gjenreisninga. Gaver». Her er det et skriv fra sokneprestembetet i Lom, hvor det er samlet inn penger i kollekt fra Lom, Bøverdalen og Garmo menighet på til sammen 1623,08 kr. Her

¹¹⁴ Kat. 75, b. 263. Sendt fra Alf Wiig til biskopen i Hålogaland den 30. juli 1952, 2.

¹¹⁵ Kat. 75, b. 262. «1942-1963 Kirkelig gjenreisning - gaver».

¹¹⁶ Ibid. Sendt fra Nordstrand den 29. 8.1948 til biskop Wollert Krohn-Hansen.

¹¹⁷ Ibid. Sendt 9. 5.1947 til Tynset kvinneforeningers felleskasserer.

¹¹⁸ Ibid. Sendt fra Tromsø 31. 5.1950 til biskopen, fra Wiig.

¹¹⁹ Ibid. Sendt juni 1946 til biskopen fra Virginia.

fikk biskopen bestemme selv hvilken kirke pengene skulle gå til, men menigheten ville gjerne at det skulle gå spesielt til en gjenstand, gjerne altertavle eller altersølv.¹²⁰

Av andre gaver kan nevnes for eksempel en skinnfrakk fra Minnesota til en prest som er i et særlig kaldt og utsatt distrikt,¹²¹ en gave fra Island med en kartong tøy,¹²² skjorter til prestene og andre som trenger,¹²³ og julegaver til barn sendt til Søndagsskolen i Masi (i Kautokeino).¹²⁴ Det er også sendt forespørsel til en ordfører i Skjånes fra Gymnasiesamfundet ved Fagerborg skole, og disse vil gjerne adoptere en nødstillet familie i Finnmark. De har allerede begynt å samle inn penger, og ber om opplysninger til etterlatte etter en familie som mistet livet i Hopseidet i 1945. De er også klare på at det må være til selvhjelp slik at barna klarer seg videre i senere fremtid, og vil gjerne høre ordførerens mening. Videre leser vi at ordføreren er på saken, og han takker så mye for det de vil gjøre for de rammede i Finnmark.¹²⁵

Vi kan også lese i en rapport skrevet av Wiig at «Til Brøders Hjælp» fra Sverige har skaffet radio til alle presteboligene, og Reconstruction i Geneve har bidratt med midler til møbler slik at ikke presten måtte frakte møbler selv. Det ble også stilt sykler til disposisjon ved norske midler, som hjelper både prestene og deres prestefruer til å komme seg raskere rundt.¹²⁶ Det er også kommet hjelp fra Verdensrådets hjelpearbeid, og disse midlene har blitt godkjent av den norske fordelingskomiteen, og disse midlene fikk denne prioriteringen for hjelpearbeid: Den norske kirke, frivillige kristelige organisasjoner tilhørende Den norske kirke, og til sist kirkesamfunn utenfor statskirken.¹²⁷

3.5.2. En gave fra Danmark – Kjøllefjord kirke

Jeg vil også nevne to spesifikke gaver til kirkebygg som viser det enorme engasjementet for å hjelpe Finnmark. I VKN kan vi lese om en enorm pengegave fra Danmark til oppbygging av Kjøllefjord kirke. Danmark hadde på samme tid som Norge blitt et fritt land, og ville takke Gud for dette. Dette ville de gjøre med å hjelpe sine naboland og bestemte seg for å bygge en kirke i Norge, og en i Finland. Grunnen til dette var at de ville hjelpe disse landene som hadde lidt mer enn dem selv. I 1947 startet de en innsamling, og fikk til sammen inn 900.000 kr!

¹²⁰ Ibid. Sendt fra Lom sokneprestembete, 13.8.1945.

¹²¹ Ibid. Sendt fra Minnesota 5.5.1948.

¹²² Ibid. Sendt fra Trondheim 24.1.1946.

¹²³ Ibid. Sendt fra Nordstrand 11.2.1948.

¹²⁴ Ibid. Sendt 9.12.1949.

¹²⁵ Ibid. Sendt fra Tromsø 1.4.1946.

¹²⁶ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreise i Finnmark», 2.

¹²⁷ Kat. 75, b. 263, «Verdenskirkerådets hjelpearbeid». Sendt 30.5. 1947 fra Det kongelige kirke- og undervisningsdepartementet.

Dette viser en stor omsorg fra Danmark til sine venner i nord, i hvert fall med tanke på at fra hver giver ble det gikk i snitt rett under 2 kr. Dette summen kan høres liten ut, men på denne tiden var det ganske mye, i hvert fall med tanke på at mange også i Danmark var fattige og hadde hatt vanskelige forhold under krigen. Dette viser at det var mange som bidrog og ville vise sin støtte.

Det som for øvrig er å si om denne kirken, er at det var den første innvidde sognekirken etter krigen, de andre innvidde bygg var kapell som heller ikke hadde eksistert tidligere. Det ble satt arkitekter på saken, og 22. juni 1951 ble kirken innvidd. Kirken ble i tillegg bygget et annet sted enn den hadde stått, så nå ble det den første bygningen en så når en kom seilende. Ikke bare gav danskene penger til kirkebygget, men det var også dansker som bygde orgelet og designet «det originale og praktfulle elektriske armaturet». Den danske biskopen Niels Munk Plum og grosserer Kjeld Lønberg var selv tilstede som representanter fra Danmark sammen med Hålogalands biskop på innvielsesdagen. Bibelen fra den gamle kirken hadde på merkelig vis ikke brent, og ble lagt på alteret. For Kjøllefjord var det en stor glede å få gitt danskene en personlig takk for gaven til denne første gjenreisningskirken.¹²⁸

3.5.3 Forsoningsgave fra Tyskland - Kokelv kapell

I *VKN* kan vi lese denne innledningen under overskriften «Aksjons soningstegn og Kokelvs kapell», skrevet av prost Kaare Berg-Hansen:

Det begynte med en telefon fra biskop Alf Wiig. Han spurte om jeg ville ha et kapell til Kokelv - helt gratis - så å si. Nå er det ikke noen dagligdags foreteelse å få overrakt en liten kirke pr. telefon, men jeg kom meg fort og sa at jotakk, det ville jeg gjerne.¹²⁹

«Aksjon soningstegn» startet som en liten tanke i begynnelsen, og det uttrykkes at i starten vant den liten tilslutning. Det var preses, dr. Lothar Kreyszig som hadde kommet med tanken om at han ikke ville at de norske menighetene tyskernes hær hadde okkupert, kun skulle ha ruiner som minner fra hans folk. Dermed ville han at tyske evangeliske menigheter skulle vitne om soningsvilje og kristen nestekjærighet med dette soningstegnet. Tanken var at det kunne bare bli et tegn, fordi «de kunne jo ikke makte å gjenreise det som var ødelagt, og pengehjelp til de krigsødelagte områders befolkning kunne føles ydmygende og kanskje bli

¹²⁸ Wiig, Alf, «Takksigelseskirken i Kjøllefjord», *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1951* (1951):95-101.

¹²⁹ Kaare Berg-Hansen, «Aksjon soningstegn og Kokelvs kapell» *Vår kirke i Nord, Årbok for Hålogaland 1961* (1961):85-91, 85.

avvist». Slik startet det hele, og etter hvert kom pengene fra de tyske menighetene, og flere unge meldte seg frivillig til tjeneste og dro til de ulike landene hvor de ville gi en forsoningsgave. I Norge startet det med hjelp til «Åndssvakehjemmet i Nord-Norge», og deretter ble det Kokelv kapell. Det var spennende hvordan lokalbefolkningen ville reagere på å få et kapell bygd av tyskere, som også var de som raserte bygda, men dette viste seg å gå fint. Det sies at de reagerte som kristne skal, ved å motta en gave som ble gitt i kjærlighet, med takk.

En gruppe med tyskere satte i gang arbeidet etter at alt det praktiske var på plass, lokalbefolkningen var behjelpelige og viste forståelse, og det ble en god tone mellom den norske befolkningen i bygda og tyskerne som kom.

Etter bare et halvt år var kapellet ferdig, og bygget ble vigslet 1. søndag i advent av biskop Wiig. Det fortelles at det kom folk langveis fra for å være med på innvielsen, det kom dobbelt så mange folk som det var plass til i kirken. Det var en sterk og gripende gudstjeneste uttrykkes det, med både dåp, skriftemål, nattverd og attpåtil en vielse til et tysk par som hadde vært med å bygge kapellet.¹³⁰ Kjølås forteller også at kommandanten som var med og brente stedet, har i ettertid vært og besøkt kapellet og bygda.¹³¹

Forsoningsgaven til både Åndssvakehjemmet og Kokelv kapell, viser hvordan de kristne i Tyskland hadde nestekjærlighet for sine brødre og søstre som hadde blitt rammet så hardt under krigen, og «Aksjon Soningstegn» er et sterkt uttrykk for dette.

Soningstavle fra Tyskland

Det er også kommet andre tegn på forsoning fra Tyskland, og en av disse er Soningstavlen utenfor Karasjok kirke. Dette er ikke direkte en gave til gjenreisningen, men jeg vil ta den med for å vise at tyske menigheter ville forsones med det norske folk.

Tavlen har tekst både på norsk og tysk, og her får vi en forståelse av hva tyske brødre og søstre føler overfor det som har skjedd:

Vær med nådig Gud, Gud, efter din miskunnhet, utslett mine overtredelser, efter din store barmhjertighet. For mine overtredelser kjenner jeg, og min synd er alltid for meg – Fulle av anger og smerte over vårt tyske folks skyld, kommer vi i kjærlighet til det norske folk med bønn om tilgivelse for alt som er skjedd i Norge.
De evangeliske Mariasøstre, Darmstadt, Vest-Tyskland.¹³²

¹³⁰ Ibid, 86-90.

¹³¹ Intervju Kjølås, 20.09.2016.

¹³² Erik Schytte Blix, *Kirker og kirkeliv i Karasjok*. (Tromsø: A/S Peder Norbye, 1974), 29.

Mamma Karasjok, eller Kirsten Svineng, avduket soningssteinen, og hun ble kalt nettopp dette fordi hun hjalp serbiske fanger da de var i Karasjok og ble tvunget til å blant annet legge vei fra Karasjok til Finland. Mange av innbyggerne er hjalp fangene med å stikke inn litt ekstra mat til dem, selv om det var livsfarlig.¹³³

Alle disse gavene, og også enda flere viser at det var et enormt engasjement for å hjelpe de trengende i Finnmark, og det viser også fra tyskernes side at det var viktig for dem med forsoning og å vise anger.

Både nasjonalt og andre land engasjerte seg ser vi, både med pengegaver, utstyr til kirker, utstyr til trengende og til prester og også til selve gjenreisningen av kirker. Selv om det var mye som kom inn, var det på langt nær nok til å dekke alt, men det var en god hjelp som ble tatt i mot med takknemlighet.

3.6 Oppsummering

Gjenreisningsarbeidet var enormt, og takket være fylkesprost Alf Wiig, ble den kirkelige gjenreisningen tatt på alvor. Han var opptatt av å få i gang de kirkelige handlingene så fort som mulig, og dermed arbeidet han iherdig med dette store byggeprosjektet. Det var store sår som skulle leges, og da var det viktig at kirken var tilgjengelig. Selv om det ikke kom i gang så tidlig som en helst hadde håpet på, kom kirken seg rundt til bygder og menigheter takket være Kirkeskøyta og Presteskøytene finansiert på Amerikanske gavemidler. Disse betydde mye for folk, og gjorde slik at Kirken kom til folket når de ikke kunne komme til kirke. Det var også elendige boforhold, og vi har sett at det var viktig for Wiig å få opp gode presteboliger, men dette var også en utfordring, og prestene bodde under like dårlige forhold som resten av menneskene som var kommet tilbake etter evakueringen. Viktig er det også å se det enorme arbeidet prestene også utførte i disse nedbrente strøkene reiste lange, farlige dager på sjøen, og tok seg over vidda.

Kirkene ble etter hvert bygget, og vi ser også at det ble flere gudshus (både sognekirker, kapell, bedehuskapell) som ble bygget enn det tidligere hadde vært. Før de permanente byggene kunne settes opp, ble det satt i gang et stort brakkearbeid, med blant annet skolebrakker, boligbrakker, og kirkebrakker. Disse var viktig først og fremst for å få tak over hodet, men også for at folk kunne samles da i denne sammenhengen om Guds Ord og

¹³³ Mette Ballovara og Dan Robert Larsen, «Krigsfangebesøki Karasjok førte til hastevedtakom krigsminnesenter», *NRK Sapmi; tilgjengelig på* <https://www.nrk.no/sapmi/mamma-karasjok-senter-oppretted-1.11044402>; besøkt 23.11.16.

sakramentene.

Wiig fulgte nøye med på utviklingen i samfunnet, som også til tider var en hindring for gjenreisningsarbeidet. Denne store oppgaven hadde ikke kommunene selv kapasitet til å bygge, men takket være mye statlig og offentlig støtte, samt Amerikagaven, gaver fra andre land, og fra menigheter og foreninger i Norge, ble det hele finansiert og det var mulig å gjennomføre byggingen som var ferdig i 1965. Tysklands forsoningsgaver må heller ikke glemmes, og dette har jeg prøvd å få frem med de to eksemplene fra Kokelv kapell og soningstavlen i Karasjok.

4. KRISTENDOM OG DEN FØRSTE GUDSTJENESTEAKTIVITETEN

4.1 Det kristne livet

Nå vil jeg se på det åndelige livet og hva folk tenkte om det som skjedde, og hvordan gudstjenester og kirkelige handlinger ble utført.

Da kirkebyggene skulle bygges var det fordi det var viktig at folk kunne samles om Guds ord, og det er naturlig å se på om det skjedde noen endringer i kristenlivet som følge av gjenreisningen. For å gjøre dette på en god måte vil jeg først se på hvordan det allerede var, og følge denne utviklingen i noen år etter krigen. Dette vil jeg i stor grad gjøre ved hjelp av VKN og muntlige kilder.

I Nord-Norge stod kristendommen sterkt, og det var en allmenn kristendomsoppfatning blant folk flest, og læstadianismen har fått et solid feste i det nordnorske kirke- og menighetslivet. Denne sterke og allmenne kristentroen kan vi få et innblikk i fra en dagbok som er skrevet av en mann som holdt seg skjult i gammer i Kåfjord kommune under evakueringen. Her står det blant annet

Søndag, 12.11. Nu har vi sovet den tredje natta i landflyktighet. Har vært ute en tur og besøk naboer. Alle er i godt humør. Ingen sørger over at de har mistet alt de eide og hadde. Her er vi som brødre og søstre i Herren. Enhver som åpner sin munn snakker bare om kristendom. (...) Det eneste disse folk savner er bedehuset. Nu først ser vi hvor dyrebart det var den tid vi hadde de nåde at vi fikk samles i Bedehuset om Hans hellige ord.¹³⁴

¹³⁴ Petterson, *Fortiet fortid*, 65.

Selv om det her er snakk om bedehuset, viser det hvor stort savnet var for et møtested å samles om Guds ord på, og hvor sterk kristendommen var. Alle hadde selvfølgelig ikke denne oppfatningen, men en kan tenke seg at mange delte den samme lengselen etter å samles i et gudshus igjen.

4.1.1 Vekkelse, traumer, umoral og kirkesøkning

Vi kan også lese om vekkelser i nord under okkupasjonstiden. Krohn-Hansen skriver at da krigen brøt ut var de fleste lammet, også kirke- og menighetslivet, men etter en stund våknet menighetene til liv igjen, og de opplevde en større kirkesøkning enn før. Det var flere som kom til nattverd, og en opplevde at mange ungdom sa ja til Jesus og gikk inn i et bekjennende kristenliv med glød. Selv om det var vekkelser i bispedømmet, spesielt i Tromsø og Lofoten var det også moralske ulemper forårsaket av krigens hendelser. Som biskopen uttrykte det:

Krigstider er alltid uoverkommelig vanskelig for folkets moral. De vonde dagene, ulykken, nøden har sig selv evnen til å dra menneskene nedover. Men der hvor Gud på forhånd har fått sitt tak – hvor det er en god kristen arv og en levende menighetskjerne – vil tidens ytre nød kunne gjøre sin store gjerning til kristelig utdyping.¹³⁵

Vi ser at vekkelse og umoral gikk hånd i hånd i disse beskrivelsene.

I Finnes bok, *Krigen som aldri slutter*, får vi et innblikk hvor store psykiske lidelser folk hadde, som kan ha vært med på å bidra til umoralen biskopen refererer til. Mye av dette skyldtes også skam av mange slag. Det var blant annet skam knyttet til det å være samisk eller kvensk, kvinner som fikk barn med tyske soldater og analfabetisme. Det var mye skam hos samisk- og kvenskspråklige som kom på norskspråklige skoler, hvor de ikke forstod hva som ble sagt og fikk straff for dette, og i tillegg manglende skolegang på grunn av at tyskerne hadde enten okkupert skolene under krigen, eller brent dem. Mange hadde også forferdelige minner fra det de hadde sett av eksempelvis sovjetiske fanger som ble mishandlet og var nære ved å dø, bombing, redsel, tap av sine kjære, evakuering, minner fra husene som ble brent, livsverkene deres som forsvant, og utilstrekkeligheten for barna og familien sin. Folk begynte å drikke for å glemme alt dette, og herav umoralen. Folk flest tenkte ikke over at det var samfunnets feil at dette skjedde, men de mistet sitt selvilde, sin verdi og ville glemme hvor lite de betydde.¹³⁶

¹³⁵ Wollert Krohn-Hansen, *Den brente jord*, 171-172.

¹³⁶ Finne, *Krigen som aldri slutter*, 129-147.

I senere tid vil man diagnostisere mange av lidelsene som posttraumatiske stresslidelser (PTSD). Denne lidelsen er vanlig å få etter f. eks voldtekt og krig, eller alvorlige ulykker og lignende, og dette er alvorlige lidelsene folk sliter med den dag i dag som følge av krigsårene.¹³⁷

Disse traumatiske minnene, skammen og alt som fulgte med etter lange krigsår og tiden etterpå, kan tenkes å gjøre at folk følte at de trengte noe utenfor seg selv, noe stødig, noe å gå til, for eksempel i bønn. Dette er bare spekulasjoner, men det er viktig å få frem det folk strevde med, som kunne bidra til at vekkelse fant sted. Det kan også godt tenkes at fordi det var så dype røtter av læstadianisme, så kjente folk på behovet for tilgivelse når de ikke strakk til når omstendighetene var som de var.

For mange ble det etter krigen også en del som kjente på avmaktsfølelse i kristne kretser. Dette kommer av at like etter krigen sank tilslutningen til gudstjenester og møter i forhold til de økende tallene under krigen. Dette gjorde at de aktive menighetsmedlemmene mistet motet, og både de trofaste arbeiderne og resten av befolkningen kjente seg nok igjen i en salme biskop Laake har skrevet: «giften i tidens vær og vind truer å røve meg livet».¹³⁸ Folk strevde med å få livene sine tilbake igjen, bygge opp nye hjem og lage trygge rammer for familiene sine, og dermed kan en tenke seg at dette som var noe av grunnen til at gudstjenestetilslutningen sank noe de aller første årene etter krigen i forhold til under krigen. Prost Sverre D. Husebye fortsetter i samme kronikk han skriver dette at «i dag spørres det imidlertid vel som før etter troskap i å forkynne Ordet og forvalte sakramentene uten å la seg gripe av mismot og panikkfølelse. Det er det jevne, utholdende arbeidet som bærer frukt i sin tid».¹³⁹

Det var ikke bare vekkelse under krigen, men også økningen i nattverssøkingen steg rundt 1949-1950 som vi skal se senere. Da økte søkningen til kirke jevnlig, og dette kan ha sammenheng med at folk begynte å få et noenlunde normalt liv tilbake, og få hverdagen til å gå rundt.

I forbindelse med dette, trekker Krohn-Hansen frem de frivillige kristelige organisasjoner, og sier at de drev et stadig økende og godt ledet arbeid med god tilknytning til

¹³⁷ Helsebiblioteket, «Posttraumatisk stresslidelse»; tilgjengelig på <http://www.helsebiblioteket.no/pasientinformasjon/psykisk-helse/posttraumatisk-stresslidelse>, besøkt 6. desember 2016.

¹³⁸ Husebye, «Trekk av kirke- og kristenliv i Hålogaland 1949-50», 107.

¹³⁹ Ibid.

kirken. Han sier også at det er blitt ansatt flere ungdomsprester og ungdomssekretærer som også er tatt imot av disse kristne organisasjonene.¹⁴⁰ Dette kan ha sammenheng med veknelsen, og den økende søkningen til kristendommen. På grunn av fortsatt store avstander nådde ikke presten rundt over alt, og dermed ble det behov for større kristent organisasjonsarbeid. Fra min side blir dette spekulasjoner, og jeg vil ikke gå nærmere inn i temaet, men det er viktig å se på hva som kan være bakteppe for vekkelse, økende kirkesøkning og økt organisasjonsarbeid.

4.1.2 Alf Wiig om kristenlivet

Wiig skriver at prestene kom tilbake, og de måtte bo som best de kunne og holde gudstjenester der det lot seg gjøre. Han skriver:

De fikk sannelig føle hva det vil si å drive sitt arbeide under sterkt reduserte ytre former. Riktignok er det så at kirkens arbeide er et arbeide av åndelig art, og ånden blåser nok dit den vil, og Gud kan finne vei hvor det synes lukket for mennesker, men uten arbeidsapparat er den hjelpeløs også her.¹⁴¹

Han uttrykket videre i samme rapport at

Men på den annen side har disse årene etter frigjøringen lært oss at en vellykket gjenreisning er avhengig av personlig kvalitet og en viss moralsk standard. Okkupasjonstiden har gjort oss alle kvalitativt og moralsk ringere. Det spørs om det ikke er en større forbannelse å være okkupert enn å være direkte i krig, fordi det er verre å ta skade på sjelen enn å miste livet.¹⁴²

Det han skriver her kan gi oss et innblikk i hvordan tilstandene var, og spesielt hvilke forhold prestene måtte arbeide under etter krigen, både materielt og åndelig.

Han kan også ha skrevet dette fordi det var slik at det ble først prioritert å bygge hus og produktive innretninger, noe han kanskje ikke var helt enig i. Han mener at personlig kvalitet og moralsk standard må til for å få til en vellykket gjenreisning, og på dette området kan kirken bidra. Grunnen til denne prioriteringen var fordi det handlet om å få lagt det økonomiske grunnlaget for fremtidslivet som nå skulle bygges opp. Det kan se ut til at Wiig ikke er enig i dette, i og med at han skriver at han vil få bygget kirkene i samme tempo som husene. Det kan se ut til at han mener at på grunn av mangel på kirke og skole har folk mistet

¹⁴⁰ Krohn-Hansen, *Den brente jord*, 172.

¹⁴¹ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 6.

¹⁴² Ibid.

arbeidsgleden, gjensidig hjelpsomhet og ansvarsfølelse for en lykkelig gjenreisning, og derfor er skolen og kirken like viktig som å få hus og bolig på plass. I *VKN* skriver han at han kan forstå hvorfor prioriteringene av oppbyggingen er som den er, men han mener også at en vellykket reising av Finnmark belager seg også på de karakteregenskapene som en kristen skole og kirken bygger opp, og ikke bare på materielle faktorer. Videre skriver han at «Hus blir ikke heimer uten at den rette ånd bor i dem. Og fra gudshusene skal denne vokse fram.»¹⁴³

Wiig refererer også til Haggai i Det gamle testamente når han snakker om åndeligheten i Finnmark og hvordan tilstanden er. Han sammenligner situasjonen med situasjonen det jødiske folk hadde da de også opplevde okkupasjonstid og måtte bygge opp igjen. Det han refererer til i Haggai er dette:

Og nå sier Herren, hærskaenes Gud, så: Legg merke til hvorledes det går dere. Dere sår meget, men høster lite i hus, dere eter, men blir ikke mette. Dere kler dere, men ingen blir varm, og den som tjener for lønn, får sin lønn i en hullet pung. Gå opp i fjellene og hent tømmer og bygg huset. Så vil jeg ha velbehag i det og herliggjøre meg, sier Herren. Dere venter meget, og se, det blir lite, og når dere bærer det i hus, blåser jeg det bort. Hvorfor? sier Herren, hærskaenes Gud. Fordi mitt hus ligger øde, mens dere har det travelt hver med sitt hus.¹⁴⁴

Wiig avslutter rapporten med å si: «Vi kan være glade at vi ikke har glemt, og ikke glemmer å bygge Hans hus.»¹⁴⁵ Det kan godt tenkes at mange følte det på samme måte, og at Wiig med dette klarte å sette ord på noe av det folk tenkte om kirkens situasjon og det åndelige livet.

I denne sammenhengen vil jeg tilføye at en av informantene sier at hun husker at hennes far av og til snakket om at det kunne virke som at Gud hadde forlatt dem. Etter alt som hadde skjedd på grunn av krigen vil det være naturlig at flere som hadde opplevd det samme kunne tenke det slik. Hun tilføyer også at det var foreldrenes tro på Gud i alt som skjedde, sammen med en sterk psyke, tross hendelsene de hadde vært utsatt for, som hadde fått dem gjennom livet uten de fikk store problemer.¹⁴⁶ Disse tankene er viktig å være seg bevisste at folk kunne ha, og kan også være en faktor for at kirkesøkningen sank noe de første årene etter freden.

¹⁴³ Wiig, «Finnmark reiser seg av asken», 60.

¹⁴⁴ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 6. Bibelt teksten er fra Haggai, kap. 1, v. 2-9.

¹⁴⁵ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreisning i Finnmark», 6

¹⁴⁶ Intervju 14.07.2016.

4.1.3 Menighetslivet settes i gang

Som tidligere nevnt var Wiig opptatt av å få gudstjenester og de kirkelige handlingene (dåp, konfirmasjon, vigslar og gravferd) i gang igjen så fort som mulig etter krigen. Vi ser her at hans definisjon på hva menighetsaktiviteter er, i forhold til hva vi gjerne tenker i dag om begrepet er noe annerledes. Menighetsaktiviteten med barne- og ungdomsarbeid som vi ofte tenker på i dag med 'aktivetetskirken' kom ikke før på 60-tallet, så det er ikke slik type arbeid Wiig har i tankene. Han vil få i gang det som tradisjonelt har vært, så snart som mulig. Nå er alt borte på grunn av nedbrenningen, så det viktigste var å få i gang basisfunksjonene og få det vesentlige på plass. Den største og viktigste oppgaven var nå å være kirke for en befolkning som hadde mistet og blitt frarøvet alt de hadde av eiendom.¹⁴⁷

Først av alt måtte prester og prestegårder på plass, dernest kirkebyggene. Før kirkene ble bygd, og også før interimskirkene var bygd, holdtes det gudstjenester i skolebrakker, eventuelt i permanente skolebygg, i hjemmene eller i Kirkeskøyta når den kom.¹⁴⁸ Krohn-Hansen forteller også i en avis at da han var på visitas var det gudstjeneste blant annet i ei rorbu og i et naust, og peker på at å ha et slik ytre apparatet ikke tjener til oppbyggelsen i menigheten.¹⁴⁹

Menighetsråd hadde det vært helt siden mellomkrigstiden, så de var oppe og gikk igjen så snart krigen var over. Det var delvis nye som satt i dem, og delvis de som hadde sittet tidligere. Et problem med å få i gang menighetsrådene i den aller første tiden var at mange av de evakuerte fortsatt var sørover i landet. Da det skulle bli holdt valg var det mange steder ikke nok representanter til å avholde dette, og dermed ble det utsatt. Det kan se ut til at det ble ordnet slik at der hvor menigheten ikke var kommet tilbake fra evakuering, der ble det adgang til at de den kommende høsten kunne foreta valg til supplerer av de som allerede satt i råd. Disse skulle da fungere til et normalt valg kunne finne sted, antakelig høsten 1946. Å få i gang menighetsråd hastet, fordi det var nødvendig å ha menighetsrådene å rådføre seg med og samarbeide med, i og med at det enda ikke var forutsetninger for å få prester til alle prestegjeldene så tidlig som ønsket.¹⁵⁰

Om gudstjenesteaktiviteten etter krigen forteller informantene som bodde i Kistrand kirke at det var tre gudstjenester i kirken de månedene familien bodde der. På grunn av at kirken i

¹⁴⁷ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 75.

¹⁴⁸ Intervju Kjølås.

¹⁴⁹ Kat. 75, b. 263. Avisoppslag «Mange skolebarn i Finnmark har aldri sett en kirke», 1951.

¹⁵⁰ Kat. 75, b. 248. Til Kirke- og Undervisningsdepartementet fra Fylkesprosten, Tromsø 15.8.1945.

Børselv var nedbrent, kom folk over fjorden for å blant annet døpe barna sine. Da gudstjenestene skulle holdes, var det mye som måtte gjøres i stand. Grunnen til dette var at familiene bodde i både sør- og nordsakristiet, i alterringen og på loftet. I koret hadde de langt middagsbord, og alt dette måtte bort før gudstjenesten. I tillegg lagde de mat i sakristiene, hun sier at det var ovner der hvor det kunne lages både brød og middager, og det legges til at til og med presten lagde brød i sakristiet før gudstjenestene, men han vet de ikke hvor bodde. Hun sier også at mens de bodde i kirken, ble det bygget først gammer i nærheten av der hvor husene hadde vært, og i 1946 kunne de flytte hjem.¹⁵¹

En annen informant forteller om menighetslivet i hennes bygd, Børselv. Her ble det holdt gudstjenester fra 7. april 1946 i en kirkesal i ei sykebrakke som var satt opp av samemisjonen, helt frem til 1958 da den nåværende kirken ble vigslet. Denne sykebrakken skulle egentlig til Lakselv forteller hun, men båten gikk på grunn utenfor Hestnes, og dermed fraktet de materialene i land og satte så brakken opp i Børselv. Etter vigsling av den nye kirken har det vært gudstjenester der omkring en gang i måneden.

I sammenheng med sykebrakken nevner informanten også den læstadianske forsamling. Denne forsamlingen har vært i Brenna, Børselv, og Kjæs fra før krigen, og da ble møtene holdt i hjemmene på omgang, men da sykebrakka ble nedlagt ble den gjort om til forsamlingslokale. Dette skjedde i 1965, og frem til da var det som sagt samemisjonen som drev sykestue her.

Om søndagsskolen sier hun at denne også ble holdt i sykebrakka i 1950-60 årene av kristne sykepleiere fra Samemisjonen.¹⁵²

Det er viktig å huske på at Kirkeskøyta også bidra i de første årene slik at menighetslivet kunne holdes i gang. Der det mange gode ord om hvordan den kom med kirken til folket. Den har mye av takken for at barn ble døpt under gjenreisningen, og mange ville vært uten Guds ord og sakramenter i denne utfordrende og kritiske tiden. I en statistikk kan en se hvor viktig den var for den første gudstjenesteaktiviteten i 1946: Det var blitt seilt 12560 km, 132 steder ble besøkt, det var avlagt 58 husbesøk og 100 møter ble holdt. Antall barn som ble døpt var 126, og 142 nattverdsgjester søkte nattverdbordet. En kan si at dette ikke var veldig høye tall i forhold til det store området skøyta besøkte, men en ser at hundrevis av mennesker fikk nyte at skøyta kom med kirken til dem. Det sies om den at den er blitt en kjær gjest langs

¹⁵¹ Intervju Porsanger, 14.07.2016.

¹⁵² Intervju Porsanger, 20.07.2016.

Ishavskysten på de små boplassene som finnes der, og vi ser at den var viktig for å få i gang den første gudstjenesteaktiviteten.¹⁵³

4.2 Kirkeliv, kirkelige handlinger og engasjement

For å se litt nærmere på den første gudstjenesteaktiviteten og bispedømmets engasjement vil jeg stort sett bruke *VKN* i og med at de i hvert års kronikker og innberetninger sier noe om kirkelivet og kirkene. Her finner jeg det også naturlig å ta med noen av de informantene har fortalt om menighetslivet.

Først vil jeg ta med litt av bakgrunnen for hvordan kristendommens stilling var i Finnmark i noen tiår før krigen for å kunne se på eventuelle endringer. Fordi den første årboken ble gitt ut i 1949 er det fra da av at vi får mest innblikk i hvordan kirkelivet er.

I den første årboken fra 1949 kan vi få et sammendrag av hvordan kristendommen stod i Finnmark helt siden 1800-tallet. Av den litt mer praktiske art må det sies for å få en forståelse av det hele, at det ved århundreskiftet var 226 145 mennesker i Hålogaland, mens det i 1946 var økt til 391 500. Det var 69 soknekall i bispedømmet fordelt på 84 ved århundreskiftet (omkring 2692 mennesker i snitt per prest) å betjene, og i 1948 var det 74 soknekall fordelt på 111 prester (omkring 3527 mennesker i snitt per prest) som skulle betjenes. Etter krigens slutt ble det opprettet noen prestestillinger: ni midlertidige hjelpepreststillinger, seks faste og et sokneprestembete. Dette viser at det er uoverkommelig store prestekall, noen prester hadde så mye som opptil 8-9000 mennesker å betjene, og fra 3-6 kirker.

Oppsummert i Krohn-Hansen artikkel kan vi lese at helt fra de siste tiårene på 1800-tallet og de første tiårene på 1900-tallet sies det at folket i nord var et gudfryktig folk. De hadde bevart sin gudstro og stod barnslig ved den uten å nødvendigvis kalle seg for bekjennende kristne. Kirken har hatt en selvfølgelig plass i folks bevissthet og de dro til kirke så langt været tillot det. Det var for så vidt lav nattverdsøkning (rundt 20 %), men vi kan lese at tross dette så var det viktig på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet at kirken utøvde sine kirkelige handlinger. Det var viktig at skole og kirke hadde et godt samarbeid, og det var viktig med kristen lærdom.

Etter hvert ble de frivillige organisasjonene av større betydning, spesielt når det gjaldt sjelesorg. Vi kan lese at «I den åndelige krise vår slekt gjennomlever, trenger den enkelte

¹⁵³ Kat. 76, b. 599, «1947-1952, rapporter og beskrivelser». Tittel «Kirkelig gjenreising i Finnmark», 3.

vegledning og omsorg, om han skal komme igjennom». Disse var organisasjonene var blant annet Ungdomsforbundet, Finnemisjonen og hedningemisjonens- og indremisjonens misjonsselskaper. Vi kan lese at disse gjorde kirkelivet rikere ved å ta opp funksjoner som hører til et sunt og normalt kirkeliv.

Til tross for at menneskene ble mer og mer verdsliggjort, døpte folk barna sine, og ungdommen ble konfirmert. I 1948 kan vi lese at i Hålogaland ble det født 10 721 og døpt 9375 barn, og av de 6774 barna som ble født i 1934 ble 5273 av dem døpt. Det var også vanlig med kirkelig ekteskapsinngåelse, eller eventuelt med kirkelig velsignelse etter borgerlig ekteskapsinngåelse da prestene ikke hadde vigselfrett under okkupasjonsårene.

Som vi så tidligere, var det vekkelse i nord. Selv om det har vært en allmenn sekularisering var det også blitt flere bekjennende kristne. Den første verdenskrigen brøt ned moral og kristendom, men under andre verdenskrig fikk mange kjenne krigen mer på kroppen både fysisk og psykisk, og som vi så tidligere sa mange bevisst ja til Gud. Dette var til det positive for kirken og kirkens liv, prestestillingene ble betjent og menighetene grodde frem som levende seller av personlige kristne. Tidligere hadde det vært vanealtergang, men nå var det slik at for mange var forståelsen av sakramentene blitt dypere, og det var blitt mer som en bekjennelsesgjerning.

I samme artikkel som hele dette avsnittet er fra, står det at «Til tross for tiltakende verdsliggjørelse av livet og stort moralsk forfall etter krigen ser vi med frimodighet på kirkens arbeid i tiden framover. Men oppgavene er veldige».

Utfordringen var de store områdene prestene skulle dekke over, og alle om trengte kirkens handlinger i strøk som var vanskelige å komme seg til. Selv om presten følte at han ikke strakk til, var det håp i kirken fordi det hadde blitt en stadig større krets av troende som var aktive i menigheten og gikk inn i arbeidet for Guds rike og så sitt ansvar som kristen. Vi kan også lese at i 1922 var det i nord 2241 kristelige møter, mens i 1948 var det så mange som 6771, og syke- og anstaltbesøk økte fra 2858 til 9147 de samme årene. Dette viser en betydelig økning i kirkelige handlinger, som også naturligvis kommer fra økende befolkning.

I krigsårene ble det klarere for mange hva det ville si å være døpte mennesker, og hva dåpsforpliktelsen innebar. De ble mer klar over hvilke oppgaver i samfunnet som var blitt

forsømt, både på åndelige områder, i kulturen og i sosiale spørsmål. Det ble mer bevissthet rundt det å være ei folkekirke og hvilket ansvar dette innebar.¹⁵⁴

Som vi ser skjedde det endringer bare fra begynnelsen på 1900-tallet til krigen startet og i etterkrigstiden. Denne artikkelen som jeg har tatt utgangspunkt i her er skrevet i 1949 av biskop Krohn-Hansen, og selv om den gjelder hele Hålogaland viser den litt av folkets tilhørighet til kirken og menighetslivet.

4.2.1 Menighetslivet

I mange år har menighetslivet vært basert på hvor mange som kommer til nattverd, og benytter seg av de kirkelige handlingene, dette er også tilfellet i *VKN*. Her bruker jeg stort sett årsberetningene i årbøkene, som viser trekk fra kirkelivet i nord, sammen med nyttig informasjon fra informantene. Senere i oppgaven vil det også være naturlig å se litt på arbeidet med deling av bispedømmet i 1952.

I og med at det er frem til 1952 jeg konsentrerer meg mest om er det det jeg går mer i detalj på, og litt mer i overflaten frem til 1965 da siste gjenreisningskirke ble bygget.

Årboken kom ikke ut før i 1949, derfor er det naturlig å starte her med å se på menighetslivet, men en av informantene sier noe om hvordan menighetslivet var like etter de var kommet tilbake etter evakueringen.

I og med at kirken i hjembygden hennes var nedbrent og ikke ble bygd før mange år senere, samlet folk seg i husene. Hun forteller at folkene var veldig hjelpsomme og gjestfrie, og ingen brydde seg om at det var trangt. Husene var ikke store nok til å ha vanlige gudstjenester i, men det gjorde ikke så mye, for det viktigste var at de kunne samles om Guds ord. Hun fortelle videre at det var presten som hadde disse samlingene, og det var også dåp og nattverd her, men da det var konfirmasjon dro de over fjorden til Kistrand kirke- Det som var viktigst var å samles rundt Guds ord, og på alle småplasser hadde de liknende samlinger. Hun legger til at i hennes bygd hadde samemisjonen søndagsskole i en av sykebrakkene som var bygget, og det samme hadde også De frie venner.¹⁵⁵

Året 1949

I årene 1949-50 kan vi lese at nattverdstatistikken hadde økt jevnt over i hele Norge, og i Hålogaland var det fra 1939 med 11,3% oppslutning økt til i 17,5 % i 1949. Som tidligere

¹⁵⁴ Wollert Krohn-Hansen, «Kirken i Hålogaland gjennom det siste halve århundre», *Vår kirke i Nord 1949* (1949):65-74, 65-74.

¹⁵⁵ Intervju Porsanger, 27.07.16.

nevnt var det mindre oppslutning om gudstjenester og kristelige møter, og det spørres etter troskap i tjenesten uten å bli tatt av mismot og panikk. Etter krigen stabiliserte de åndelige forholdene seg, og samtidig holdt de høye nattverdshallene seg oppe, og vekkelsen under krigen satte sine varige spor.

Selve årboken, *Vår kirke i Nord* var blitt et viktig bindeledd mellom menighetene og bispedømmet, og i tillegg et ansikt utad. Boken ble solgt til prester og menighetsråd, og allerede så første året den ble utgitt var det solgt 7500 eksemplarer.

Om prestens virke sies det at det gjøres et trofast og jevnt virke, og med tanke på alle sykebesøk og lange avstander, ligger det en enorm innsats i arbeidet de utførte.

Det er også fokus på å få prester til nord, og dette har vært jobbet med en god stund allerede. Kirkedepartementet ser ut til å være de som tar mest hensyn til å få prester til nord, og en ser at det er blitt litt bedring når det gjelder dette.

Prestene har også sitt virke i fiskeværene, og dette blir det satt av penger til å fra Kirkedepartementet, og i årene 1948-49 ble det satt av 80000 kr til fiskeværtjenesten. Disse pengene er et bidrag til prestene som har virke i fiskevær.

I forsvaret har også kirken gjort en innsats. Når det gjelder dette, kan vi lese at det er mangel på godt lesestoff i forlegningene, og dette behovet er større i nord med mørketid og lang vinter enn andre steder. Dette blir derfor sett på som en stor oppgave for både menighetsråd, ungdomslag og andre som vil bidra med omsorg for ungdommen.¹⁵⁶

Det ble også uttrykket noe om hvorfor forholdene i kirken var som de var, som vi også har sett tidligere:

Som ellers i landet kom det en reaksjon i det kristelige arbeide etter krigen, psykisk og fysisk tretthet var en medvirkende årsak til stagnasjon, men også likegyldighet. Derimot viser nattverdsøkningen etter krigen tydelig at det er blitt varige resultater av vekkelsen under krigen. I 1949 er det tegn som atter tyder på åpnere sinn i folket når det gjelder evangeliet.¹⁵⁷

Året 1950

I kronikken i *VKN* fra 1951 kan vi få et innblikk i menighetenes liv for 1950. Menighetene lever sitt liv for det meste i stillhet, men de samles jevnlig om ord og sakrament, uttrykkes det. I tillegg opplæres ungdommene i kristendommen både på skole og i hjemmene, og det

¹⁵⁶ Husebye, «Trekk av kirke- og kristenliv i Hålogaland 1949-50», 106-112.

¹⁵⁷ Husebye, «Glimt fra det kirkelige og kristelige arbeid i Nord-Norge», 86.

vanligste er fortsatt at ekteskapsinngåelsen skjer i kirken, dåp og konfirmasjon er det naturlige å gjøre, og en begravnes på kirkegården.

Her også måles kristenlivet i menighetene på hvor mange som er nattverdsgjester. I 1950 var tallene bedre enn de hadde vært både i 1948 og 1949. På tross av denne økningen sies det at tilstanden for kirken ikke er særlig god. Det er mange som er kirkefremmede selv om de er medlemmer av kirken.

En stor sak som opptar hele bispedømmet, er reising av det som den gang med kalt for 'åndssvakehjem' i Nord-Norge, og dette har fått menigheten til å ta ansvar, gjort innsats og se at de hører sammen og kan utrette store ting sammen. Dette har blitt gjort med ofringer, innsamlingslister og har hatt forskjellige arrangement, eksempelvis utlodninger, for å få inn penger til dette. Det ble dette året kjøpt en gård, og det ble gitt store pengesummer, og det er bispedømmet som har satt det hele i gang.

Visitaseene blir sett på som verdifulle, men det er vanskelig å en stor jobb for biskopen å komme rundt i hele Hålogaland med de lange avstandene.

I tillegg sies det dette året mye om de kristelige organisasjonene. Det er viktig at organisasjonene blir tatt med i betraktningene når det er snakk om kristenliv og menighetsliv. Dette er blant annet fordi organisasjonene ofte er på reise, da spesielt sørover, og dermed blir kontakter knyttet og en får teologiske utvekslinger, men viktigst av alt er at de også er med på å forkynne Guds Ord. De er til stor hjelp når prestene ikke har kapasitet til å nå rundt til alle trengende med kirkens handlinger.¹⁵⁸

Året 1951

Kronikken for dette året sier noe om hvordan kirkesøkningen er blitt påvirket av å ikke ha ordentlige kirkebygg. Biskopen har uttalt at på grunn av mange år med gjenreisning, så har dette lammet kirkens i arbeidet sitt. Interimkirkene er ikke av ypperste kvalitet, og har dermed ikke kunne erstatte kirkehusene fra før krigen. Det vises spesielt i Finnmark på vinterhalvåret at kirkesøkningen har minsket. Dette kan komme av både dårlig standard og kalde interimskirker som ikke holder på varmen når vinteren slår til, men også lange avstander som blir enda vanskeligere å ta seg frem i på vinterhalvåret. På tross av dette, kan vi lese at kirkesøkningen har vokst i byene.

Om nattverdsøkningen kan vi lese at den variere veldig fra sted til sted. Det er en liten tilbakegang fra året før, og dette kan komme av, som biskopen skrev, interimskirker og

¹⁵⁸ Bolstad, «Kronikk», 112-120.

standarden på dem i forhold til vanlige kirkebygg. Variasjonen i nattverdprosenten viser tydelig de store forskjellene fra sted til sted. Dette vises på forskjellen på den laveste nattverdprosenten på 3,1% og den høyeste var på 51,3%.

Det som også er interessant å se litt på, er utfordringene i forhold til nøddåp og også nattverdutdeling for gamle og syke. Avstandene er som kjent et av hovedproblemene, og dermed har det blitt slik at biskopen har fullmakt til å gi legmenn adgang til å dele ut nattverd, og i året som var gått var dette gitt til 14 legmenn i hele Hålogaland. I tillegg har biskopen gitt tilgang til 45 godkjente dåpslokaler i bispedømmet for at nøddåp kan finne sted. 14 av disse var i Finnmark.

Biskopen sier også noe om kirkens situasjon. Det som preger situasjonen er at kirken ikke lenger er ei kirke hvor «alle» går og hvor «alle» er kristne, men samtidig er det mange bevisste, bekjennende kristne og brennende menighetskjerner. Det kommer frem i den tydelige brytningen mellom den tidligere folkekirkeligheten og flere vakte kretser med bekjennende, personlige og arbeidsomme kristne.¹⁵⁹

Her kan vi altså se det samme som vi har sett tidligere. På den ene side har nattverdsøkningen gått litt ned, men på den annen side er det blitt flere som bekjenner kristendommen personlig. Dette kan hende, som vi har sett, er fordi befolkningen i større grad har fått kjenne krigen på kroppen og fått et mer personlig forhold til troen. Kan tenkes at mange trenger denne for å klare seg både fysisk og psykisk.

En av informantene forteller at hun ble konfirmert dette året i Kistrand kirke. Det var en festdag uten like, det var 63 ungdommer som ble konfirmert samtidig, og i tillegg var det 18 dåp. Kirken var stappfull, og folk måtte stå på utsiden på grunn av plassmangel. Alt dette skulle utføres av en prest, så det sier seg selv at det tok litt tid. Hun forteller at kl. 15 var gudstjenesten ferdig, da hadde konfirmantene blitt konfirmert, og kl. 16.30 kom de tilbake igjen for å feire nattverd, og dette var ferdig rundt kl 19. De som bodde på østsiden av fjorden dro gjerne hjem igjen samme dag, mens de som kom lengre unna fra, overnattet gjerne hos slektninger og venner til mandagen. Det kom folk fra Lakselv, Brenna, Kjæs, Leirpollen, Børselv, Stabbursnes, Olderfjord, Smørfjord og Billefjord, og mange av disse småstedene var det langt å reise tilbake til på kvelden.

Det var konfirmasjon her omkring hvert fjerde år, og mange av konfirmantene var dermed 17-

¹⁵⁹ Bolstad, Ragnvald, «Kronikk». *Vår kirke i Nord 1952* (1952):82-93,84-91.

18 år. Dette året hvor informanten skulle konfirmeres, kom folk allerede på lørdagen, og folk slo opp telt utenfor kirken og i skogholtene omkring, eller bodde hos andre. Informanten forteller at det bodde fire konfirmanter hjemme hos hennes familie, for selv om huset var lite hadde de plass i en bårstue ved siden av, og legger til: «Det hvor det er hjerterom er det husrom».

I tillegg, tilføyer hun, var folk veldig glade for at kirken stod. Dette vistest tydelig på at det var stor oppslutning hver gang det var gudstjeneste. Kistrand kirke var den eneste i nærheten på lang tid, før de andre ble bygd etter hvert.¹⁶⁰

Dette viser litt av hvordan det var å bare ha ei kirke i «nærområdet», (som jo for mange var ganske langt unna) og hvordan menighetslivet foregikk, selv etter noen år med gjenreisning. Folk støtte opp om de kirkelige handlingene, og fordi det her var det konfirmasjon såpass sjeldent, ble det samlet opp til å bli en kjempestor gudstjenestefeiring.

Året 1952

Det som var det største som skjedde dette året, var nok at Hålogaland bispedømme ble delt i to, til Nord- og Sør- Hålogaland. Dette skal jeg si mer om senere.

I kronikken som er skrevet dette året er hovedfokuset nettopp denne delingen, sammen med at Alf Wiig ble utnevnt til biskop i Nord-Hålogaland. Selv om hans stilling som fylkesprost opphørte, skulle han fortsatt forberede kirkelige gjenreisningssaker for stiftsdireksjonen. Kirkedepartementet mente nemlig at det høvde seg best at han fremdeles var den som hadde anvisningsmyndigheten for gjenreisningsmidlene til kirkene.¹⁶¹

Ellers kan vi se i hele årboken at det er fokus på kristendommen og dens forhold til idretten, skolen og hjemmene.

Om selve kirkelivet er det ikke skrevet mye, men vi kan se på statistikken fra Nord-Hålogaland at nattverdsøkningen er ganske stabil med en liten økning, 29413 nattverdsgjester i 1952, i forhold til 1951 som hadde 28 965. Noe som kan være interessant å vie oppmerksomheten mot, er at av alle dagsregistre registrert i Nord-Hålogaland har antallet av både gudstjenester, sjelesørgerbesøk, anstaltbesøk og skolebesøk noe.¹⁶²

Dette kan hende er fordi flere av hjelpepreststillingene året før ble omgjort til kallskapellanier i syv prestegjeld¹⁶³, men dette er bare egne tanker.

¹⁶⁰ Intervju Porsanger, 14.07.2016.

¹⁶¹ Kat 75, «Tillegg», 71.

¹⁶² Aandstad, «Kronikk», 93-111.

¹⁶³ Bolstad, «Kronikk», 86.

Årene 1952 til 1965

Nå har jeg sett på hva *VKN* i nord har lagt vekt på de første årene av menighetslivet, i det følgende vil jeg ta for meg litt mer spredt mot det siste gjenreisningsåret, 1965. Her vil jeg prøve å sammenfatte hva som rørte seg i menighetslivet.

Det er mye av det samme som blir lagt vekt på som i tidligere årbøker. Hvordan byggingen av kirkebyggene går nevnes i hver bok, og i tillegg blant annet ledige embeter, statistikk for nattverdgjester, gudstjenester. Det nevnes også jevnlig hvor mange lokaler som er vigslet til dåpsbruk, og hvordan det går med Kirkeskøyta og etter hvert de tre presteskøytene.

Det er i tillegg bekymringer for prestestillinger som står ledige for lenge, og på landsbygda går kirkesøkningen noe ned, selv om den stort sett er god. Radiogudstjenester er også populære, men problemet er at det blir ofte det eneste påfyllet av åndelighet deler av menighetsmedlemmene får, og det blir en mer sakramentsløs kristendom.

Radiogudstjenestene kan også ha vært en grunn til at kirkegangen gikk noe ned, fordi at i et mer rastløs liv, som Krohn-Hansen sier noe om, orker de ikke å dra milelange veier for å komme til gudstjeneste, og blir heller sittende hjemme og lytter.¹⁶⁴

Menighetsrådene jobber jevnlig med å få til en mer regelmessig kirkesøkning, i og med at gudstjenesten er nødvendig for både et personlig kristenliv og for selve menighetslivet.¹⁶⁵ Selv om menighetsrådene har en vanskelig oppgave med å få utrettet noe aktivt menighetsliv, men stadig jobber med det, øker det kristelige foreningslivet. I 1958 var så mange som 80 søndagsskoler i Nord-Hålogaland, men det er også vanskelig å få med ledere til dette.

Det som er interessant i året 1958 er at biskopen endrer fra å bruke terminologien «kirkesøkning», til «søkningen til Guds ords forkynnelse». Dette er fordi at på grunn av lange avstander er det mange som faktisk ikke har mulighet til å komme seg til kirke, eller at det koster 'mange hundre kroner' å komme seg dit. Noen steder ble det faktisk satt inn kirkebussruter for å frakte folk til kirke. Dermed vil det si at det som kanskje har tydet på at folk er «kirkefremmede», heller betyr at folk rett og slett i kommer seg til kirke. I denne sammenhengen nevnes det også at læstadianerpredikantenes virksomhet og de frivillige organisasjoners arbeid blir beskrevet som godt og trofast i årsmeldingen fra prestene.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Kat. 75, b. 263. Avisoppslag «Mange skolebarn i Finnmark har aldri sett en kirke», 1951.

¹⁶⁵ Sammendrag fra *Vår kirke i Nord 1954-1958*.

¹⁶⁶ «Fra biskopens innberetninger», *Vår kirke i Nord 1959* (1959):105-117, 114-115.

En av informantene forteller om året 1960 da hun skulle konfirmeres. Det var ikke mulig å ha konfirmasjoner i interimskirker, disse var for små. Dermed var det slik at det året hun skulle konfirmeres, var det konfirmasjon to ganger om sommeren. Det var konfirmasjonsskole i tre uker, og folk kom syklende til Kistrand fra Olderfjord, Smørfjord og Ytre Billefjord. Da bodde konfirmantene hos private i Kistrand.¹⁶⁷

Generelt sett kan det se ut til at det er økende menighetsaktivitet i årene fremover mot 1965. Søndagsskolene vokser, og prestene ser på de frivillige organisasjoner og læstadianernes virke som en velsignelse. Det er også økende nattverdsøking, noe som blir sett på som gledelig. Det er også hele tiden arbeid med betjening på samisk, og flyttsamer får også bevilget pengebeløp årlig. I tillegg er det arbeid med å lage en samisk salmebok. Denne skulle vært ferdig i 1959, men ble ferdig i 1960. Interessant nok er det også at de få som melder seg ut av statskirken, ofte går over til baptistmenighetene, Jehovas vitner eller pinsevevnene, men hvor ofte dette er tilfelle er uvisst.¹⁶⁸

I årboken fra 1962 skrives det at den kirkelige aktiviteten er stabil, men noe som må nevnes er at det sies litt om diskusjonen i aviser om å ansette en kvinnelig prest på Senja. En del er positive til dette, spesielt i Berg prestegjeld som var stedet ansettelsen gjaldt, men de fleste læstadianske kretser er bedrøvet over situasjonen, og er bekymret og mener at kirken har veket fra Guds sannhet.¹⁶⁹ Det er forståelig at dette skaper uro og blir satt fokus på, i og med at dette er første gang det er snakk om å ordinere en kvinnelig prest i Norge. Dette faller utenfor fokus for denne oppgaven, men saken i seg selv er interessant.

Det uttrykkes også om biskopens virke at det er fortsatt stor oppslutning når han kommer på visitaser, spesielt når nye kirker vigsles. Kommunale myndigheter viste også sin støtte og var imøtekommende og interesserte. Dette viser at det er viktig å ha en folkekirke, og den betyr noe for menneskene.

Det er også positive tanker om framtiden, mye på grunn av virksomheten både den ytre og indre misjonen har, og det er bedriftsandakter, skolelag og mannsforeninger som stadig

¹⁶⁷ Intervju 2, 14.07.2016.

¹⁶⁸ Sammendrag fra «Fra biskopens innberetninger» i *Vår kirke i Nord 1960-1965*.

¹⁶⁹ «Fra biskopens innberetninger», 126.

vokser. Denne optimismen er det den nye biskopen, biskop Monrad Norderval som uttrykker. Wiig gikk, som vi har sett, av i 1962 på grunn av alderen.¹⁷⁰

Biskopen sier i flere av årsberetningen at det er større arbeid blant barn og unge enn tidligere, og det arrangeres både leirer og kurs for dem. Dette sees på som veldig positivt, og en av informantene forteller også at disse leirene var populære, for eksempel i Kjæs i Lebesby.¹⁷¹ Det er også fortsatt godt samarbeid på det jevne mellom skoler og kirken, og lærerne er positive til å samarbeide om å forkynne kristendommen. Dette bidrar også til at unge folk velger den rette veien, og det nye student- og gymnasiastlag blomstrer.

I tillegg er det som sagt tidligere stor oppslutning om gudstjenestene, men gledelig er også det at det er faste, pålitelige menighetskjerner rundt forbi som aldri svikter.

Det er kommet en del yngre prester, og disse prøver ut nye konfirmasjonsformer på samlingene, noe som blir sett på som positivt.¹⁷²

Selv om kirken og prestene får mye skryt i årsberetningen, er det også utfordringer. Det varierer hvor mange prestestillinger som er ledige, men vi kan lese at eksempelvis i Båtsfjord er de kirkelige forholdene lite tilfredsstillende, men det jobbes stadig med å endre dette. I tillegg er de store reiseutgiftene for prestene og biskopen en stor utfordring. Biskopen er også bevisst på å ikke slå seg til ro med de forholdene som er, men hele tiden jobbe mot en mer aktivisering av medlemmene som tilhører menigheten. Han er også opptatt av at de tendens en kan se med at færre går til kirke, må møtes med en våken og handlekraftig kirke.¹⁷³

4.3 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg prøvd å gi ett innblikk i hvordan menighetslivet har utviklet seg i løpet av årene etter krigen. Vi ser at det var en jevn økende aktivitet, og det var de kirkelige handlingene Alf Wiig var opptatt av å få i gang så fort som mulig. Han så også nødvendigheten av å være kirke for folket i en vanskelig tid, og satte ord på mye av det menigheten kanskje ikke helt klarte selv.

Det var en liten nedgang de alle første årene rett etter freden, som kan tenkes at kom av tretthet og at det viktigste var å få tak over hodet og bygge opp hjemmene sine igjen.

Etterhvert ser vi at nattverdsøkningen, og kirkesøkningen, eller «søkningen til Guds forkynte

¹⁷⁰ «Fra biskopens innberetninger 1962», 114-115.

¹⁷¹ Intervju Porsanger, 20.07.2016.

¹⁷² «Fra biskopens innberetninger», *Vår kirke i Nord 1966* (1966), 106-116, 113.

¹⁷³ «Fra biskopens innberetninger», *Vår kirke i Nord 1965* (1965), 108-119, 115-116.

ord» øker jevnt i hele gjenreisningsperioden. Dette kan ha sammenheng med at selv om krig og vanskeligheter kan ta fra en alt, så kan ikke noen ta bort kristendommen (eller religion) fra en, og dermed kommer folk til kirke og støtter opp om det som skjer der. Vi så at det var vekking under krigen som hang igjen senere og folk ble mer bekjennende kristne. Utfallet av dette var at å være døpt og ta imot nattverd ble noe som betydde mer enn bare tradisjon og vane.

Det var også store lidelser, spesielt psykiske, som først og fremst var tungt for mange, men dette kan også ha hatt betydning for at folk kom til kirke. Kan hende de ikke maktet livet og det som hadde skjedd alene, men at det var til trøst og hjelp at kirken var der for dem.

Det er også tydelig at det er takknemlighet fra kirkens side over det store arbeidet misjonen og ulike organisasjoner har startet, i og med at dette hjelper prestene i arbeidet med å forkynne Guds ord. Dette vil jeg se litt mer på i neste kapittel.

Søkningen til kirken er stabil, men samtidig er det vanskelig, som andre steder i landet å få prester til å søke, men prestene får mye skryt for det fabelaktige arbeidet de gjør. Kirkeskøyta og etter hvert prestebåtene skal også ha sin del av æren for at Guds ord kom til folkene strøk langt borte.

Nå har vi fått et blikk i hvordan menighetslivet har utviklet seg i løpet av årene etter krigen. Vi ser at det er økende aktivitet, og det var dette Alf Wiig var opptatt av å få i gang så fort som mulig. Det er tydelig at det er takknemlighet fra kirkens side over det store arbeidet misjonen og ulike organisasjoner har startet, i og med at dette hjelper prestene i arbeidet med å forkynne Guds ord.

Søkningen til kirken er stabil, men samtidig er det vanskelig, som andre steder i landet å få prester til å søke, men prestene får mye skryt for det fabelaktige arbeidet de gjør. Kirkeskøyta og etter hvert prestebåtene skal også ha sin del av æren for at Guds ord kom til folkene strøk langt borte. Ellers ser vi at det VKN blant annet er opptatt av, er forholdet mellom skole og kirke, det enorme arbeidet prestene utfører, få flere av menighetslemmene til å bidra aktivt i menigheten, visitaser og institusjonsbesøk. Av stor interesse av også delingen av bispedømmet og at Wiig ble biskop.

Dette var litt av trekkene fra kirkelivet i nord, nå vil jeg se på om det har skjedd noen endringer, og i så tilfelle av hvilken art.

5. ENDRINGER SOM KONSEKVENNS AV GJENREISNINGÅRENE

Etter å ha sett litt på kirke- og menighetslivet i Finnmark i gjenreisningstiden vil jeg nå se på om det skjedde noen endringer som følge av denne perioden. Etter å ha sett på vanskelighetene kirken stod ovenfor, både med nye bosettingsmønstre, hvor en skulle bygge, store avstander, psykisk og gjerne også fysisk krise for mange som kom tilbake etter evakuering eller å ha vært huleboere, er det ikke vanskelig å forstå at dette fikk sine konsekvenser. I tillegg manglet mange et kirkebygg å gå til, eller kom seg ikke til kirke, noe som også kan ha medført konsekvenser. Det er dette jeg vil se nærmere på nå.

5.1 Deling av Hålogaland bispedømme

Delingen av dette store bispedømmet var en prosess som vi skal se startet for lang tid tilbake, lenge før gjenreisningstiden også. Dette er en hendelse jeg velger å ta med av ulike grunner. Først og fremst er dette en endring som skjedde i de årene jeg har hatt hovedfokus på, noe som for meg gjør det til en selvfølge å ta med, og biskop Krohn-Hansen uttaler også i en avis at «sammen med gjenoppbyggingen av kirkene er dette den viktigste kirkesaken i Hålogaland i dag».¹⁷⁴ I tillegg kan det tenkes at noen vil hevde at det var gjenreisningen og de problemene denne bød på som fikk fart på delingen. Dermed kan en si at delingen kanskje var en konsekvens, eller at en gammel prosess endelig skjøt fart, på grunn av denne perioden kirken nå var inne i. Selve prosessen for delingen er det jeg vil se på nå, og her vil VKN være hovedkilde selv om det er et tema en kan lese om flere plasser

Frem til 1952 var Hålogaland bestående av Nordland, Troms, Finnmark, Jan Mayen og Svalbard.¹⁷⁵ Da bispedømmet ble delt i to, ble det delt i Sør- og Nord-Hålogaland. Sør-Hålogaland ble bestående av Nordland fylke, med Bodø som bispesete, og Nord-Hålogaland ble bestående av Troms, Finnmark og Svalbard, med Tromsø som sitt bispesete. I nord ble tidligere fylkesprost Alf Wiig biskop, og i sør ble Krohn-Hansen biskop.¹⁷⁶

Allerede i den første årboken av VKN fra 1949 skrives det om deling av bispedømmet. På et bispedømmemøte i 1947 hadde Krohn-Hansen et viktig foredrag om deling av Hålogaland, og

¹⁷⁴ Kat. 75, b. 263, Avisoppslag «Mange skolebarn i Finnmark har aldri sett en kirke», 1951.

¹⁷⁵ Store norske leksikon, «Hålogaland bispedømme»; https://snl.no/H%C3%A5logaland_bisped%C3%B8mme, besøkt 14. september 2016.

¹⁷⁶ Lovdata, «Forskrift om deling av bispedømme, Nord-Hålogaland og Sør-Hålogaland»; tilgjengelig på <https://lovdata.no/dokument/OV/forskrift/1952-08-29-2>, besøkt 2. november 2016, og intervju med Kjølås.

dette teamet har vært snakket om i Nord-Norge i mange år.

Tidligere biskoper har også vært opptatte av spørsmålet, og biskop Støren som var biskop i Hålogaland i årene 1918-1928 skrev om det i hans tid. I hans innberetning til departementet får vi en forståelse av at delingen av Hålogaland har kommet i bakgrunnen for delingen av Agder bispedømme (hvor Stavanger ble eget bispedømme i 1925).

Da Oslo ble delt i 1948, ser det ut til at delingen av Hålogaland kom i bakgrunnen enda en gang. Det så ikke ut til at ikke til at Hålogaland hastet, selv om 95% av kommunestyrene gikk inn for delingen. Dermed er det klart at det har vært planer om deling i bispedømmet i mange år, men det har alltid kommet i bakgrunnen.

Et av argumentene for å få til en deling er at i Hålogaland er kirken kanskje mer enn andre steder i Norge en folkekirke. Et annet argument er de lange reiseavstandene, og biskopen sier at «det er et jag fra morgen til kveld både for hodet og penn». Dette er ikke vanskelig å skjønne når vi leser at biskopen hadde 130 reisedager på til sammen 14357 km i 1941.¹⁷⁷

Det kan se ut til at tanken om deling av bispedømmet ble slått gjennom sør i landet i 1949-1950. Det var fortsatt spenning rundt spørsmålet tross dette, og det kan en forstå når spørsmålet har vært snakket om i 150 år, uten at noe har blitt gjort.¹⁷⁸

For å se litt nærmere på planene, kan vi lese i *VKN* fra 1953 som går mer i detalj. Historisk sett kan en si at delingen har vært en tanke for de nordligste fylkene helt fra da «Nordlandene og Finnmarken stift» ble etablert i 1803. I 1844 ble navnet endret til «Tromsø stift», og i 1919 til «Hålogaland bispedømme». Hele tiden økte arbeidsmengden for biskopen i takt med at befolkningstallet økte. Det var biskop Støren som ble nevnt tidligere, sin innberetning til departementet som satte fart i tanken om deling. Oppslutningen for delingen var stor, og da biskop Krohn-Hansen ble biskop stod han også sterkt i sitt syn på deling av bispedømmet. I 1947 ble saken på nytt fremstilt for statsmyndighetene, og det gikk fem år før delingen faktisk skjedde.¹⁷⁹

1952 var året da delingen endelig fant sted, og det siste møtet for Hålogaland bispedømmeråd ble holdt i juni samme år. Kongen sanksjonerte loven om deling av Hålogaland 23. mai. Det var stor glede over at en gammel plan endelig ble fullført, og det var også gledelig at folkets ønske ble oppfylt.

¹⁷⁷ Husebye, «Glimt fra det kirkelige og kristelige arbeid i Nord-Norge», 88-89.

¹⁷⁸ Husebye, «Trekk av kirke- og kristenliv i Hålogaland 1949-50», 107.

¹⁷⁹ Aandstad, Trygve. «Kronikk», 93. Delingsprosessen kan leses mer detaljert om i *Et helligt Land for Gud* i artikkelen til Tor B. Jørgensen, «Fra ett til to bispedømmer i nord».

I og med at det er Finnmark jeg har fokus på, vil jeg nevne kort hvordan Nord-Hålogaland bispedømme så ut etter delingen. Det bestod i 1952 av fire kjøpesteder, disse var Tromsø, Hammerfest, Vardø og Vadsø, og det var 58 kommuner i bispedømmet. Området var 75 775km², og da det var folketelling i 1950 var det 181 973 innbyggere. Det var 7 prostier, soknekall, 58 sokn, og av besatte stillinger var 31 sokneprester, 1 residerende kapellan, 3 stiftskapellaner, 5 kallskapellaner, 5 hjelpeprester og 1 vikarprest. Altså var det i alt 46 prestestillinger.¹⁸⁰

Nå kunne biskopene bruke mer tid på problemene til hver enkelt menighet, og det ble muligheter for å ta mer initiativ på ulike felt, fordi det ble mer tid og krefter til rådighet. Selv om bispedømmet nå ble delt, var det flere ting som fortsatt skulle samarbeides om, og dette var «Åndssvakehjemmet», de nord-nordiske prestemøtene som betydde mye for prestene, og årboken *Vår kirke i Nord*.¹⁸¹

5.2 Fornorsking av den kvenske og samiske kulturen, med kirken som kulturbærer

Her vil jeg si litt om fornorskingspolitikken av både samer og kvener, og hvordan kirken har vært en kulturbærer for disse kulturene i vanskelige perioder, også gjenreisningsperioden. Dette er et tema og egentlig litt utenfor min avgrensning og oppgave, men jeg mener at det er et viktig tema som en ikke må glemme i denne perioden. Grunnen til at jeg vil si noe om det, er fordi samer og kvener har i langt tid blitt undertrykt, men kirken har hatt en viktig rolle i å ta vare på deres kultur. Kirkelivet i Finnmark har i tillegg i stod grad vært preget av en samisk og kvensk befolkning. I gjenreisningsperioden ble fornorskingen på mange måter verre enn den hadde vært før på grunn av at alt skulle få lik norsk standard. Dermed er det naturlig å ha også dette temaet med som en endring som var en konsekvens av gjenreisningen.

Ei av informantene sa om dette temaet, at «Her i Porsanger er det bare kirken som har tatt vare på det samiske og det kvenske. Kanskje litt hardt sagt, men det virker nesten sann».¹⁸² Dette viser tydelig at det offentlige ellers i liten grad har lagt vekt på å beholde disse kulturene.

En kan si at det var etter 2. verdenskrig at den verste fornorskingspolitikken satte inn. Den hadde allerede vært fra midten på 1800-tallet og den opplevdes hard også i mellomkrigstiden. I gjenreisningen var det fokus på å bygge opp standardiserte, norske hus, etter

¹⁸⁰ Aandstad, «Kronikk», 94.

¹⁸¹ Bolstad, «Kronikk», 89-90.

¹⁸² Intervju 2, 14.07.2016.

arkitekturtegninger. Tidligere hadde store deler av befolkningen bodd i gammer, og en del levde fortsatt som nomader, men nå skulle alt bli standardisert og nord skulle bli likt som sør. Det samiske og kvenske språk, kulturen og rasen deres skulle bort og barna skulle bare lære alt som handlet om det norske samfunn, og kun lære å snakke norsk. Selv om dette startet for en lang tid tilbake siden, kan det tenkes at undertrykkelsen av disse språkene og kulturene kan ha blitt verre nå som mer moderne internat ble bygd etter krigen, og barna ble sendt hit og bodde i lange perioder på grunn av de lange avstandene.¹⁸³

På mange måter kan en si at det har vært kirken som har tatt vare på det samiske og kvenske språket og deres kultur i en tid hvor dette kun skulle undertrykkes.

Vi kan lese i de første *VKN* at det ble arbeidet jevnt med å revidere den samiske salmeboken,¹⁸⁴ og Alf Wiigs kone skrev en samisk ABC-bok for barn. Dette sies å være den første av sitt slag ikke bare i Norge, men også i Norden, noe som sier litt om hvor vanskelig det har vært for samer å lære på sitt eget morsmål.¹⁸⁵

Det kunne også være utfordrende at kirken var den som tok vare på det samiske språket, og ikke samfunnet rundt.

I et intervju Finne har gjort, kan vi lese at ei av informantene hans forteller at hun fikk i 1946 tilbud om å lære bibelhistorier utenat i ei brakke, men ikke noe skriving eller lesing. Etter hvert skulle hun gå på konfirmantskole, men hun hadde jo ikke noe folkeskole, og kunne derfor ikke lese, selv om presten hadde undervisning på samisk.¹⁸⁶ Hun var analfabet i likhet med mange andre, og dette var en utfordring for flere som mistet sin skolegang som barn. Dette gjorde at mange av de som skulle konfirmere seg ikke lærte seg det de skulle for å kunne gå opp til konfirmasjon og dermed måtte gå flere ganger. Mange ble ikke konfirmert før de var rundt 17-18 år på grunn av manglende leseferdigheter. Dette gjaldt både i norsk og samisk språk.¹⁸⁷

Det er også mye på grunn av læstadianismen at kirken har vært en god kulturbærer for disse minoritetsgruppens kultur. Dette vil jeg også gi litt oppmerksomhet, på grunnlag av at den læstadianske kristendoms læren er så rotfestet i nordnorsk kirkeliv at det vil så å si være

¹⁸³ Intervju Kjølås og Gjenreisningsmuseet i Hammerfest.

¹⁸⁴ *Vår kirke i Nord*, eks fra året 1951, s.119.

¹⁸⁵ Finstad, Hans Chr., «Fru Margrethe Wiig og den samiske ABC», *Vår kirke i Nord 1952* (1952):53-57, 53.

¹⁸⁶ Finne, *Krigen som aldri slutter*, 209.

¹⁸⁷ Santale med en person da jeg var prestevikar i Finnmark.

umulig å unngå å si noe om temaet.

Lars Levi Læstadius var en svensk, samisk forkynner, prest og prost, som kom til Lappland, og læstadianismen spredte seg fra Varanger til Saltfjellet.¹⁸⁸ Han kunne det samiske språket og forkynte på samenes prinsipper. I Nord-Norge slo denne forkynnelsen virkelig rot, og den norske kirke i nord har i stor grad vært påvirket av den læstadianske kristendommen helt fra 1800 tallet og til i dag. Han forkynte om frigjørelse, hadde omsorg, forbannet drukkenskap og skriftemålet fikk en stor betydning. Mange av samene, kvenske og norske forstod hva han snakket om og har frem til i dag holdt seg til hans lære.¹⁸⁹

I kirken har det blitt sunget samiske salmer, menigheten har hørt prekenen på sitt eget språk hvis det har latt seg gjøre, og kirken har bidratt med å ta vare på den samiske og kvenske kulturen når samfunnet rundt generelt har gjort alt for å undertrykke. Dette sier også noe om kirken som en viktig kulturbærer, og det kan også kobles linker til hvordan kirken skal arbeide og kjempe for de undertryktes sak.

5.3 Konsekvenser av nye sentrum og bosettingsmønstre

Biskopen uttalte i årboken fra 1963 at det gikk mot slutten av gjenreisningsperioden:

Men dette vil ikke si at kirkereisingen i Nord-Hålogaland er slutt. Der har skjedd store endringer m.h.t. folketetthet, busetting og folkeflytting. Kirka må følge etter der folk bor. Nye vegger, ferger og ruter kommer til. Gamle sentra blir forlatt. Vi arbeider derfor med mange kirkeprosjekter rundt omkring i bispedømmet, og der er veldig interesse blant folket.¹⁹⁰

Det er nettopp dette jeg vil si litt om nå. For det er ikke bare på bakgrunn av krigen, vekkelse, vanskelige forhold for prestene, mye nytt organisasjonsarbeid at vi kan få en forståelse av hvorfor kirkelivet hadde endret seg, men mye endret seg også nettopp på grunn av nye bosettingsmønstre som kom av at veiforbindelser ble de nye hovedrutene, og ikke sjøveiene. Dette kan en til og med også kanskje si kan være en hovedgrunnen til at menighetslivet endret seg.

Kjølaas forteller at da de aller første prestegårdene ble bygget opp igjen, skjedde dette før de nye bosetningsmønstrene og administrasjonssentrene var blitt flyttet, og da ble konsekvensen at noen få av dem ble bygget opp steder hvor folk ganske snart ikke bodde lengre. Dermed

¹⁸⁸ Intervju Kjølaas.

¹⁸⁹ Kjølaas, foredrag på nordisk sekretærforsamling på Svanvik 5.2.1999.

¹⁹⁰ «Fra biskopenes innberetninger 1963» i *Vår kirke i Nord 1964* (1964):111-120, 119.

kunne en risikere at presten bodde langt fra kirke.

I Tana ble kirken bygget opp der det gamle kommunesenteret lå før krigen, og fordi det nye kommunesenteret ikke var etablert da Tana kirke ble bygget i 1964 ble den bygget på det gamle stedet. Dette gjør at kirken ligger den dag i dag usentralt til. Konsekvensen ble da at kirken er langt unna folk, og der ting skjer.

I Kistrand ble prestegården aldri bygget opp igjen, men den ble heller bygget opp i Lakselv som ble det nye kommunesenteret etter krigen.¹⁹¹ Også kirken i Kistrand mistet sin status som soknekirke da Lakselv ble det nye administrasjonssenteret i Porsanger, og Lakselv ble i stedet for soknekirken i kommunen.¹⁹²

Planlegging av disse nye sentrum og nedleggelse av mer avsidesliggende steder, viser problemene Wiig hadde når han måtte følge med på de kommunale planene før kirker kunne bli bygget opp igjen. Grunnen til disse store kommunale endringsplanene, var stort sett at sjøveien ble erstattet av bilvei. Folk hadde tidligere tatt båt dit de skulle, men dette var ikke tilfelle i gjenreisningsfasen, og fordi prestegårdene ble bygget opp først, fikk dette konsekvenser. Dette viser også hvorfor bygging av kirkene tok lengre tid enn først antatt, for hvis de hadde blitt bygget før, kunne en risikere at også disse hadde blitt bygget utenfor allfarvei, slik som Tana kirke.

Staten ville sentralisere alt, og ville dermed ikke bygge opp de små plassene som hadde eksistert tidligere. Mange av menneskene som kom tilbake etter evakueringen var stae, sivilt ulydige, og hadde en forkjærlighet for hjemstedet sitt, dermed fikk ikke staten det alltid som de ville. Mange steder startet folk med å bygge tak over grunnmurene av husene som var igjen, og begynte å bygge brakker ut fra dette. Et eksempel er Hammerfest, staten ville legge denne byen et annet sted, men folk begynte å bygge, og dette kan vi se resultater av i dag.¹⁹³ Mye av det som skjedde i gjenreisningen var også av positiv art. Det sies blant annet at den kirkelige gjenreisningen for eksempel ble det største normaliseringsløftet i normaliseringsprosessen etter at freden kom. Kirkeorganisasjonen fikk også mulighet til å bli mer smidig og kirken fikk også bli med i omstillingen som skjedde i befolkningsstrukturen. I denne prosessen ble i tillegg uoverkommelig store prestekall delt, noe som bidrog til en lettere arbeidshverdag for mange av prestene.¹⁹⁴

¹⁹¹ Intervju Kjølås.

¹⁹² Arvid Petterson, *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bind 2. Fra 1900 til 1960-årene*. Lakselv: Porsanger kommune, 1994), 269.

¹⁹³ Intervju Kjølås.

¹⁹⁴ Norderval, «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 76.

5.4 Endringer i menighetslivet

En viktig endring er hvordan prestene kom hyppigere på besøk enn det folk var vant til. Dette skyldtes at nå var bilveiene hovedfarvei, og det var lettere å komme frem til de ulike kirkene. Dette skjedde i hovedsak ikke før utpå 60-tallet, men det er en viktig endring å ta med, som startet i gjenreisningsårene.

Folk var vant til at presten kom en gang i året, og de visste at han ikke var tilgjengelig på grunn av lang avstander og vanskelig kommunikasjonsmuligheter. Derfor hadde de egne skikker, for eksempel hadde de dåp, konfirmasjon og jordpåkastelse på de gravene som var kommet i løpet av vinteren, den ene gangen i året presten kom. De var også vant med konfirmantskoler, og disse varte ofte i omkring tre uker, og da kom enten presten til bygda, eller barna kom dit presten holdt til og bodde hos kjente eller på internat.

Etter den kirkelige gjenreisningen var ferdig, hadde presten mulighet til å komme oftere, og det ble også flere prestestillinger. Dette gjorde at presten og menighetene måtte tenke nytt, og dette kunne kanskje være en utfordring. Presten hadde tidligere hatt faste ruter han dro, og menighetene var vant til å forholde seg til denne ruten. Dette viser at det har ikke vært innarbeidet noen form for kirketradisjon, annet enn at folk kommer til kirke den gangen i året presten kom, da det ofte var kirkehelg hele helgen.

Gudstjenestelivet kan sies å ha vært bygd opp rundt disse kirkehelgene i Finnmark. Da kom de troende, men også de som kanskje ville definert seg som «utenfor» kirken. Dette kan se ut til å ha vært en faktor for at nattverds- og kirkesøkningen har vært så stabil som den har vært i mange år, fordi dette var noe folk støttet opp om.

Det som er interessant er at selv om presten kom hyppigere da flere prester ble tilsatt i etterkrigstiden, økte nødvendigvis ikke gudstjenesteoppslutningen proporsjonalt med dette, og det er kanskje ikke så rart med tanke på hva folk var vant til. De var vant med å komme til kirke den ene gangen i året det var kirkehelg eller gudstjeneste, for å gjøre sitt kirkelige «ærend», enten det var dåp, konfirmasjon eller nattverd. Denne type ordning med kirkehelger har falt bort de fleste steder bort da presten kom oftere blant annet fordi det ble flere ansatte prester, men noen steder har det blitt et permanent innslag i kirkelivet helt frem til tiden hvor Kjølås var biskop (biskop årene 2002-2014). Et eksempel på et sted de hadde kirkehelger i lang tid, er Hasvik.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Intervju, Kjølås.

Vi kan også lese i Petterson sin bok om andre religiøse endringer som skjedde. Det var som sagt sterke læstadianske røtter i både Troms og Finnmark, men evakueringen førte til at det skjedde endringer innenfor disse også. I forhold til hvordan det var før krigen ble møtene mange steder mer konservative og ekskluderende, og dette kan være fordi at mange av de tvangsevakuerte predikantene møtte på læstadianere i Lofoten og Ofoten, og ble påvirket av dem. Denne påvirkningen ble opplevd som en negativ påvirkning, fordi det kom færre folk på forsamlingene enn før krigen. I tillegg gjorde denne påvirkningen til at verdien av den kvenske og samiske kulturbakgrunnen ble svekket.¹⁹⁶

Her ser vi at det er flere ting som har endret seg, både hvordan menigheten var vant til å følge prestens rute når han kom en gang i året, kirkehelger har blitt erstattet med hyppigere gudstjenester, og den læstadianske retningen gjennomgikk også ulike endringer som ikke må glemmes.

5.4.1 Samarbeid med kristne organisasjoner og andre trossamfunn

Selv om ikke de kristne organisasjonene har slått like god rot i Finnmark som sørover i landet, hadde de en viktig rolle i gjenreisningen i det åndelige livet og også velstandsarbeid.

Disse er blant annet Det Norske Misjonsselskap, Samemisjonen, Frelsesarmeen, Sjømannsmisjonen etter hvert, og Skolelagsarbeidet. Dette viser at det ble arbeidet mye for å nå ut med Ordet til de unådde, og det var også viktig å opprettholde det kristne livet som allerede eksisterte. Problemet var ikke bare å få ledere som nevnt tidligere, men også å få folk til å gå inn i reisevirksomheter på forskjellige felter.¹⁹⁷ Disse organisasjonene kom også raskere i gang etter krigen enn den norske kirke, og fordi ikke kirken hadde fått startet så tidlig som de ønsket på kirkebyggingen, brukte de ofte de samme bygningene som Frelsesarmeen og de kristne organisasjonene. Dermed ble det ofte naturlig for kirken å samarbeide med dem.¹⁹⁸

Kirken var fra tidligere av ofte utgangspunktet for at organisasjoner ble dannet, og mange steder var det et godt og verdifullt samarbeid. For eksempel var en stor felles satsing å minske alkoholforbruket, og som vi har sett tidligere var det mange som brukte alkohol for å klare å leve med de psykiske skadene krigen hadde påført dem.

¹⁹⁶ Petterson, *Fortiet fortid*, 292.

¹⁹⁷ «Fra biskopens innberetninger» i *Vår kirke i Nord 1962* (1962), 116-127, 125.

¹⁹⁸ Kat. 75, b. 263. Avisoppslag «Mange skolebarn i Finnmark har aldri sett en kirke», 1951.

Selv om mange levde i fattigdom ble det samlet inn mye penger av både organisasjonene og kirken, og disse ble gitt både til kirkene og til misjon i andre land.¹⁹⁹

Selv om organisasjonene har gjort mye godt arbeid, har de ikke slått like stor rot som sørover i landet. En kan si at det er fra Tromsø og sørover disse er mest rotfestete, men med tanke på de lange avstandene har organisasjonene vært til stor hjelp for presten og kirken. Det kan også tenkes at i gjenreisningsårene utgjorde de en større rolle enn de tidligere hadde gjort, på grunn av at de fikk opp brakker og bygninger før statskirken.

At det er blitt flere organisasjoner, og at også Frelsesarmeen har stått sterkt, kan ha vært med på å bidra til at det i Finnmark har blitt en mer «sakramentsløs» og folkelig kristendom enn andre steder i landet. Jeg vil ikke si så mye om dette, men det er viktig å være klar over.

Denne sakramentsløse kristendommen kan være et resultat av at mange bor langt borte fra kirken, og i mange år levde også folk uten kirkebygg i nærområdet. Mange hørte kun gudstjenesten på radio, og fikk ikke mottatt sakramentene som en konkret handling, og mistet også gudstjenestefellesskapet.

Frelsesarmeen har appellert spesielt til kystfolket, fordi de la stort vekt på det sosiale arbeidet, og var til god hjelp for mange. I tider med sosial nød og armod har Frelsesarmeen vært til stede med mat og de primære behovene, og vi har sett at kystbefolkningen som levde av fiske spesielt ble hardt rammet. Dermed er det ikke rart at det sosiale tilbudet som ble tilbudt ble godt tatt imot.

I dag er bevegelsen på tilbakegang i landsdelen, og andre frivillige kristne organisasjoner er heller ikke i særlig grad dominerende, og er ganske små. De som har fått størst oppslutning av frikirkene har vært pinsevevnerne og baptistene.²⁰⁰

Selv om mange av organisasjonene er på tilbakegang og ikke står like sterkt som andre steder i landet, ser vi at ulike trossamfunn, kristne organisasjoner og læstadianske predikanter, har vært til velsignelse for statskirken og prestene som ikke når over alle de lange avstandene i soknene sine. Det kan også tenkes at dette samarbeidet i gjenreisningen har bidratt til at det har blitt bedre samarbeid mellom kirken og organisasjonene i senere tid enn det hadde vært tidligere, men dette vil jeg ikke se nærmere på her, fordi det er utenfor mitt hovedtema. I hele

¹⁹⁹ Petterson, *Småfolk og drivkrefter*, 119.

²⁰⁰ Kjølås, foredrag på nordisk sekretærforsamling.

perioden etter krigen har vi sett at organisasjonene har blitt nevnt i *VKN*, derfor er det viktig å ikke glemme at de har vært til en god hjelp for kirken som ikke har maktet å nå ut til alle.

5.5 Oppsummering

Delingen av Hålogaland bispedømme ble et faktum i 1952, etter at en i mange år hadde arbeidet med å få denne delingen til. Dette førte til at biskopene fikk mer tid på grunn av kortere reiseavstander, og prestegjeldene ble også endret på. Delingen kan en si at var et resultat av gjenreisningen, fordi da var blant annet de store avstandene et stort problem. Det var ikke noe nytt problem, men det kan tenkes at i denne vanskelige perioden så en et behov for to mindre bispedømmer for å ha bedre kontakt med menighetene og prestene.

Vi har også sett at det ble endringer i bosettingsmønstre og mer sentraliserte samfunn, noe som også påvirket kirke- og menighetslivet. Dette førte til at presten kom oftere fordi det var lettere å komme fra sted til sted, men dette førte nødvendigvis ikke til at kirkesøkningen økte parallelt. Tradisjonen var som vi så at presten kom bare en gang i året, og dermed var dette det naturlige for folk, og denne vanen kan tenkes at har tatt en tid å endre. Allikevel har folk stilt opp om de kirkelige handlingene, og kirken har vært viktig i samfunnet.

Det kan også tenkes at spesielt undertrykte kulturer som samer og kvener, har større takknemlighet til kirken fordi de kan ha en opplevelse av at kirke har vært den eneste instansen som har tatt vare på deres kultur. Selv om gjenreisningen deltok i denne undertrykkningen, var kirken mange steder opptatt av å ta vare på deres kultur. Selv om kanskje dette ikke er en endring, er det noe som er en del av denne perioden, og ikke må glemmes. I tillegg er det noe som må tas med som en viktig del av historien.

De kristne organisasjonene og kirken hadde også et godt samarbeid, ofte fordi kirken ikke hadde noe kirkebygg, og delte med organisasjonene og andre trossamfunn. Kirken er, som vi har sett flere ganger, i stor takknemlighet til arbeidet som utføres for å nå ut med de kirkelige handlingene, ofte spesielt sjelesorg og det åndelige livet utenfor kirken som den ofte ikke rakk på grunn av avstandene.

I det store og det hele ser vi at kirken og menighetslivet endret seg på ulike områder som følge av krig og gjenreisning. Slik jeg ser det, kan det ser ut til at de største endringene skjedde var delingen av bispedømmet, og at biskopen fikk mer tid til den egentlige jobben i sin, og ikke behøvde å bruke like mange reisedager som før. Prestene kom også hyppigere til de ulike stedene som følge av nye bosettingsmønstre, men dette økte nødvendigvis ikke

kirkegangen. Samtidig ble flere bekjennende kristne, og det ble mer aktivt arbeid blant kirkemedlemmene med god hjelp fra kristne organisasjoner. Kirken var også viktig for å ta vare på det kvenske og samiske i en tid med undertrykkelse og fornorskning.

6. SLUTTORD

Med denne oppgaven har jeg nå prøvd å beskrive, analysere og kaste lys over det som skjedde i Finnmark etter 2. verdenskrig under den kirkelige gjenreisningen. Med hovedfokus på årene 1945-1952 har jeg prøvd å få frem hvordan den kirkelige gjenreisningen foregikk, både med provisoriske kirkebygg, kirkeskøyter, kirkebåter, brakker, og til sist den permanente kirkebyggingen. De aller første årene var kritiske for folk som kom tilbake fra evakuering, og jeg har forsøkt å vise hvordan de klarte seg tross mange vanskelige minner og opplevelser, og hvordan de søkte til kirke og forholdt seg til kristendommen. En kan si at på grunn av krigens konsekvenser, måtte kirken finne nye måter å overleve på. Det gikk ikke, ifølge Wiig, å gjøre som en tidligere hadde gjort, en måtte tenke nytt. Brakker og alt som fantes måtte brukes for å kunne samles om ord og sakrament, og en så også muligheten for å ta i bruk båt (Kirkeskøyta og presteskøytene) som et hjelpemiddel i denne vanskelige perioden. I tillegg ble det satt opp flere kirker og kapeller/bedehuskapeller enn det hadde vært før, som følge av dette. Flere prester ble ansatt, prestegjeldene fikk nye grenser, og bispedømmet ble delt. Alt dette er forhold en kan se på som konsekvenser av krigen og gjenreisningen.

Menighetslivet endret seg også noe, spesielt da nye bosettingsmønstre ble dannet, og presten kom oftere på besøk. Da ble det hyppigere gudstjenester, og vi ser også at selv om nattverdsøkningen ikke var så høy i de aller første årene etter krigen ble den bedre, og økte jevnt i hele gjenreisningsperioden. Mange var også motløse og strevde med å få bygget opp hjemmene sine igjen og komme seg videre etter traumatiske og vonde opplevelser, men samtidig holdt de fast på troen på Gud. Flere ble bekjennende kristne, og folkekirkeligheten stod også hele tiden sterkt. Dette ser vi eksempelvis på oppslutningen da nye kirkebygg ble vigslet og den store oppslutningen om bispevisitaser.

Det var viktig for folk å ha en kirke i nærheten, en kirke som levde nær dem når de hadde det vanskelig. Det kan tenkes at det var lettere å ha et godt forhold til kirken når folk så at også prestene og menighetsrådene hadde de samme kår som resten av befolkningen. Presten kunne sette seg inn i situasjonen deres, og dermed være en god resurs å ha i denne perioden. Kirken og prestegårdene var stort sett brent, i likhet med hus og hjem, noe som også gjorde at kirken sammen med befolkningen hadde mistet alt den eide. De måtte sammen kjempe seg opp av ruinene, og få bygget sine egne hus og kirkehus hvor en kunne samles om det åndelige. Før kirkebygningene ble bygget, kunne den allikevel nå ut med evangeliet og kirkens handlinger, noe folk kanskje trengte mer enn før. Det kirken kunne tilby var noe utenfor denne verdens hendelser, noe en kunne holde fast på tross omstendighetene. Kanskje trengte befolkningen kirken og dens forkynnelse enda mer enn før.

Kristendommen var viktig for befolkningen, og dermed ble det å bygge opp kirken igjen noe en stod sammen om, og folk engasjerte seg i arbeidet.

Dette viser at kirken var viktig i gjenreisningstiden, og Wiig hadde rett i sine påstander om at det var nødvendig å få reist byggene, og få i gang de kirkelige aktivitetene. I et større perspektiv er dette en viktig del av kirkehistorien, og kan brukes som et motargument mot dem som eksempelvis skulle mene at kirken ødelegger kulturer. Den er også med på å være noe trygt i vanskelige tider, og vi ser også at den er viktig som kulturbærer.

At det er blitt skrevet lite om denne delen av kirkehistorien (og i den alminnelige historieskrivingen) kan undres over. Denne historien jeg har forsøkt å kaste lys på nå, kan på mange måter sees på som vitnesbyrd på at kirken er nødvendig på steder hvor katastrofe og kummerlige kår rår. Presten og befolkningen delte samme kår, kirkebygningen hadde lidd samme skjebne som menneskenes hjem, men allikevel stod de på, jobbet hardt, og fikk bygget både Guds hus, og sine egne hus.

Biskop Krohn-Hansen uttrykte det i 1945:

Finmark og Nord-Troms ligger der som de hardest ramte strøk i Norge. Men folket er ikke knekket. Pågangsmotet og livsviljen er der.

Det viste sig så mangel gang under krigen at de hardest ramte viste den største styrken. Den kristne arv som er grunnlaget for moralsk holdning og for troens frimodighet på motgangens dag, var der og blev mer bevisst.

Et nytt Finmark skal reise sig. De mange rike muligheter som landsdelen eier både på sjø og land, vil bli utnyttet av en befolkning som er herdet i livets skole gjennom generasjoner og som nå fikk sin store ildåp.²⁰¹

²⁰¹ Krohn-Hansen, *Den brente jord*, 12.

Det viste seg at han skulle ha rett i hvordan befolkningen taklet motgangen. Finnmark reiste seg, kirken reiste seg, og kristendommen stod kanskje enda sterke enn før i landsdelen som samlet reiste seg opp av ruinene.

TABELL OVER VIGSLEDE KIRKEBYGG
basert på *Vår kirke i Nord*

ÅRSTALL	KIRKEBYGG	PRESTEGÅRDER
1949	Hamningberg bedehuskapell	
1950		Alta, Talvik, Kjelvik, Måsøy, Karasjok, Vadsø
1951	Kjøllefjord kirke Billefjord bedehuskapell Bergsfjord kapell	
1952	Dønnesfjord kapell	
1953	Måsøy kapell Loppa soknekirke	Vardø, Kjøllefjord
1954	Loppa hovedkirke (Øksfjord)	Kautokeino, Nesseby, Tana, Kistrand, Hammerfest.
1955	Veidnes skolekapell Hasvik soknekirke	
1956	Indrefjord kapell Slettnes bedehuskapell	
1957	Ingøy kapell	
1958	Børselv kapell Austertana kapell Gamvik soknekirke (Svalbard) Kautokeino kirke Vadsø kirke Vardø kirke	
1959	Sør-Varanger hovedkirke Sirma kapell	
1960	Komagfjord kapell Kokelv kapell Gjesvær fiskarheimkapell Karlebotn bedehuskapell Berlevåg kirke	
1961	Hammerfest kirke Måsøy hovedkirke Vestertana bedehuskapell Øvretana bedehuskapell Nuvsvåg bedehuskapell Breivikbotn bedehuskapell	
1962	Lebesby kirke	
1963	Lakselv kirke Skoganvarre kapell	
1964	Tana hovedkirke	
1965	Mehamn kirke Masi kapell	

BIBLIOGRAFI

Arkivmateriale fra Statsarkivet i Tromsø

Arkivkatalog 75 «Biskopen i Tromsø stift/Hålogaland/Nord-Hålogaland bispedømme 1804-1980»

Arkivkatalog 76 «Finnmark amtsdireksjon 1804-1844, Tromsø/Hålogaland, Nord-Hålogaland stiftsdireksjon 1844-1996».

Intervjuer

Kvinne, Lakselv (bodde under krigen i Kistrand), intervjuet 14.07.2016

Kvinne, Lakselv, intervjuet 14.07.2016 (i fotnote: intervju 2)

Kvinne, Børselv, intervjuet 27.07.16

Kvinne, Børselv, intervjuet 20.07.2016

Tromsø, Per Oskar Kjølaas, intervjuet 20.09.2016

Henvisninger til samtaler er fra personer jeg tilfeldig kom i snakk med under mitt opphold i Porsanger, som hadde interessante opplysninger for oppgaven min

Tidsskrift:

Vår kirke i Nord, 1949-1966

Bøker:

Blix, Erik Schytte. *Kirker og kirkeliv i Karasjok*. Tromsø: A/S Peder Norbye, 1974

Dancke, Trond M. E. *Opp av ruinene. Gjenreisningen av Finnmark 1945-1960*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S, 1986

Finne, Øyvind. *Krigen som aldri slutter*. Vaasa: Davvi Girji OS, 2005

Krohn-Hansen, Wollert. *Den brente jord. Dagboksoptegnelser fra krigen og kirkekampen i Nord-Norge*. Oslo: H. Aschehoug & co., 1945

Norderval Øyvind. «Krig og gjenreisning i Hålogaland bispedømme», 64-77. I *Et helligt Land for Gud. Hålogaland bispedømme 200 år*, red. Svein Malmbekk, Sigmund Nettet, Øyvind Norderval og Kjell Y. Riise, Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie: Gjøvik Trykkeri A.s, Gjøvik, 2004

Petterson, Arvid. *Fortiet fortid. Tragedien Norge aldri forstod*. Hammerfest: Museene for kystkultur og gjenreisning IKS og Arvid Petterson, 2008

Petterson, Arvid. *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bind 2. Fra 1900 til 1960-årene.*
Lakselv: Porsanger kommune, 1994

Repstad, Pål. *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag.* Oslo:
Universitetsforlaget, 2007

Hefte:

«Kirkelig gjenreising i Finnmark og Nord-Troms. Forvaltningskomiteen for amerikanske gavemidler.
Beretning og regnskap 16.11.54-30.6.81» Forfatter:
Norges Kirke- og undervisningsdepartementet. Forvaltningskomiteen for amerikanske gavemidler

Internett:

<https://snl.no/kvalitativ>

<https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/bakgrunn/var-historie>

https://snl.no/Kirkens_grunn

<https://www.nrk.no/sapmi/mamma-karasjok-senter-oppretted-1.11044402>

https://snl.no/H%C3%A5logaland_bisped%C3%B8mme

https://lovdata.no/dokument/OV/forskrift/1952-08-29-2_besøkt_21.11.16

<http://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1736-tvangsevakuering-og-overvintning-i-finnmark-og-nord-troms-1944-45.html>

<http://www.helsebiblioteket.no/pasientinformasjon/psykisk-helse/posttraumatisk-stresslidelse>

Museum:

<http://www.kystmuseene.no/gjenreisningsmuseet-for-finnmark-og-nord-troms.107297.no.html>

<http://www.porsanger.kommune.no/porsanger-museum-porsaggu-musea-porsangin-museo.163289-20898.html>

Teksten på side 2 er hentet fra Krohn-Hansens *Den brente jord*, s. 13.

